

ZAPADNI BALKAN: Bilješke o regionalnoj ekonomskoj integraciji

© 2017 International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank
(Međunarodna banka za obnovu i razvoj / Svjetska banka)
1818 H Street NW
Washington DC 20433
Telefon: 202-473-1000
Internet: www.worldbank.org

Ovaj rad je proizvod osoblja Svjetske banke, sa vanjskim doprinosima. Nalazi, tumačenja, te zaključci koji su izraženi u ovom radu ne odražavaju u svakom slučaju gledišta Svjetske banke, njenog Odbora izvršnih direktora, ili vlada koje oni predstavljaju. Svjetska banka ne garantuje za tačnost podataka koji su uključeni u ovaj rad. Granice, boje, denominacije, te druge informacije koje su prikazane na bilo kojoj mapi koja je uključena u ovaj rad ne povlače same za sebe bilo kakav sud Svjetske banke vezano za pravni status bilo koje teritorije ili podršku ili prihvatanje takvih granica.

Prava i dozvole

Materijal u ovom radu podložan je zaštiti autorskih prava. Svjetska banka podstiče raspodjelu svog znanja, ovaj rad se može reprodukovati, u cjelini ili dijelom, za nekomercijalne namjene, sve dok se da puno priznanje autorima ovog rada.

Svi upiti vezani za prava i licence, uključujući supsidijarna prava, trebalo bi da se pošalju na adresu World Bank Publications (Publikacije svjetske banke), The World Bank Group (Grupacija Svjetske banke), 1818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA; faks: 202-522-2625; e-mail: pubrights@worldbank.org.

ZAPADNI BALKAN: Bilješke o regionalnoj ekonomskoj integraciji

Inputi Grupacije Svjetske banke za Regionalni akcioni plan ekonomske integracije za region WB6

Sadržaj

Pregled: Koristi koje donosi ekonomska integracija za zapadni Balkan	1
⇒ STUB I: Trgovina, investiranje, te tržišta kapitala	
1. Produktivnost i ekonomska integracija	11
2. Regionalna trgovinska integracija	14
3. Politika investiranja	19
4. Podsticanje ekonomske integracije kroz djelotvorne politike konkurentnosti	24
5. Diversifikacija finansijskih tržišta	30
6. Harmonizacija finansijskog izvještavanja za promovisanje regionalne integracije i rasta	36
7. Jačanje institucija za regionalnu integraciju	41
8. Reforma pravosuđa za ekonomsku integraciju	45
9. Poljoprivreda i regionalna ekonomska integracija	49
⇒ STUB II: Vještine, inovacije i mobilnost tržišta rada	
10. Regionalna saradnja na razvoju vještina i politikama zapošljavanja	52
11. Visoko obrazovanje za napredne vještine i konkurentnost	56
12. Razvijanje otvorene i integrisane oblasti istraživanja i inovacija	60
13. Rodna pitanja i ravnopravnost na zapadnom Balkanu	65
⇒ STUB III: Digitalna tržišta	
14. Regionalna širokopojasna infrastruktura	69
15. Regionalna inicijativa za žene u radu na online mreži	73
⇒ STUB IV: Infrastruktura za regionalnu ekonomsku integraciju	
16. Ka regionalnom energetsom tržištu	77
17. Transportna povezanost	83
18. Regionalna infrastruktura za industrijski otpad	87
19. Integrisani razvoj sliva rijeke Save	90

Bilješke o pitanjima regionalne ekonomske integracije zapadnog Balkana pripremljene su pod vodstvom Ellen Goldstein, direktorice za zemlje zapadnog Balkana, a pripremio ih je tim Grupacije Svjetske banke iz Jedinice za zemlje zapadnog Balkana, kao i različite Globalne prakse, koje je vodila Lada Strelkova, savjetnik za operacije za zapadni Balkan.

Nacrte bilješki o pitanjima su pripremili sljedeći članovi osoblja Svjetske banke: Alexandru Cojocar, Anderson Caputo, Baher El-Hifnawi, Camila Ringeling, Claudia Ines Vasquez Suarez, Dejan Ostojić, Ekaterina Vostroknutova, Elena Georgieva-Andonovska, Elena Nikulina, Frank Van Woerde, Georgia Harley, Graciela Miralles Murciego, Harald Jedlicka, Hunt La Cascia, Igor Palandžić, Ivan Nimac, Javier Suarez, Javier Zuleta, Juan Gaviria, Jeff Chelsky, Johanna Jaeger, Josefina Posadas, Katelijn Van den Berg, Maria Davalos, Mirjana Karahasanović, Natalija Gelvanovska, Nataliya Biletska, Nina Arnhold, Olasupo Olusi, Oleksii Balabushko, Pascal Frerejacque, Petter Lundkvist, Raymond Muhula, Reinhard Haslinger, Rhedon Begolli, Roberta Malee Bassett, Shawn W. Tan, Siddhartha Raja, Stefanie Brodmann, Srđan Svirčev, Svetlana Edmeades, Trang Van Nguyen, Zhenia Viatchaninova Dalphond i Zsolt Bango.

Tehnički pregled bilješki o pitanjima sproveli su vođe programa: Marco Hernandez, Raymond Bourdeaux i Timothy Johnston. Sljedeći menadžeri prakse su nagledali pripremanje bilješki o pitanjima: Adrian Fozzard, Andrew Mason, Gallina A Vincelette, Cristian Aedo, Daniel Boyce, David Michaud, Jane Treadwell, Julian Lampietti, Luis-Felipe Lopez-Calva, Mario Guadamillas, Paulo Guilherme Correa, Sameer Shukla i Valerie Hickey. Sanja Tanić i Pegi Ylli su pružile podršku procesima pregleda, lektorisanja i dizajna.

ZAPADNI BALKAN: Bilješke o regionalnoj ekonomskoj integraciji

Pregled: Koristi koje donosi ekonomska integracija za zapadni Balkan

Ka regionalnim aktivnostima sa ciljem osiguravanja makroekonomske stabilnosti, djelotvorne strukturalne transformacije, te dubinske ekonomske integracije radi podsticanja produktivnosti i rasplamsavanja rasta dohotka¹

Pozadina: **Sporo približavanje nivoa dohotka**

Zemlje zapadnog Balkana - Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, bivša jugoslovenska republika (BJR) Makedonija, Crna Gora i Srbija - od početka procesa tranzicije u tržišne privrede postigle su snažan rast i smanjivanje siromaštva. Počevši sa niskog nivoa, standard života¹ je od 1995. do 2015. godine porastao gotovo šest puta u Bosni i Hercegovini, gotovo tri puta u Albaniji, a gotovo duplo u Srbiji. Sa prosječnom stopom rasta od 5 procenata godišnje u toku perioda od 2005. do 2008. godine, standard života na zapadnom Balkanu povećavao se brže od prosjeka za svijet uopšte i za EU. U toku tog perioda stvaranje novih radnih mjesta pomoglo je da se donekle smanje visoke stope strukturalne nezaposlenosti, što je povuklo stope siromaštva nadalje u većini zemalja u regionu. Početkom prvog desetljeća 21. vijeka, otprilike jedan od troje ljudi u regionu živio je od manje od 5 USD dnevno.² Do 2008. godine taj broj je opao na samo jednog od petoro. Drugi indikatori razvoja ljudskih potencijala, kao što su očekivana dužina života, pismenost, te dostupnost usluga, takođe su u toku tog perioda poboljšani.

Bez obzira na napredovanje, danas je šest zemalja zapadnog Balkana i dalje među najsiromašnijima u Evropi, a u razvoju su ih pretekle uspješne susjedne zemlje, u smislu približavanja standardu života u EU. Prije globalne ekonomske krize iz 2008.

i 2009. godine, prosječni tempo prilagođavanja dohodaka na zapadnom Balkanu nivoima iz EU bio je sporiji od tempa u drugim manjim tranzicijskim privredama u Evropi (Slika 1). Poređenje Letonije i BJR Makedonije pomaže pri naglašavanju te razlike. 1995. godine Letonija i BJR Makedonija su imale slične nivoe dohotka - oko 30 procenata dohotka per capita u EU. Do 2015. godine, Letonija je uhvatila priključak sa više od 60 procenata dohotka EU per capita, dok je dohodak u BJR Makedoniji ostao na nivou od oko 35 procenata.

Prosječni tempo približavanja EU znatno je usporio u periodu koji je uslijedio nakon globalne finansijske krize. U postkriznom periodu je rast na zapadnom Balkanu stagnirao. Za razliku od toga, zemlje koje su se ranije priključile EU uhvatile su priključak sa ostatkom EU čak i brže nakon krize (Slika 2). Zaista, sa tekućim tempom, trebalo bi više od pola vijeka da se zemlje zapadnog Balkana približe standardima života u EU, gdje, u prosjeku, ljudi imaju dohotke koji su tri puta viši.³ Sa sporijim rastom, stopa nezaposlenosti je ostala uporno visoka. Sa 2015. godinom, stopa nezaposlenosti na zapadnom Balkanu se kretala između 17 i 35 procenata, pri čemu je stopa nezaposlenosti mladih gotovo dvostruko veća od prosjeka za zemlje u cjelini. Mnoge porodice u ostvarivanju svog svakodnevnog dohotka više zavise od transfera (od vlade i iz inostranstva), nego od svog sopstvenog rada.

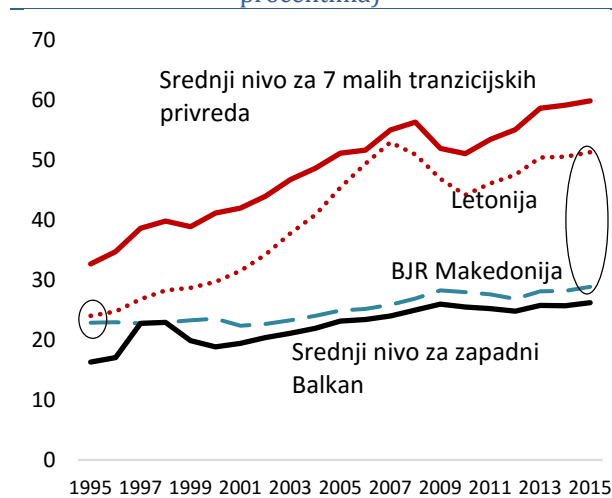
¹ Za ovu bilješku korišteni su nalazi iz predstojećeg izvještaja Svjetske banke (2017. godine) "Zapadni Balkan: Novo gorivo za mašine rasta i prosperiteta" Sintetizovani izvještaj dijagnostike za zemlje za region zapadnog Balkana ("The Western Balkans: Revving Up the Engines of Growth and Prosperity" Western Balkans Regional Systematic Country Diagnostics Synthesis Report).

² Mjereno kao BDP per capita u smislu međunarodnog pariteta kupovne moći iz 2011. godine (Svjetski razvojni indikatori - World Development Indicators).

³ Prema paritetu kupovne moći iz 2005. godine, isključujući Bosnu i Hercegovinu i Kosovo, zbog kvaliteta mjerenja PPP.

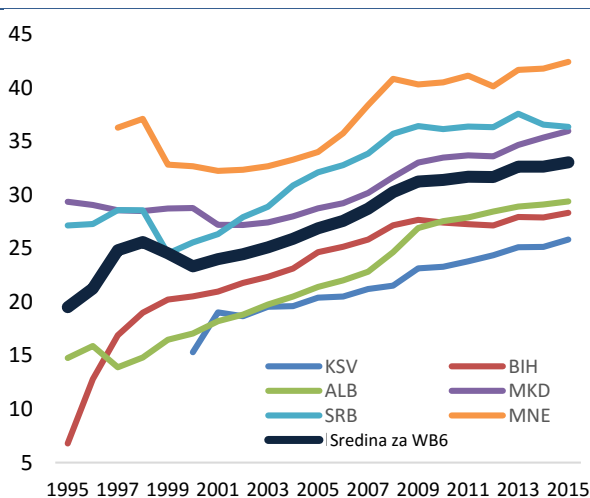
⁴ Prema Svjetskim razvojnim indikatorima Svjetske banke, srednji dohodak na zapadnom Balkanu iznosi 32,7 procenata srednjeg dohotka EU, mjereno prema BDP per capita u smislu međunarodnog pariteta kupovne moći iz 2011. godine.

Slika 1. Počevši sa sličnog nivoa dohotka per capita kao i BJR Makedonija, Letonija je uspjela da ostvari mnogo brži rast.
(BDP per capita kao procenat BDP-a EU, međunarodni PPP iz 2011. godine u USD, u procentima)

Izvor: Svjetska banka (2017. godine).

Slika 2. Sporije približavanje standarda života na zapadnom Balkanu nakon globalne finansijske krize
(BDP per capita kao procenat BDP-a EU, međunarodni PPP iz 2011. godine u USD)

Izvor: Svjetska banka (2017. godine).

Kako uhvatiti priključak? Makro-ekonomska stabilnost, strukturalne reforme, te ekonomska integracija

Tri međusobno podržavajuća faktora naglašavaju razlike u tempu približavanja između zapadnog Balkana i susjednih zemalja koje su već u EU: makroekonomska stabilnost, napredovanje u strukturalnoj transformaciji privreda, te ekonomska integracija.

Makroekonomska stabilnost je predušlov za ekonomski rast i integraciju, pošto ona čuva od vanjskih šokova, pomaže pri smanjivanju neizvjesnosti za potrošače i investitore, čime se promovišu trgovina, investicije, te razvoj tržišta kapitala.

Makroekonomsku stabilnost je na zapadnom Balkanu bilo teško očuvati, posebno od 2008. godine. Globalna finansijska kriza je dovela do rastezanja fiskalnih pozicija u svih šest zemalja, time što je dovela do znatnog erodiranja fiskalnih rezervi (Slika 3) i

povećavanja javnog duga (Slika 4). U prosjeku su protivciklične politike dovele do poduplavanja primarnih deficita u regionu, sa 1,7 procenata BDP-a u 2008. godini do 3,8 procenata u 2009. godini, te do njihovog ostajanja iznad 2 procenta sve do 2016. godine. Kao rezultat toga, prosječni bruto dug konsolidovanih vlada u regionu povećan je sa oko 30 procenata BDP-a u 2008. godini na preko 50 procenata do 2016. godine. Kriza je takođe otkrila strukturalne slabosti u javnim finansijama, uključujući prisustvo znatnih neočekivanih obaveza preduzeća u državnom vlasništvu (state-owned enterprises - SOE) i drugih subjekata javnog sektora. Štaviše, postoji potreba da se unaprijede efikasnost, ravnopravnost, te transparentnost fiskalne politike sa ciljem djelotvornijeg mobiliziranja resursa i unapređivanja pružanja javnih usluga. Javna potrošnja i dalje je u velikoj mjeri koncentrisana na plate u javnom sektoru i slabo usmjerena socijalna davanja, što ostavlja malo prostora za produktivne investicije. Sa strane prihoda, oporezivanje rada i dalje je visoko i stvara demotivacione

faktore za zapošljavanje. Ima prostora za unapređivanje naplate poreza i progresivnost poreskih politika.

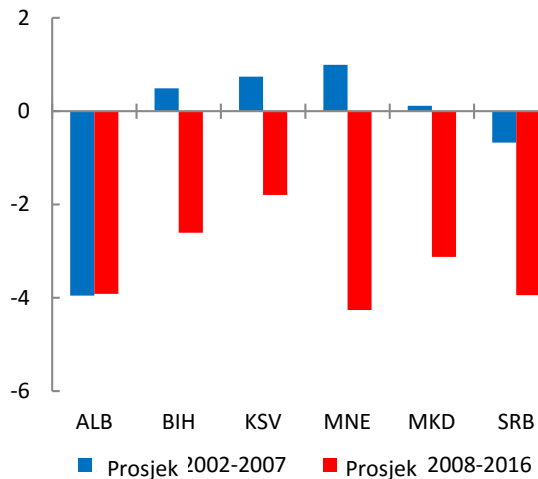
Nakon preživljavanja globalne finansijske krize, na zapadnom Balkanu je prisutna zajednička potreba da se osigura makroekonomska stabilnost kroz konsolidaciju javnih finansija, smanjivanje nivoa duga, te jačanje kvaliteta i ravnopravnosti javne potrošnje. Fiskalna održivost je posebno važna u malim otvorenim privredama, kao što su one na zapadnom Balkanu, koje imaju ograničen stepen fleksibilnosti monetarnih politika i koje su u velikoj mjeri izložene vanjskim šokovima. Snažna posvećenost makroekonomskoj stabilnosti mogla bi da pomogne da se unaprijedi povjerenje potrošača i investitora, čime bi se promovisali trgovina, investiranje, te razvoj finansijskih tržišta. Takođe, iako su određene zemlje na zapadnom Balkanu u posljednjih nekoliko godina ojačale svoje fiskalne pozicije, postizanje fiskalne održivosti bi zahtijevalo unapređivanje fiskalne transparentnosti, mobiliziranje prihoda, ako i upravljanje javnim finansijama (uključujući investicije i dug) sa ciljem boljeg određivanja prioriteta i usmjeravanja potrošnje na osnovu ekonomskih i socijalnih povrata, iščišćavanja zaostalih neizmirenih javnih obaveza i boljeg monitoringa i ograničavanja fiskalnih rizika.

Rješavanje strukturalnih uskih grla za razvoj privatnog sektora i stvaranje radnih mjesta unaprijedilo bi produktivnost i pomoglo zemljama da izvuku sve koristi koje donosi ekonomska integracija za održavanje viših nivoa ekonomskog rasta.

Prelazak na tržišnu privredu na zapadnom Balkanu i dalje je nekompletan. Iako je region postigao značajan napredak u liberalizaciji cijena, trgovine, upravljanja stranim valutama, te privatizaciji manjeg obima, strukturalna transformacije zaostaje za drugim manjim tranzicijskim privredama u Evropi (Slika 5). Primjetno je da je danas „tranzicijski rezultat“ za zapadni Balkan

sličan onome koje su druge manje tranzicijske zemlje imale 1996. godine.

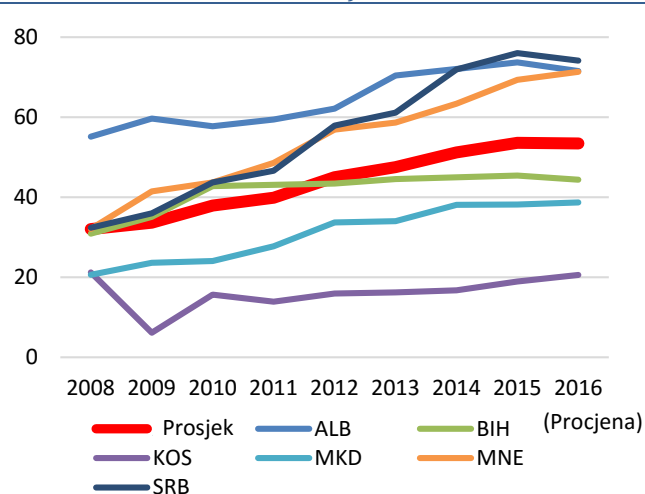
Slika 3. Fiskalni bilansi su se pogoršali nakon globalne finansijske krize...
(Fiskalni bilansi izraženi kao procenat BDP-a)

Izvor: Ovlaštene institucije zemalja i osoblje Svjetske banke.

Napredovanje reformi na zapadnom Balkanu je bilo posebno sporo u oblastima politike konkurentnosti, rukovođenja, restrukturiranja SOE, te privatizacije većeg obima (Svjetska banka, 2017. godine). Na primjer, vladina potrošnja, izražena kao procenat BDP-a, u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji daleko je iznad nivoa za zemlje sa sličnim nivoima dohotka (Slika 6).

Slika 4. ...dovodeći do značajnog povećanja javnog duga.
(Bruto dug konsolidovane vlade izražen kao procenat BDP-a)

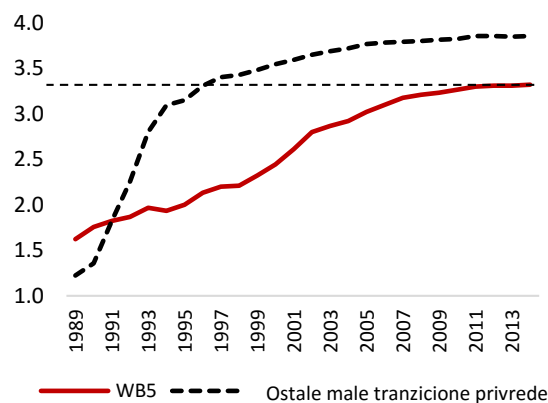

Izvor: Svjetska banka (2017. godine).

U tim zemljama veliki i često neefikasan javni sektor često služi kao blokada za ulazak i dinamizam privatnih firmi, dovodi do distorzije odluka o investiranju, te, indirektno, hrani veliki nezvanični sektor privrede u regionu. Otprilike jedna trećina svih zvaničnih radnih mjesta u Srbiji i Crnoj Gori je u javnom sektoru, a to važi za gotovo polovinu u Bosni i Hercegovini, te više od polovine na Kosovu.

Perspektive vezane za članstvo u EU i dalje obezbjeđuju snažno sidro za reforme, ali je implementacija bila spora. Ubrzavanje tempa strukturalnih reformi bi pomoglo pri iskorištavanju potencijala zemalja zapadnog Balkana kroz pružanje podrške efikasnom raspodjeljivanju faktora proizvodnje, što bi se pretvorilo u više nivoe produktivnosti, snažniju konkurentnost, te veći broj boljih radnih mjesta za stanovništvo. Sa tim ciljem, zemlje zapadnog Balkana bi trebalo da brzo rade na restrukturiranju neefikasnih privreda sa velikim udjelom državnog vlasništva, te jačaju veze sa regionalnim i globalnim tržištima. Ubrzavanje reformi sa ciljem unapređivanja poslovnog okruženja (npr. politike investiranja i konkurencije, zaštita vlasničkih prava i ugovornih prava), jačanje pružanja javnih usluga (npr. zdravstvo, vodosnabdijevanje), unapređivanje kvaliteta ljudskih potencijala i uklanjanje prepreka za zapošljavanje (npr. politike obrazovanja i tržišta rada), te unapređivanje regionalne konektivnosti (npr. trgovina, logistika, transportna i energetska infrastruktura) promovisali bi snažniji privatni sektor u regionu (Svjetska banka, 2017. godine). Zapadni Balkan se suočava sa visokim nivoima emigracije – pošto mladi i obrazovani ljudi traže prilike u drugim zemljama – a takođe i sa starenjem stanovništva. U tom kontekstu, implementacija odlučnijih reformi ne bi samo omogućila bržu tranziciju u tržišnu privredu, u kojoj se ljudski potencijali, kapital, te prirodna blaga efikasnije raspodjeljuju, već bi pomogla zemljama zapadnog Balkana da izvuku koristi koje donosi ekonomska integracija.

Slika 5. Strukturalne reforme na zapadnom Balkanu zaostaju za reformama u drugim zemljama u Evropi za najmanje dva desetljeća. (prosječni rezultat tranzicije EBRD-a, sa ocjenama od 1 do 4, pri čemu više ocjene ukazuju na naprednije reforme)

Izvor: Svjetska banka (2017. godine).

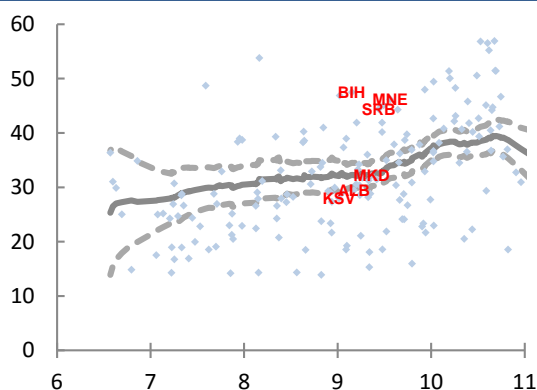
Ekonomska integracija bi omogućila tranziciju u ubrzani i održivi model rasta.

Ekonomska integracija može da smanji troškove trgovine, unaprjeđujući time dostupnost i izbor robe i usluga u privredi i dovodeći do veće kupovne moći za građane. Na primjer, ekonomska integracija bi mogla da omogući firmama u jednoj zemlji da nauče o robama, tehnologijama i poslovnim odnosima firmi u drugim zemljama, čime bi podstakla produktivnost (Bown et al. 2017. godine).

Zapadni Balkan se nalazi na vratima tržišta EU i već je poduzeo korake na integrisanju svojih privreda sa svjetskim tržištima, posebno u oblastima trgovine i finansija. Međutim, i dalje ima mnogo prostora za unapređivanje. Na primjer, vezano za trgovinu, zemlje zapadnog Balkana bi mogle da povećaju stepen svoje otvorenosti, mjerene procentom izvoza u BDP-u, sa manje od 40 procenata na najmanje 80 procenata, što je nivo u drugim malim tranzicijskim privredama u Evropi (Slika 7). Primjetno je da su samo tri od šest zemalja sada članice Svjetske trgovinske organizacije; a trgovinska logistika zaostaje (Slika 8). Slično tome, u oblasti finansija, domaća finansijska tržišta sada ne nude

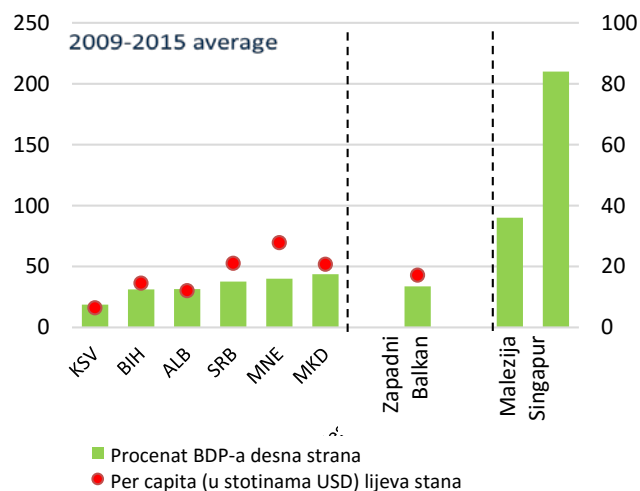
neophodnu diversifikaciju prilika za investiranje ili izvora finansiranja za kompanije (Svjetska banka, 2016. godine). U toj oblasti bi zemlje zapadnog Balkana mogle da razviju regionalne finansijske proizvode za bolje povezivanje investitora i štediša sa kompanijama (npr. indeksi, regionalni investicioni fondovi), kao preduslov za razvijanje regionalnog tržišta kapitala. Štaviše, regionalne integracije u okviru zapadnog Balkana mogla bi da pomognu da se izgradi „snažno susjedstvo“. Međupovezani region bi podržavao lakšu razmjenu robe i usluga kao što su električna energija, telekomunikacije, te zemljišni transport, između ostalih, za koje prepreke za trgovinu vezane za politike uglavnom potiču iz razlika u regulatornim okvirima, umjesto iz tarifa. Sličan argument bi mogao da se predstavi vezano za tržišta rada. Konkretno, objedinjavanje resursa sa ciljem razvijanja vještina moglo bi da pomogne pri unapređivanju kvaliteta proizvoda koji se prodaju vani, izvan susjedstva zapadnog Balkana, a jačanje međuregionalne mobilnosti radne snage može da omogući efikasniju raspodjelu radnika među zemljama (Svjetska banka, 2017).

Slika 6. Otisak države u određenim zemljama zapadnog Balkana je predimenzioniran.
(Potrošnja izražena kao procenat BDP-a, prosjek za period od 2011. do 2014. godine, u odnosu na $\ln(\text{BDP})$ per capita za 2011. godinu prema međunarodnom PPP u USD)

Izvor: Svjetska banka (2017. godine).

Slika 7. Izvoz i dalje ima relativno nizak nivo na zapadnom Balkanu...
(Izvoz izražen kao procenat BDP-a)

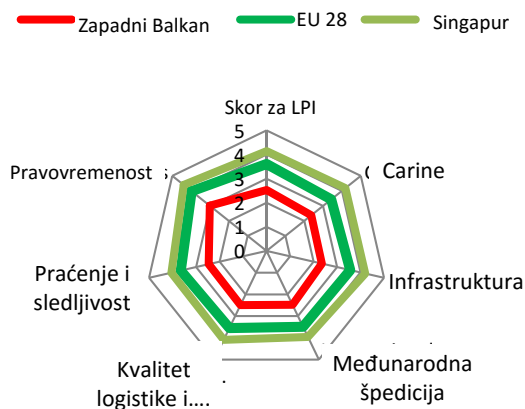
Izvor: Ovlaštene institucije zemalja i osoblje Svjetske banke.

Napredovanje u oblasti ekonomske integracije na zapadnom Balkanu zahtijevalo bi zajedničke napore na politikama koji bi se odnosili na oblast širu od liberalizacije tarifa i koji bi bili usmjereni na određeni broj oblasti, uključujući harmonizaciju pravila i procedura sa ciljem promovisanja razmjene roba, usluga, te faktora proizvodnje, uključujući rad, saradnju sa ciljem jačanja politike investiranja i razvoja vještina, te zajedničke napore za rješavanje uskih grla u oblasti infrastrukture. Cilj u iskorištavanju snage poluge integracije za podsticanje rasta evidentan je u regionalnim naporima koji su sada uspostavljeni na zapadnom Balkanu. Ti naponi uključuju, na primjer, Sporazum o slobodnoj trgovini u srednjoj Evropi (Central European Free Trade Agreement - CEFTA), koji ima za cilj stvaranje ekonomskog rasta kroz promovisanje omogućavanja i olakšavanja trgovine, trgovine uslugama, investiranja, te izgradnje kapaciteta i transparentnosti među zemljama članicama, uključujući tu i šest zemalja zapadnog Balkana.

Zaista, zemlje zapadnog Balkana imaju komparativne prednosti u mnogim proizvodima za kojima vlada visok stepen potražnje u EU i globalno. Postojeće izvozne industrije koriste relativno nizak nivo vještina i tehnologija, što znači da bi mogle da povećaju rast izvoza unapređivanjem proizvoda koji se prodaju vani. Uz to je došlo do znatnog poboljšavanja. Na primjer, Srbija

i BJR Makedonija su povećale svoje procenete proizvoda za čiju proizvodnju se koriste visoki i srednji nivoi vještina, na 60-70 procenata proizvedenog izvoza, a Bosna i Hercegovina je taj procenat povećala na oko 40 procenata. To je izazvano, dijelom, njihovim rastućim učešćem u evropskim lancima vrijednosti, kako pokazuje njihov rastući udio u izvozu dijelova i komponenti za mašine i transport. Pošto je učestvovanje u evropskim lancima vrijednosti pomoglo pri povećavanju veličine tržišta, region je više nego dvostruko povećao svoj udio u izvozu u EU od 2005. godine (iako je to povećanje u odnosu na niske polazne nivoe).

Slika 8. ...a ima prostora, u znatnoj mjeri, za omogućavanje trgovine.
(Indeks učinka logistike, 2016. godine)

Izvor: Svjetska banka.

Iako sporija globalna ekonomija dovodi do komplikacija vezano za zadatak povećavanja izvoza, ona takođe stvara prilike zbog toga što međunarodne firme, koje imaju tržišta, tehnologije, te kapital, traže na još oprezniji način prilike za preseljenje sa ciljem unapređivanja svoje konkurentnosti ili nalaženja novih niša. Zemlje sa rastućim udjelom stanovništva radne dobi mogu da iskoriste i demografsku dividendu, koja može da podstakne rast i dohotke kroz veće procenete ljudi koji rade.

U vidu sažetka, da bi se brže približavale standardima života iz EU, zemlje zapadnog Balkana bi trebalo da nastave da rade na naporima „u tri pravca“ kroz implementaciju, paralelno, opreznih makroekonomskih politika, hrabrih strukturalnih reformi, te mjera za napredovanje ekonomske integracije. Makroekonomska i fiskalna stabilnost, praćena odlučnim strukturalnim reformama, dva su neophodna uslova za promovisanje održivog i snažnog modela rasta, koji je zasnovan na rastu privatnog sektora, investiranju, te višem izvozu. Strukturalne reforme su ključ za otključavanje koristi koje donosi regionalna integracija, uključujući dobitke u produktivnosti, investicijama, te stvaranju radnih mjesta, što bi sve podržalo približavanje nivoima standarda života iz EU. Zaista, ekonomska integracija je vezana za produktivnost, pošto je produktivnost ugrađena u postizanje ušteta na većim količinama. A brzina i dubina reformi koje rasplamsavaju približavanje nivoa dohotka pomoći će pri napredovanju u tempu ekonomske integracije.

Kada se implementira „trostruki pristup“, imperativ je da kreatori politika ocijene uticaje ekonomskih politika na ekonomiju, siromaštvo i socijalnu sferu. Iskustva sa međunarodnog nivoa ukazuju na to da ekonomska integracija ima potencijal za smanjivanje neravnopravnosti u platama, ako je praćena djelotvornim socijalnim politikama (vidjeti rad Lopez-Calva i Lustig, 2010. godine). Međutim, uticaji tu variraju, u zavisnosti od konteksta zemlje, a u reformama bi mogli da postoje i dobitnici i gubitnici (Winters et al. 2004. godine). Razumijevanje potencijalnih uticaja na siromaštvo i ravnopravnost pomoglo bi pri kreiranju djelotvornijih politika, kao i pri komuniciranju o naporima vezanim za politike za osiguravanje opšteg konsenzusa.

Bilješke o pitanjima Grupacije Svjetske banke: Ulazni elementi za regionalni akcioni plan za ekonomsku oblast

Sa ciljem pružanja podrške zemljama zapadnog Balkana u pripremanju Regionalnog akcionog plana za ekonomsku oblast, Grupacija Svjetske banke (World Bank Group - WBG) je pripremila skup bilješki kojima se ocjenjuju koristi ekonomske integracije i obezbjeđuju opcije za politike prema nekoliko njenih dimenzija – tj. trgovina, investicije, finansijska tržišta, institucije, ravnopravnost, mobilnost vještina i rada, digitalna tržišta, te infrastruktura. U tim bilješkama zastupa se stanovište da zapadni Balkan ima značajan ekonomski potencijal, te da bi ekonomska integracija mogla da igra temeljnu i katalizatorsku ulogu u pružanju podrške rastu i približavanju nivoa dohotka nivoima iz EU. Vlasti u zemljama zapadnog Balkana razumiju potrebu za stvaranjem prilika kod kuće za siromašne i za srednju klasu, sa ciljem opšteg unapređivanja životnog standarda. Međutim, u nedostatku održavanja makroekonomske stabilnosti i rada na živim strukturalnim reformama, region se suočava sa začaranim krugom niskih nivoa rasta i visokih nivoa emigracije.

Ove „bilješke o pitanjima“ detaljno razmatraju program politika za pružanje podrške bržem približavanju nivoa dohotka i boljim standardima života u regionu kroz ekonomsku integraciju. Bilješke su organizovane na osnovu četiri stuba: (1) Trgovina, investiranje i tržišta kapitala, (2) Mobilnost vještina i tržišta rada, (3) Digitalna tržišta, te (4) Infrastruktura za regionalnu integraciju.

U svakoj od bilješki se opisuje: (1) kako bi regionalni pristup konkretnoj temi (npr. investiciona politika, istraživanje i inovacije, te širokopojasna infrastruktura) mogao da pruži podršku ekonomskoj integraciji na zapadnom Balkanu, (2) koji su ključni izazovi sa kojima se suočavaju zemlje zapadnog Balkana, te (3) koje su opcije za politike. U nastavku obezbjeđujemo kratak sažetak svake od bilješki.

Stub I: Trgovina, investiranje i tržišta kapitala

1. Produktivnost. Viši stepen efikasnosti u korištenju faktora proizvodnje suštinski je važan za ekonomsku integraciju i može se njome ubrzati. Program reformi koji kombinuje oprezne makroekonomske politike sa reformama za uklanjanje prepreka za preduzetništvo, jačanje djelotvornosti države, razvoj ljudskih potencijala, unapređivanje konektivnosti, te izgradnju otpornosti na klimatske promjene i prirodne opasnosti, pružio bi podršku ekonomskoj integraciji. Ekonomska integracija bi omogućila regionu da izvuče koristi iz ulaska na veća tržišta sa višim nivoom dodatne vrijednosti i da u opštem slučaju izvuče koristi iz preliivanja iz međunarodne trgovine.

2. Trgovina. Regionalna saradnja za smanjivanje troškova trgovine, unapređivanje transparentnosti prepreka i propisa, te povećavanje stepena dostupnosti tržišta za robu i usluge doveli bi do toga da zapadni Balkan postane poželjniji trgovinski partner za ostatak svijeta, a podržali bi i napore na integraciji sa EU.

3. Politika investiranja. Viši stepen prilagođavanja regionalnih investicionih politika – npr. promovisanje investiranja i privlačenje investicija, njihov ulazak i uspostavljanje, te zaštita i zadržavanje – kao i njihovo usklađivanje sa međunarodnim standardima dobre prakse, ključni su provodnici za ekonomsku integraciju i privlačenje većeg broja kvalitetnijih investicija.

4. Politika konkurentnosti. Iskustva sa međunarodnog nivoa pokazuju da je implementacija politika za konkurentnost djelotvoran način za produblivanje ekonomske integracije, posebno u netrgovinskim sektorima. Približavanje u antimonopolskim zakonima i sprovođenje tih zakona, kao i bolje regulisanje tržišta usluga, u skladu sa smjernicama Direktive za usluge, važne su komponente za ono što se uopšteno podvodi pod politike za konkurentnost.

5. Finansijska tržišta. Regionalna integracija tržišta kapitala bi nadopunila finansiranje koje je sada uglavnom koncentrisano na banke i (1) promovisala domaće investicije, posebno malih i srednjih preduzeća (small and medium-sized enterprises - SME), (2) privukla strane investicije, te (3) unaprijedila stabilnost finansijskog sistema kroz otvaranje šireg spektra izvora finansiranja.

6. Finansijsko izvještavanje. Djelotvorno finansijsko izvještavanje zasnovano na međunarodnim standardima dovodi do stvaranja pouzdanih i transparentnih informacija koje su potrebne za integraciju regionalnih finansijskih tržišta i rast.

7. Institucije. Zajednički naponi na jačanju sistema rukovođenja sa ciljem unapređivanja pružanja usluga i jačanja transparentnosti i preuzimanja odgovornosti u izvršavanju javnih politika – npr. harmonizacija prihodnih politika, djelotvorna saradnja u poreskoj administraciji, te efikasno korištenje ograničenih javnih resursa za strateške prioritete koji bi mogli da podstaknu rast i ravnopravnost – od kritične su važnosti za omogućavanje javnih investicija i razvijanje regionalnih tržišta.

8. Pravosuđe. Regionalna koordinacija i saradnja sa ciljem unapređivanja učinka sudova – kroz smanjivanje prepreka za informacije, unapređivanja efikasnosti u prekograničnim slučajevima, te razvijanje zajedničkog pristupa učinku pravosudnog sistema – omogućili bi viši stepen povjerenja u vladu i unaprijedili poslovnu klimu.

9. Poljoprivreda. Regionalna saradnja usmjerena na modernizaciju poljoprivrednih sistema kroz istraživanje konkretnih prednosti u poljoprivrednoj proizvodnji i jačanje veza prema naprijed i prema natrag u poljoprivrednoj i prehrambenoj industriji mogla bi da igra važnu ulogu u ekonomskoj integraciji i podržavanju razvoja ruralnog sektora.

Stub II: Vještine, inovacije, te mobilnost tržišta rada

10. Razvoj vještina i politike zapošljavanja. Razvijanje regionalne opservatorije tržišta rada koja bi ocjenjivala potražnju za vještinama i ponudu vještina pomoglo bi zemljama zapadnog Balkana pri: (1) pripremanju za slobodnu mobilnost ljudi između zemalja, (2) maksimalnom povećavanju koristi koje donosi ekonomska integracija kroz reformu politika tržišta rada u zemljama, te (3) upravljanju nenamjernim posljedicama integracije na tržištima rada u zemljama.

11. Visoko obrazovanje. Objedinjavanje resursa na strateški način na regionalnom nivou sa ciljem unapređivanja rukovođenja univerzitetima, efikasnog i transparentnog korištenja sredstava i finansijskih instrumenata, te transparentnosti sistema visokog obrazovanja (npr. kroz zajedničku organizaciju obezbjeđivanja kvaliteta) pomoglo bi pri unapređivanju ishoda učenja i promovisanju istraživanja i inovacija.

12. Istraživanje i inovacije. Regionalna oblast istraživanja i inovacija mogla bi da pomogne pri proširivanju osnove naučnih istraživanja, da podrži saradnju istraživačke industrije i transfer tehnologija, te promoviše stvaranje start up preduzeća kroz: (1) jačanje sistema za istraživanje i inovacije kroz usvajanje programa, politika i institucija EU tipa; (2) omogućavanje boljeg korištenja dostupnih ljudskih resursa, kapitala, te finansijskih resursa kroz izbjegavanje fragmentacije i viškova, te (3) stvaranje platforme za nastavljane promovisanja reformi politika u sektoru istraživanja. Podržavanje preduzetničkog ekosistema za cijeli region bi takođe podstaklo inovacije.

13. Rodna pitanja i ravnopravnost. Regionalni pristup unapređivanju ravnopravnosti u dostupnosti sredstava i prilika za sve grupe u društvu, uključujući žene i mlade, od ključne je važnosti za to da pojedinci mogu da se produktivno angažuju u društvu i da izvuku koristi koje donosi ekonomska integracija. Gledanje dalje od

napora koje ulažu pojedinačne zemlje moglo bi da podrži zemlje zapadnog Balkana u njihovom zajedničkom cilju u procesu priključivanja EU, uključujući rodnu ravnopravnost i obaveze vezane za nediskriminaciju.

Stub III: Digitalno tržište

14. Širokopojasna infrastruktura. Komercijalizacija na regionalnom nivou već iskorištenih i rezervnih sredstava optičkih vlakana u sistemima za prenos električne energije (transmission system operators - TSO) mogla bi da podstakne produktivnost kroz smanjivanje cijene telekomunikacionih usluga, unapređenje prekogranične razmjene robe i usluga, te unapređen pristup tržištima rada, posebno za one koji se suočavaju sa izazovima u nalaženju zaposlenja.

15. Žene u radu na mreži. Regionalni programi obuke i potencijala za zapošljavanje koji podržavaju uključivanje nezaposlenih ili nedovoljno zaposlenih žena u brzo rastuću industriju informacionih i komunikacionih tehnologija (information and communication technology - ICT) promovisali bi dostupnost radnih mjesta koja su već stvorena, a u isto vrijeme bi ojačali ponudu digitalnih vještina koje bi mogle da budu od koristi za firme na zapadnom Balkanu koje se suočavaju sa nestašicama vještina u oblasti informacionih i komunikacionih tehnologija.

Stub IV: Infrastruktura za regionalnu ekonomsku integraciju

16. Energetika. Regionalno energetska tržišta bi unaprijedilo pouzdanost u pružanju energetske usluga i stepen do kojih su te usluge finansijski dostupne. Štaviše, regionalno energetska tržišta koje je u nastajanju stvara prilike za povećavanje energetske razmjene i investicija, što je u srcu ekonomske integracije i razvoja u cijelom regionu. Da bi se postigle te koristi i da bi se stvorilo integrisano i konkurentno regionalno energetska tržište, zemlje zapadnog Balkana bi trebalo da ponovo ožive reformski program i ubrzaju

implementaciju zakona i propisa koji su usklađeni sa EU.

17. Transport. Unapređivanje regionalnih transportnih sistema, a konkretno njihove efikasnosti (npr. otvaranje željezničkog tržišta), pouzdanosti (npr. upravljanje sredstvima i bezbjednost puteva), te održivosti sa stanovišta životne sredine (npr. otpornost na prirodne opasnosti), moglo bi da u znatnoj mjeri smanji troškove za mobilnost trgovine i rada.

18. Industrijski otpad. Regionalna infrastruktura i sistemska rješenja za upravljanje industrijskim i opasnim otpadom – zasnovana na zajedničkim regulatornim mjerama, mjerama vezanim za politike i tarifnim mjerama – mogla bi da pomognu pri smanjivanju fiskalnih troškova i unapređivanju poslovnog okruženja za tešku industriju i turizam, čime bi se privukle privatne investicije i omogućilo stvaranje novog servisnog sektora.

19. Vode. Razvijanje sliva rijeke Save – sa fokusom na jačanje plovnosti rijeke, jačanje upravljanja poplavama, zaštitu životne sredine, te promovisanje nautičkog turizma – podržalo bi ekonomsku integraciju i društveni razvoj kroz unapređivanje hidroenergetike i navodnjavanja i smanjivanje rizika vezanih za učestale poplave.

Grupacija Svjetske banke je spremna da pruži podršku zemljama zapadnog Balkana u njihovim naporima na ubrzanju ekonomske integracije, postizanju makroekonomske stabilnosti, te implementaciji strukturalnih reformi. Da bi bile uspješne u napredovanju u regionalnom programu za ekonomsku integraciju, zemlje zapadnog Balkana bi trebalo da imaju snažan stepen tehničke i političke saradnje, u kombinaciji sa transparentnom strategijom komuniciranja sa ciljem osiguravanja širokog konsenzusa o politikama. Sa tim ciljem nadamo se da će priključene bilješke da pruže podršku razvoju regionalnog akcionog plana za područje zapadnog Balkana.

Reference

Bown, C. P., D. Lederman, S. Pienknagura, te R. Robertson. 2017. godine. "Better Neighbors: Toward a Renewal of Economic Integration in Latin America." („Bolji susjedi: Ka obnovi ekonomske integracije u latinskoj Americi“) Washington, DC: Svjetska banka.

Lopez-Calva, L. F., i N. Lustig, eds. 2010. godine. "Declining Inequality in Latin America: A Decade of Progress?" („Opadanje neravnopravnosti u latinskoj Americi: Desetljeće napretka?“) Washington, DC: Brookings Institution Press i Razvojni program Ujedinjenih nacija.

Winters, L. A., N. McCulloch, te A. McKay. 2004. godine. "Trade Liberalization and Poverty: The Evidence So Far." („Trgovinska liberalizacija i siromaštvo: Dokazi do sada.“) *Journal of Economic Literature* 41 (1): 72–115.

Svjetska banka. 2016. godine. "Financial Sector Outlook: Financial Systems in Western Balkans - Present and Future." („Pregled finansijskog sektora: Finansijski sistemi na zapadnom Balkanu – Sadašnjica i budućnost.“) Washington, D.C.: Svjetska banka.

———. 2017. godine, u pripremi. "The Western Balkans: Revving Up the Engines of Growth and Prosperity." („Zapadni Balkan: Novo gorivo za mašine rasta i prosperiteta“) Western Balkans Regional Systematic Country Diagnostics Synthesis Report (Sintetizovani izvještaj dijagnostike za zemlje za region zapadnog Balkana). Washington, D.C.: Svjetska banka.

Svjetska banka i Bečki institut za međunarodne ekonomske studije (Vienna Institute for International Economic Studies). 2017. godine. "Western Balkans Labor Market Trends 2017." („Trendovi na tržištima rada na zapadnom Balkanu 2017. godine“) Washington, D.C.: Svjetska banka.

Bilješku pripremili

Autori: Marco Hernandez, Ekaterina Vostroknutova, Jeff Chelsky
Vođa programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Gallina A Vincelette

ZAPADNI BALKAN: Bilješka o regionalnoj ekonomskoj integraciji br. 1

Produktivnost i ekonomska integracija

Ukupni rast faktora produktivnosti — efikasnost korištenja faktora proizvodnje je i suštinski važna za ekonomsku integraciju i može da bude ubrzana njome.

PREGLED:

Produktivnost na zapadnom Balkanu je niska prema međunarodnim standardima. Ona raste polako i, u najnovijem periodu, ona je bila faktor koji je smanjivao rast. Produktivnost u regionu otežana je često nepovoljnim poslovnim okruženjem i dominacijom preduzeća u državnom vlasništvu (state-owned enterprises - SOE). Nepravедna konkurencija preduzeća u nezvaničnom sektoru i nedostatak dostupnosti finansiranja su jedine prepreke za preduzeća koje su rangirane među prvih pet u svih šest zemalja. Široki front reformi neophodan je za oslobađanje privatnog sektora i unapređivanje prelaska firmi u zvanični sektor. Unapređivanje kvaliteta podataka na mikro nivou takođe je od važnosti za kreiranje politika zasnovano na dokazima.

Koristi koje donosi ekonomska integracija - Dokazi i globalna iskustva

Produktivnost na zapadnom Balkanu je niska i sporo rastuća. Produktivnost rada zaostaje u odnosu na uporedive zemlje. Razlaganje rasta na komponente pokazuje da su ukupni nivoi faktora produktivnosti opali od vremena globalne finansijske krize, ali i da su se razvijali manje ujednačeno u različitim dijelovima regiona. Produktivnost je suštinski važna za konkurentnost privrede, a time i uspješnu integraciju na svjetskim i regionalnim tržištima. Slaba produktivnost će, ako ostane prisutna, u velikoj mjeri otežati pokretanje rasta na zapadnom Balkanu.

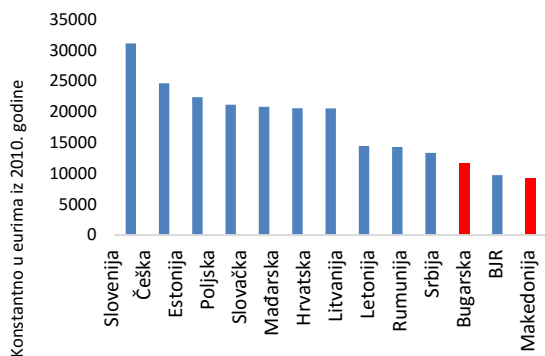
Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju za zapadnom Balkanu

Produktivnost u regionu otežana je često nepovoljnim poslovnim okruženjem i dominacijom preduzeća u državnom vlasništvu (state-owned enterprises - SOE). Preraspodjeljivanje resursa na produktivnije načine korištenja ne dešava se

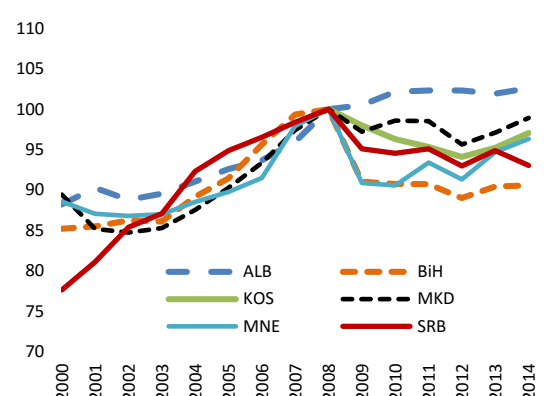
automatizmom, ali može da bude omogućeno i olakšano unapređivanjem okruženja u kojem preduzeća rade. Opšte gledano, zemlje zapadnog Balkana i dalje zaostaju za drugim evropskim tranzicionim privredama u smislu efikasnosti poslovnog okruženja. Pored toga, relativno spor tempo privatizacije i restrukturiranja naslijeđenih SOE često znači da su tehnologije i oprema zastarjeli, a da je radna snaga neproduktivna, što dovodi do neefikasne raspodjele resursa u privredi.

Nepravедna konkurencija preduzeća u nezvaničnoj privredi i nedostatak dostupnosti finansiranja jedine su prepreke za preduzeća koje su rangirane među prvih pet u svih šest zemalja. Albanija, Kosovo i BJR Makedonija su posebno opterećene nezvaničnim sektorom i potrebom da se on riješi. Konkurentnost privatnih preduzeća je takođe ograničena opšte visokim troškovima infrastrukture i njenim slabim kvalitetom – uključujući električnu energiju, logistiku, transport, te telekomunikacije, posebno na Kosovu i u Crnoj Gori. Svih šest zemalja zapadnog Balkana zaostaju za EU prema indeksu učinka logistike i penetraciji širokopojasne infrastrukture.

Slika 1: Realni nivoi produktivnosti rada u 2014. godini bili su niski u poređenju sa drugim tranzicionim privredama (konstantno u eurima iz 2010. godine)

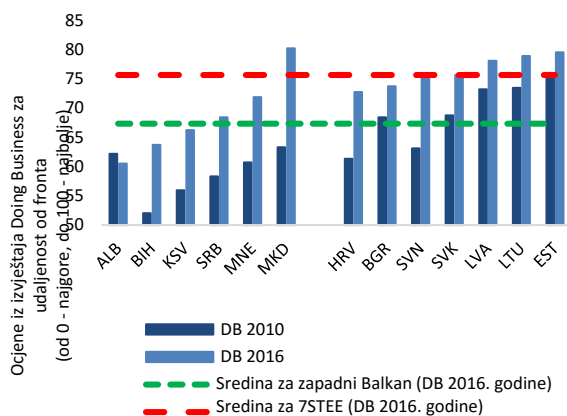
Slika 2: U većini zemalja zapadnog Balkana, nivoi produktivnosti su opali od globalne finansijske krize (Ukupna faktorska produktivnost, 2008. = 100)

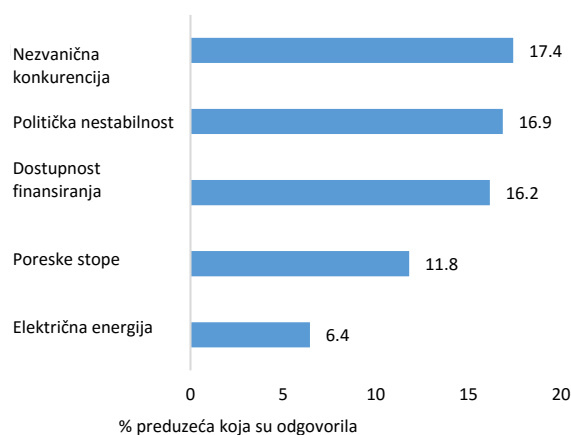
Izvor: Izračunavanja osoblja Svjetske banke. Realna produktivnost rada mjeri se kao dodana vrijednost (prema cijeni faktora) po licu koje je zaposleno

Izvor: Izračunavanja osoblja Svjetske banke.

Slika 3: Zapadni Balkan je i dalje poprilično daleko od fronta poslovnog okruženja

Slika 4: Najvažnijih pet ograničenja za preduzeća

Izvor: Izvještaj Poslovanje (Doing Business) Svjetske banke za 2016. godinu.

Izvor: Anketa BEEP Svjetske banke za 2016. godinu.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Da bi se ponovo rasplamsao ekonomski rast, te kako bi se približavanje postavilo na brzu prugu sa ciljem promovisanja ekonomske integracije, vlade u regionu **moraju da se fokusiraju na podsticanje produktivnosti radi ostvarivanja dobitaka u konkurentnosti.** Pored održavanja makroekonomske stabilnosti, neophodan je cijeli skup reformi.

Prioritetna oblast 1: Uklanjanje prepreka za privatni sektor i preduzetništvo, što uključuje olakšavanje poslovanja, primjetno kroz dozvoljavanje onima koji tek ulaze na tržište i koji se suočavaju sa visokim preprekama, da rade i rastu, te omogućavanje preraspodjele produktivnih resursa.

Prioritetna oblast 2: Privatizacija i restrukturiranje naslijeđenih SOE, koji su sami po sebi neefikasni i kojima se slabo rukovodi, da bi se izjednačio teren za igru i da bi se omogućilo efikasnije raspodjeljivanje rada i kapitala.

Prioritetna oblast 3: Investiranje u unapređivanje kvaliteta ljudskog kapitala i u dostupnost kvalitetnog obrazovanja, kao i podsticanje inovacija i istraživanja i razvoja, sa ciljem stvaranja novih vještina i prilagođavanja postojećih. Zemlje treba da riješe problem demotivacionih faktora za rad i prepreka za zapošljavanje koje postoje u njihovim sistemima rada, oporezivanja i socijalne zaštite.

Prioritetna oblast 4: Unapređivanje energetike, logistike i trgovine, te infrastrukture informacionih i komunikacionih tehnologija sa ciljem povećavanja konkurentnosti i pomaganja domaćim firmama da se unaprijede i da prošire izvoz, što je korist koju donosi digitalizacija. Važna je bolja konektivnost preko puteva, željeznice, te vazduha u cijelom regionu.

Prioritetna oblast 5: Uklanjanje prepreka za međuregionalnu trgovinu i investicije i učestvovanje u globalnim lancima vrijednosti, što je od suštinske važnosti za prelivanje znanja i jačanje produktivnosti.

Reference

Svjetska banka. 2017. godine, u pripremi. "The Western Balkans: Revving Up the Engines of Growth and Prosperity." („Zapadni Balkan: Novo gorivo za mašine rasta i prosperiteta“) Western Balkans Regional Systematic Country Diagnostics Synthesis Report (Sintetizovani izvještaj dijagnostike za zemlje za region zapadnog Balkana).

Bilješku pripremili

Autori: Ekaterina Vostroknutova, Olasupo Olusi

Vodja programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Gallina A Vincelette

Regionalna trgovinska integracija

Postizanje ekonomskog prosperiteta kroz regionalnu trgovinsku integraciju

PREGLED:

Ekonomska integracija predstavlja suštinski važan element u mnogim pričama o uspjehu zemalja koje su postigle visoke nivoe dohotka i ekonomskog prosperiteta. Izvoz je u novijem periodu znatno povećan, ali su zemlje zapadnog Balkana i dalje slabo integrisane u svjetsku trgovinu. Uklanjanje tržišnih prepreka i smanjivanje troškova trgovine učiniće region poželjnijim partnerom za ostatak svijeta, a podržaće i napore na integraciji sa EU.

Koristi koje donosi ekonomska integracija - Dokazi i globalna iskustva

Ekonomska integracija predstavlja suštinski važan element mnogih priča o uspjehu zemalja koje su postigle visoke nivoe dohotka i ekonomskog prosperiteta. Integracija može da donese dobitke u smislu produktivnosti kroz povećanje konkurencije, veći stepen izloženosti naprednim tehnologijama, te, za male privrede, mogućnosti za ostvarivanje ušteda na većim količinama. Iako su zemlje zapadnog Balkana iskusile brzi ekonomski rast u prvom desetljeću 21. vijeka, napredak je nakon finansijske krize iz 2008. godine usporio. Unapređenja u životnim standardima i smanjivanju siromaštva su se odjednom zaustavila, otkrivajući ograničenja svog pretkriznog modela koji je bio vođen domaćom potrošnjom i prilivima kapitala. Putanja ka prosperitetu za zapadni Balkan zavisi od podsticanja i napredovanja međunarodne ekonomske integracije kroz povezivanje sa globalnim tržištima kroz trgovinu, transport, te investiranje.

Koristi koje donosi trgovinska integracija su dobro dokumentovane i razmatrane među kreatorima politika. Trgovinska liberalizacija je snažno povezana sa ekonomskim rastom, posebno kroz kanale podsticanja ukupne produktivnosti i produktivnosti na nivou firmi (vidjeti, na primjer, radove Winters 2004 i Panagariya

2004). Evropska unija predstavlja jednu od najuspješnijih priča o trgovinskoj integraciji, a koristi koje donosi trgovinska integracija su evidentne u približavanju nivoe dohotka zemalja članica EU.

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Izvoz je u novijem periodu znatno povećan, ali zemlje zapadnog Balkana su i dalje slabo integrisane u svjetsku trgovinsku razmjenu. BJR Makedonija, Crna Gora i Srbija su u najvećoj mjeri integrisane, sa izvozom roba i usluga blizu 40 procenata BDP-a, a nakon njih slijede Albanija i Bosna i Hercegovina (tek nešto preko 30 procenata), te Kosovo (19 procenata) (Slika 1). Međutim, uporedive zemlje u regionu, kao što su Slovačka, Estonija, Litvanija i Slovenija, imaju veće udjele koji dosežu do ili premašuju 80 procenata BDP-a.

Napori usmjereni ka ekonomskoj integraciji kroz Sporazum o slobodnoj trgovini u srednjoj Evropi (Central European Free Trade Agreement - CEFTA) nisu doveli do povećanja udjela trgovine sa zapadnim Balkanom. Udio trgovine sa zapadnim Balkanom i dalje je mali, bez obzira na blizinu, a EU je i dalje dominantno izvozno tržište za sve zemlje zapadnog Balkana. Albanija, Bosna i Hercegovina, BJR Makedonija, te Srbija

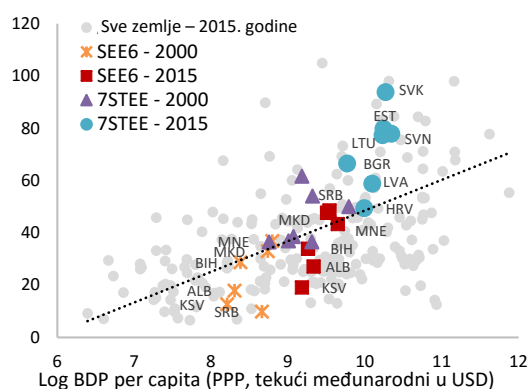
zavise od EU za 60-70 procenata svog izvoza, u poređenju sa samo 10 procenata ovisnosti o regionu CEFTA (Slika 2). Crna Gora i Kosovo izvoze oko 30 procenata u zemlje CEFTA, a 40 procenata u EU.

Udjeli izvoznika su, međutim, mali. Mnoge firme na zapadnom Balkanu nisu izvoznice, pošto umjesto toga biraju da prodaju na domaćem tržištu. U slučaju da izvoze, firme obično prodaju na tržištu EU,

umjesto u drugim zemljama zapadnog Balkana. Veliki procenat albanskih firmi (87 procenata) prodaje na lokalnom tržištu, 10 procenata izvozi na tržište EU, dok samo 3 procenta prodaje drugim zemljama zapadnog Balkana. Među zemljama zapadnog Balkana, samo Srbija i Kosovo imaju veći procenat firmi koje prodaju u regionu zapadnog Balkana nego u EU.

Slika 1: Ima mnogo prostora za daljnji rast izvoza

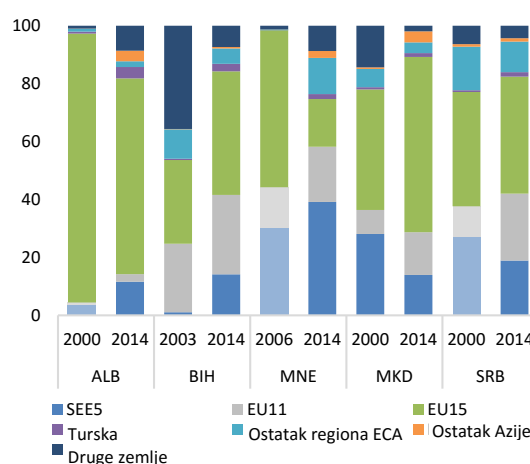
(Izvoz roba i usluga, u procentima BDP-a)

Izvor: Svjetska banka (2017. godine) na osnovu Svjetskih razvojnih indikatora (World Development Indicators) i procjena osoblja Svjetske banke.
Napomena: SEE6 označava šest zemalja zapadnog Balkana.

Postoje ograničenja koja potkopavaju sposobnost firmi na zapadnom Balkanu da dodatno iskoriste prednosti ekonomskih prilika na susjednim tržištima i u EU. Firme se i dalje suočavaju sa značajnim trgovinskim troškovima, uglavnom vezano za prelazak granica, poštivanje propisa i regulatorno opterećenje na izvoznim tržištima. Među zemljama zapadnog Balkana, firme na Kosovu se suočavaju sa najvišim troškovima izvoza. Izvoznicima sa Kosova treba gotovo dva dana (42 sata) za ispunjavanje zahtjeva za prelazak granice, te dodatnih dan i pol (38 sati) za ispunjavanje zahtjeva za dokumentovanjem, u poređenju sa prosjekom od 7 sati i 3,8 sati u ostalih pet zemalja zapadnog Balkana. Pored toga, firma sa Kosova će morati da plati 264 USD za izvoz, u poređenju sa prosjekom od 72 USD

Slika 2: EU je i dalje dominantna destinacija (u procentima)

Izvor: Svjetska banka (2017. godine) na osnovu Comtrade.
Napomena: SEE5 označava pet zemalja zapadnog Balkana sa trgovinskim podacima: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, BJR Makedonija, te Srbija.

u drugih pet zemalja. Za razliku od toga, firme u Crnoj Gori plaćaju najviše troškove uvoza, koji takođe premašuju troškove izvoza. Crnogorskim firmama treba 33 sati i one plaćaju 406 USD za uvoz robe, dok firmi iz Srbije treba samo 7 sati i ona plaća samo 87 USD.

Ipak, izvoz robe ulazi u zemlje CEFTA i u EU bez naplate tarifa, ali izvoz usluga se i dalje suočava sa preprekama. Među zemljama CEFTA nema tarifa za industrijsku robu, a tarifne stope su znatno smanjene i za poljoprivredne proizvode. Izvoz iz zemalja zapadnog Balkana može da uđe u EU bez naplate tarifa, sa izuzetkom kvota za ograničenja za određene poljoprivredne proizvode. Prema tome, ključna ograničenja za trgovinu robom nisu dostupnost tržišta, već smanjenje netarifnih mjera i troškova za

trgovinu – omogućavanje i olakšavanje trgovine. Za razliku od toga, sporazum CEFTA i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU ne obuhvataju dostupnost tržišta za trgovinu uslugama.

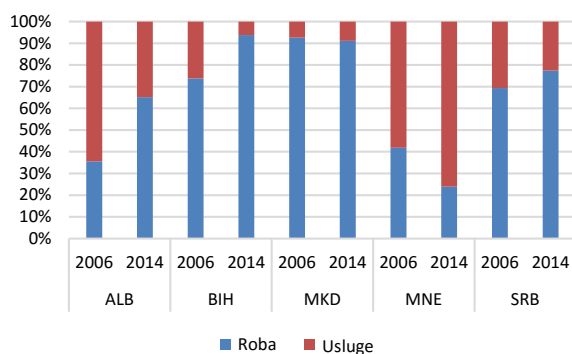
Rast izvoza usluga zemalja zapadnog Balkana je zaustavljen. Sa izuzetkom Crne Gore, usluge predstavljaju mali dio ukupnog izvoza robe i usluga (Slika 3). Usluge predstavljaju oko 30 procenata ukupnog izvoza robe i usluga u Albaniji i Srbiji, a manje od 10 procenata u Bosni i Hercegovini i BJR Makedoniji. Udio usluga u ukupnom izvozu opadao je kroz godine. Albanija i Bosna i Hercegovina su prošle kroz najveći pad udjela usluga između 2006. i 2014. godine, sa smanjenjem od više od 20 procentualnih poena.

Izvozom usluga dominiraju sektori turizma i transporta. Oba ta sektora 2015. godine su zauzimala preko 40 procenata

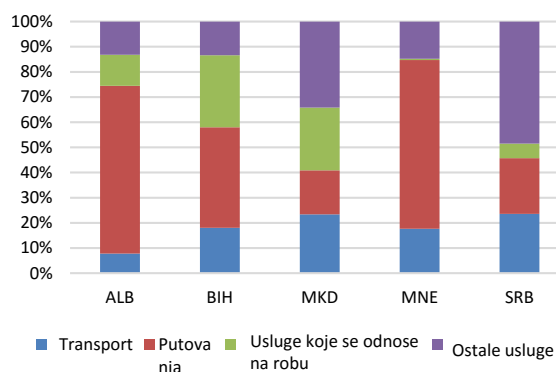
izvoza usluga u BJR Makedoniji i Srbiji, oko 70 procenata u Albaniji i Bosni i Hercegovini,

te 84 procenata u Crnoj Gori (Slika 4). Sektor visoko produktivnih usluga, kao što su profesionalne usluge ili usluge informacionih i komunikacionih tehnologija, je mali, izraženo u procentima, a postoji značajan potencijal za proširivanje njegovog udjela. Srbija, Kosovo i BJR Makedonija imaju bolju poziciju na startu pošto imaju značajno jezgro firmi i radnika sa odgovarajućim vještinama koji već obezbjeđuju komunikacione, informacione, te računarske usluge za domaće tržište, kao i za izvoz, iako niskog obima. U toku perioda od 2012. do 2014. godine, te usluge su u prosjeku iznosile oko 15 procenata ukupnog izvoza usluga za svaku od tri zemlje. Takve usluge doprinose dodanoj vrijednosti u globalnom lancu vrijednosti (global value chain - GVC) izvoza i, prema tome, i indirektno se izvoze. Jačanje efikasnosti tih usluga može da doprinese proširivanju GVC-a.

Slika 3: Smanjivanje udjela izvoza usluga u zemljama zapadnog Balkana, osim Crne Gore

Slika 4: Usluge u sektorima turizma i transporta predstavljaju veliki dio izvoza usluga

Izvor: Svjetski razvojni indikatori (World Development Indicators).

Napomena: Udio roba i usluga u ukupnom izvozu.

Zemlje zapadnog Balkana su unaprjeđivale dostupnost tržišta za uslužne sektore, ali neophodno je da se ulože dodatni naponi. Te zemlje sada pregovaraju o Dodatnom protokolu (Additional Protocol - AP6) za sporazum CEFTA, koji pokriva liberalizaciju trgovine uslugama. AP6 uključuje tipične odredbe za trgovinu uslugama: Nacionalni tretman

Izvor: UNCTAD.

Napomene: Usluge vezane za robe uključuju proizvodne usluge za fizičke ulazne elemente koji su u vlasništvu drugih i usluge održavanja i popravljanja.

(prema kojem svaka zemlja primjenjuje isti tretman na domaće firme i na firme iz drugih zemalja potpisnica CEFTA), Najfavorizovanija nacija (prema kojem svaka zemlja daje stranama potpisnicama CEFTA najmanje jednak tretman kao i zemljama koje nisu potpisnice CEFTA), te preuzete obaveze za pristup tržištu koje će obuhvatati sve vidove usluga. Međutim,

pregovori o AP6 su zaključeni, ali protokol nije potpisan i nije stupio na snagu, a obaveze preuzete vezano za pristup tržištu nisu javne, tako da nema prikladne analize AP6. Ipak, AP6 predstavlja zavjet koji vodi ka slobodnom tržištu usluga i pokret ka reformama koje su neophodne za priključenje EU. Kada zemlje zapadnog Balkana postanu članice EU, one će morati da usvoje Direktivu o uslugama, koja zahtijeva da svaka zemlja ukloni sve zakonske i administrativne prepreke za trgovinu uslugama i omogući uspostavljanje firmi, prekogranično pružanje usluga i jednostavnije procedure. Zbog toga što se prvo liberalizuju sektori usluga među zemljama zapadnog Balkana, AP6 predstavlja dobar početni korak ka uvođenju tržišne discipline u sektorima usluga prije pune liberalizacije u tržištu EU.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Smanjivanje troškova trgovinske razmjene

Aktivnost 1.1: Pokretanje implementacije Dodatnog protokola 5 (o omogućavanju i olakšavanju trgovine)

Aktivnost 1.2: Harmonizacija okvira za nacionalne ovlaštene ekonomske operatore (Authorized Economic Operator - AEO)

Aktivnost 1.3: Osiguravanje uzajamnog prepoznavanja ovlaštenih ekonomskih operatera (Authorized Economic Operators - AEO) u regionu

Aktivnost 1.4: Implementiranje sistema za upravljanje rizikom za sve granične agencije (pored carina)

Aktivnost 1.5: Pokretanje priprema za uspostavljanje nacionalnog jedinstvenog šaltera

Prioritetna oblast 2: Unapređivanje transparentnosti prepreka i propisa

Aktivnost 2.1: Sprovođenje ankete među izvoznicima i uvoznicima sa ciljem boljeg razumijevanja njihovih iskustava sa regulatornim i proceduralnim preprekama za trgovinsku razmjenu (netarifne mjere)

Aktivnost 2.2: Unapređivanje saradnje unutar regiona između regulatornih tijela i vladinih agencija sa ciljem harmonizacije carinskih i trgovinskih propisa za izvoznike i uvoznike

Aktivnost 2.3: Pripreme za uključivanje zemalja zapadnog Balkana u relevantne međunarodne analize za prikupljanje podataka (npr. propisi o tržištu proizvoda OECD-a, Indeks ograničenosti trgovine uslugama, trgovina dodanom vrijednošću (Trade in Value Added - TiVA))

Aktivnost 2.4: Sprovođenje ankete o propisima i preprekama u uslužnim sektorima

Prioritetna oblast 3: Povećavanje dostupnosti tržišta za robu i usluge

Aktivnost 3.1: Usvajanje Dodatnog protokola 6 i početak njegove implementacije (trgovina uslugama)

Aktivnost 3.2: Unapređivanje saradnje unutar regiona između regulatornih tijela, vladinih agencija, te profesionalnih udruženja koja su zadužena za usluge

Aktivnost 3.3: Postizanje međusobnog priznavanja profesionalnih usluga, počevši od izabranog podskupa profesija

Aktivnost 3.4: Unapređivanje poslovnog i regulatornog okruženja sa ciljem povećavanja stepena učestvovanja firmi u izvoznim i uvoznim aktivnostima i stranih firmi u lokalnoj privredi

Među zemljama zapadnog Balkana postoji konsenzus o tome da su pitanja omogućavanja trgovine i transporta od ključne važnosti za produbljivanje ekonomske integracije u regionu i u EU. Snažan regionalni elan prate različiti nivoi posvećenosti i tehničkih kapaciteta za implementaciju reformi na nivou zemalja. Svjetska banka podržava napore zemalja, između ostalog kroz tekući program tehničke podrške i predviđenu regionalnu operaciju. Podrška ima za cilj da promoviše dublju ekonomsku integraciju između zemalja zapadnog Balkana i EU kroz unapređivanje efikasnosti i kapaciteta za prekogranično kretanje robe, unapređivanje transparentnosti i predvidljivosti režima trgovine i transporta, te jačanje dostupnosti tržišta za robu i usluge.

Reference

Panagariya, Arvind. 2004. "Miracles and Debacles: In Defence of Trade Openness." („Čuda i propasti: Odbrana trgovinske otvorenosti") *The World Economy*: 1149-71.

Winters, L. Alan. 2004. "Trade Liberalisation and Economic Performance: An Overview." („Trgovinska liberalizacija i ekonomski učinak: Pregled") *Economic Journal*: F4-21.

Svjetska banka. 2017. godine, u pripremi. "The Western Balkans: Revving Up the Engines of Growth and Prosperity." („Zapadni Balkan: Novo gorivo za mašine rasta i prosperiteta") Western Balkans Regional Systematic Country Diagnostics Synthesis Report (Sintetizovani izvještaj dijagnostike za zemlje za region zapadnog Balkana).

Bilješku pripremili

Autori: Javier Suarez, Shawn W. Tan

Vođa programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Paulo Guilherme Correa

Politika investiranja

Ka regionalnom programu za privlačenje većih i kvalitetnih investicija na zapadnom Balkanu

PREGLED:

Veći stepen približavanja regionalnih politika investiranja i usklađenosti sa međunarodno priznatim standardima dobre prakse predstavlja ključni provodnik za ekonomsku integraciju i privlačenje viših i kvalitetnijih investicija na zapadni Balkan. Da bi veći stepen regionalne harmonizacije politika investiranja postao stvarnost, zahtijeva se napredovanje na različitim nivoima. Privrede regiona treba da se razviju i da usaglase regionalni program, pripreme nacrt relevantnih regionalnih okvira, te implementiraju te okvire de jure i de facto u svim tim ekonomijama, tako da regionalna integracija i bolje usklađivanje sa standardima EU postane stvarnost u praksi. Oni treba da u rastućoj mjeri pokrivaju različite tehničke oblasti sofisticiranih propisa i da sinhronizuju integraciju politika na različitim poljima, uključujući konkretno promovisanje i privlačenje investicija, ulazak i uspostavljanje investitora, kao i njihovu zaštitu i zadržavanje.

Koristi koje donosi ekonomska integracija - Dokazi i globalna iskustva

Multinacionalne firme i investitori u sve većoj mjeri rade i investiraju regionalno, na osnovu strateških odluka o veličini tržišta, regionalnim proizvodnim mrežama, te infrastrukturnim vezama. Empirijski dokazi ukazuju na to da postojanje većih i sofisticiranih tržišta, uspostavljenih po regionima, omogućava investitorima da iskoriste uštede na većim količinama i organizuju svoje proizvodne procese na efikasniji način.

Privrede mogu da bolje ispunjavaju strateške potrebe korporativnih investitora na osnovu regionalnog razmišljanja. Veći stepen regionalne harmonizacije politika investiranja nosi sa sobom značajan potencijal za ekonomije zapadnog Balkana da povećaju privlačnost regiona za direktne strane investicije (foreign direct investment - FDI) zasnovane na iznalaženju tržišta i traženju mogućnosti za povećavanje efikasnosti. Bez obzira na neupitnu konkurenciju među privredama regiona u njihovim pokušajima da stvore konkurentnije poslovno okruženje, od

najveće je važnosti za region da se okupe snage za uklanjanje postojećih prepreka za regionalne investicije. Investitori posmatraju region i potencijal njegovih tržišta u cjelini. Region, prema tome, treba da unaprijedi i harmonizira svoje politike investiranja i da se promoviše kao jedinstvena destinacija za investiranje.

Uklanjanje prepreka za regionalno investiranje nudi priliku za uštede na većim količinama, geografski diversifikovano poslovanje, te u opštem slučaju efikasniju raspodjelu resursa unutar regionalnog tržišta. Na nivou firmi to znači potencijal za mreže podružnica investitora, pošto firme traže mogućnosti za dobitke u efikasnosti kroz fragmentiranje svojih proizvodnih procesa, kroz dodjeljivanje pojedinačnih segmenata dodavanja vrijednosti mjestima koja imaju uporedive ekonomske prednosti. Povećan stepen usklađenosti regionalnih politika investiranja dovodi do smanjivanja trajanja i troškova investiranja unutar regiona. To podstiče razvoj regionalnih lanaca vrijednosti i dovodi do povećanog stepena diversifikacije i održivosti ekonomskog rasta.

Regionalni program za investiranje i trgovinu za zapadni Balkan mogao bi da bude uzajamno podržavajući.

Produblјivanje trgovinske integracije i trgovinskih tokova među privredama regiona, kao i sa susjednim zemljama, daje snažan signal za investitore i pomaže pri podsticanju privlačnosti regiona za FDI koje su zasnovane na iznalaženju tržišta i traženju prilika za povećavanje efikasnosti. Jednako tako, rastuće prisustvo multinacionalnih kompanija (multinational enterprises - MNE) i drugih stranih investitora donosi potencijal za podršku i povećavanje trgovinskih tokova kroz regionalne proizvodne mreže i lance vrijednosti.

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Da bi povećan stepen približavanja regionalnih politika investiranja postao stvarnost, neophodno je napredovanje na različitim nivoima. Iako neki od osnovnih elemenata regionalnog programa za investiranje već postoje na zapadnom Balkanu, sveobuhvatan okvir koji bi

djelotvorno usklađivao ključne politike za investiranje i dalje nedostaje.

Privrede zapadnog Balkana treba da razviju i usaglase regionalni program investiranja, da pripreme nacрте relevantnih regionalnih okvira, te da ih implementiraju de jure i de facto u svim tim privredama, tako da regionalno približavanje i bolje usklađivanje sa standardima EU postane stvarnost u praksi. To će uključivati rješavanje sve više različitih tehničkih oblasti sofisticiranih propisa i sinhroniziranje harmonizacije politika na različitim poljima.

Regionalni program investiranja treba da se više fokusira na jezgro oblasti politike investiranja, kao i na sa tim povezane politike koje su najvažnije za privatni sektor na zapadnom Balkanu. Da bi se koristi koje donosi regionalna saradnja u politici investiranja materijalizovale, neophodno je prilagođavanje politika u različitim fazama životnog ciklusa investicija. To počinje od uspostavljanja vizije i prioriteta investiranja, nastavlja se politikama za privlačenje i promovisanje investicija, ulazak i uspostavljanje investicija, te zadržavanje kroz adekvatne nivoe zaštite, a završava se razvijanjem održivih veza sa lokalnom privredom i doprinosa razvoju njenih lanaca vrijednosti.

Slika 1: Jezgro oblasti politike investiranja

Dodatne oblasti politika koje bi trebalo da budu razmatrane uključuju sektorske politike, pitanja konektivnosti i okvir za međunarodne sporazume o investiranju.

Politike koje rukovode nekapitalnim vidovima investiranja (non-equity modes - NEM) takođe imaju veliki potencijal kao snažan provodnik za podsticanje unutar regionalnog prenosa znanja unutar regiona.

Regionalni program za investiranje će dodati vrijednost postojećim naporima u svakoj od pojedinačnih privreda regiona u njihovim sopstvenim reformama vezanim za investiranje. Uklanjanje prepreka za regionalno investiranje i povećan stepen usklađenosti regionalnih investicionih politika dovodi do smanjivanja vremena koje je potrebno za investiranje i troškova investiranja unutar regiona. To podstiče razvoj regionalnih lanaca vrijednosti i dovodi do povećanog stepena diversifikacije i održivosti ekonomskog rasta.

Prioritete oblasti za srednjoročne aktivnosti

Privrede regiona treba da razviju i implementiraju regionalni program za investiranje, da pripreme nacрте relevantnih regionalnih okvira, da ih implementiraju de jure i de facto u svim tim privredama, tako da regionalna integracija postane stvarnost u praksi. To će uključivati implementaciju serije koraka sa ciljem postizanja većeg stepena harmonizacije regionalnih politika investiranja i usklađivanja sa standardima EU:

Prioritetna oblast 1: Identifikacija i inventarisanje ključnih prepreka za politike investiranja u regionu

Aktivnost 1.1: Identifikacija i mapiranje ključnih prepreka za politike i stavke koje sprječavaju investicije unutar regiona i nove investicije u region, kroz dubinske konsultacije sa privatnim sektorom, uz korištenje kao poluge postojećih udruženja preduzeća i investitora u regionu, kao što je regionalno Vijeće stranih investitora (Foreign Investor Councils - FIC) i Komora

investicionog foruma (Chamber Investment Forum - CIF) Svjetske banke.

Aktivnost 1.2: Triangulacija informacija o pitanjima koje su dobijene iz konsultacija sa privatnim sektorom kroz pregled postojeće analize o preprekama za investiranje, koju su sprovele različite međunarodne i regionalne organizacije, uključujući OECD (Pregled konkurentnosti) i UNCTAD (regionalni pregled politike investiranja)

Aktivnost 1.3: Sakupljanje sveobuhvatne inventure postojećih prepreka za harmonizaciju regionalne politike, uzimajući u obzir okvir politika i propisa koji se primjenjuje na investicije, kao što je okvirno predstavljeno u prethodnom dijelu teksta (životni ciklu investiranja) na sveobuhvatan način

Aktivnost 1.4: Sakupljanje mapiranja različitih direktnih investicija i većih investitora u regionu sa ciljem razvijanja dubinskog razumijevanja iznosa i glavnih modela priliva FDI u region, kao i najvećih investitora

Prioritetna oblast 2: Kategorizacija i racionalizacija pitanja koja bi trebalo da se riješe u regionalnom programu za reformu investiranja

Aktivnost 2.1: Klasifikacija i kategoriziranje liste identifikovanih pitanja sa ciljem razlikovanja između horizontalnih i sektorskih mjera; prepoznavanje mjera koje utiču na različite dimenzije politike investiranja, kao što su privlačenje investicija ili ulazak investitora; određivanje zakonskih, proceduralnih ili de facto mjera

Aktivnost 2.2: Sprovođenje konsultativnog procesa koji uključuje ključne interesne strane u regionu sa ciljem uspostavljanja solidnog i zajedničkog razumijevanja važnih pitanja koja sprječavaju regionalnu harmonizaciju

Aktivnost 2.3: Kreiranje i implementiranje tekućeg mehanizma za rješavanje izazova u implementaciji i za pomaganje regionalnim interesnim stranama pri pregledanju napredovanja u implementaciji programa reformi, nadgrađujući na kategorizovanoj listi pitanja i reformskih prijedloga

Prioritetna oblast 3: Formulisanje regionalnog programa reforme investiranja usmjereno na harmonizaciju regionalnih politika investiranja i njihovo usklađivanje sa međunarodno priznatim dobrim praksama

Aktivnost 3.1: Formulisanje regionalnog programa reforme kroz konsultativni proces koji uključuje privrede članice u regionu – reformski program bi bio usmjeren na podsticanje većeg stepena približavanja regionalnih politika investiranja i njihovo bliže usklađivanje sa standardima dobre prakse, kao što su Okvir politika OECD-a za investiranje (Policy Framework for Investment - PFI), UNCTAD-ov Okvir politika investiranja za održivi razvoj (Investment Policy Framework for Sustainable Development - IPFSD), te primjenljivi standardi EU

Aktivnost 3.2: Razvijanje i usaglašavanje skupa kratkoročnih, srednjoročnih i dugoročnih reformskih mjera koje predstavljaju regionalni program reformi zasnovan na poželjnosti za prijedlog vrijednosti regiona i izvodljivosti implementacije iz perspektive ekonomskog nivoa

Aktivnost 3.3: Razvijanje i usaglašavanje pojedinačnih akcionih planova politika investiranja, koje bi formulisale relevantne nadležne institucije svake od privreda članice i koji bi predstavljali temelje za implementaciju regionalnog reformskog programa u privredama regiona – ti akcioni planovi bi propisali konkretne mjere koje bi svaka od privreda članica poduzimala sa ciljem rješavanja ili uklanjanja identifikovanih prepreka, uključujući konkretan vremenski raspored implementacije

Prioritetna oblast 4: Monitoring implementacije regionalnog programa reforme investiranja i ocjena uticaja kroz redovni regionalni dijalog o reformi

Aktivnost 4.1: Jačanje postojećeg mehanizma za regionalni dijalog u okviru Komiteta za investiranje jugoistočne Evrope (South East Europe Investment Committee - SEEIC) tako da on postane ključni instrument za pružanje podrške i

monitoring implementacije regionalnog programa reforme – iako se operativni detalji vezani za ovaj mehanizam mogu usvojiti na početku regionalnog dijaloga o reformi, očekuje se da bi to uključivalo relevantne nadležne institucije iz svake od privreda koje bi učestvovala, koje rade na identifikaciji i implementaciji reformi; to su prije svega ministarstva privrede, investiranja ili trgovine, kao i agencije za promovisanje investiranja (investment promotion agencies - IPA) iz svake od privreda koje učestvuju

Aktivnost 4.2: Razvoj i pripremanje redovnih programa za monitoring i podršku za implementaciju reformi u formatu radnih grupa u okviru SEEIC-a – imenovani predstavnici na radnom nivou biće zaduženi za pripremanje programa na operativnom nivou, dok će ministri iz svake od privreda koje učestvuju da se na redovnoj osnovi sastaju sa ciljem odobravanja ključnih odluka; ažurirana lista zajedničkih reformi i pitanja postaće redovna stavka na dnevnom redu za ponovljene preglede napretka

Aktivnost 4.3: Pozivanje interesnih strana iz privatnog sektora i predstavnika iz poslovne zajednice da se priključe sastancima sa ciljem monitoringa napredovanja i aktivnog angažmana u implementaciji regionalnog programa reforme – privatni sektor bi trebalo da uključuje i bazu domaćih i bazu stranih investitora u privredama zapadnog Balkana, na primjer kroz mrežu regionalnih Vijeća stranih investitora (Foreign Investor Councils - FIC) i Komoru investicionog foruma (Chamber Investment Forum - CIF) Svjetske banke

Prioritetna oblast 5: Zajednička regionalna inicijativa za promovisanje investiranja

Aktivnost 5.1: Istraživanje mogućnosti za zajedničku aktivnosti u oblasti promovisanja investiranja, uključujući razvoj zajedničke inicijative za promovisanje investiranja za region zapadnog Balkana kao nadopunu za pristup reforme politika; taj pristup bi trebalo da bude fokusiran na zajedničke regionalne prioritetne sektore koji su identifikovani u strategiji SEE 2020

Aktivnost 5.2: Implementiranje malog skupa usmjerenih napora za promoviranje investiranja koji imaju potencijal za regionalnu saradnju i za povećavanje stepena vidljivosti regiona – ta inicijativa bi trebalo da bude usmjerena na izabrane prioritetne lance vrijednosti unutar ciljnih sektora iz strategije SEE 2020 sa ciljem pomaganja pri maksimalnom uvećavanju

nadopunjivosti i smanjivanju konkurencije između privreda u regionu vezano za privlačenje investitora u te sektore

Aktivnost 5.3: Uspostavljanje operativne platforme zasnovane na spektru suvremenih alata i tehnika za promoviranje investiranja, kao i institucionalnih mehanizama koji bi mogli da se progresivno nadgrađuju sa ciljem pomaganja u katalizaciji privlačenja investicija, rasta i regionalne saradnje

Reference

Echandi, Roberto, Jana Krajcovicova i Christine Qiang Zhenwei. 2015. godine "The Impact of Investment Policy in a Changing Global Economy: a Review of the Literature." („Uticaj politike investiranja na globalnu ekonomiju koja se mijenja: Pregled literature") *Policy Research Working Paper (Radni dokument za istraživanje politika)* 7437. Svjetska banka.

OECD. 2016. godine. "Competitiveness in South-East Europe: A policy outlook." („Konkurentnost u jugoistočnoj Evropi: Pregled politika")

———. 2010. godine. "Investment Reform Index 2010, Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South-East Europe." („Indeks reformi investiranja 2010. godine, Politike monitoringa i institucije za direktno investiranje u jugoistočnoj Evropi")

RCC. 2013. godine. "South-East Europe 2020 Strategy: Jobs and Prosperity in a European Perspective." („Strategija za jugoistočnu Evropu 2020. godine: Radna mjesta i prosperitet u evropskoj perspektivi")

———. 2016. godine. "Balkan barometer 2016: business opinion survey." („Balkanski barometar 2016. godine: Anketa o mišljenjima u preduzećima")

UNCTAD. 2015. godine. "Investment policy framework for sustainable development." („Okvir politike investiranja za održivi razvoj")

Bilješku pripremili

Autori: Harald Jedlicka, Ivan Nimac

Vodja programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Paulo Guilherme Correa

ZAPADNI BALKAN: Bilješka regionalnoj ekonomskoj integraciji br. 4

Podsticanje ekonomske integracije kroz djelotvorne politike konkurentnosti

Iskorištavanje poluge sinergije domaćih politika konkurentnosti za izgradnju regionalnih tržišta

PREGLED:

Iako sve zemlje zapadnog Balkana imaju uspostavljene regulatorne okvire za konkurentnost, implementacija tih okvira je i dalje slaba. Djelotvorne politike za konkurentnost bi ponudile alat za nadopunjavanje i podršku naporima vlada na promovisanju ekonomske integracije na zapadnom Balkanu. Regionalna trgovina ojačava konkurenciju na tržištima zemalja kroz povećavanje raspoloživosti, ulaska, te rivalstva kroz pojačano prisustvo stranih proizvoda, usluga i investicija. Implementacija djelotvorne politike konkurentnosti na regionalnom nivou bi bila ključ za promovisanje ekonomske integracije na zapadnom Balkanu i ugrađivanje principa konkurentnosti u sektorske politike. Konkurencija na domaćim tržištima je takođe od ključne važnosti za podsticanje integracije sa EU.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Jačanje politika konkurentnosti bi pružilo podršku naporima vlada na promovisanju ekonomske integracije na zapadnom Balkanu. Aktivna konkurencija među igračima na tržištu ima potencijal da ublaži ugrađene interese i omogućiti otvaranje tržišta za trgovinu i investiranje. Veći stepen konkurencije na tržištima zemalja dodatno ojačava međunarodnu konkurentnost potencijalnih izvoznika kroz povećanje podsticaja za omogućavanje produktivnosti, inovacija, te efikasnosti. Ograničenja konkurencije su u mnogo slučajeva dozvoljena i podržana, pa čak i do te mjere da ih javni organi sami stvaraju. Ta ograničenja ne utiču samo na dinamiku internih tržišta, već i na sposobnost tih zemalja da budu konkurentne na

međunarodnom nivou i da izvlače koristi iz povećanog stepena ekonomske integracije.

Ojačana regionalna trgovina u kontekstu ekonomske integracije u isto vrijeme dodatno ojačava konkurentnost na tržištima u zemlji, povećavanjem raspoloživosti, ulaska i rivalstva, kroz povećano prisustvo stranih proizvoda, usluga i investicija. Empirijski dokazi ukazuju da, na primjer: (i) eliminacija prepreka za ulazak, povećano rivalstvo, te ujednačavanje terena za igru u sektorima koji su uzvodno doprinosi konkurentnosti izvoza u proizvodnim sektorima koji su nizvodno, (ii) tržišni propisi koji podržavaju konkurentnost i koji smanjuju ograničenja i promovišu konkurentnost predstavljaju važnu odrednicu za trgovinu, (iii) sprovođenje zakona o konkurenciji može da se prati vezano za učinak izvoza i nadopunjujuće je za reforme trgovine, te (iv) industrije sa intenzivnijom domaćom konkurencijom izvoze više.¹

¹Vidjeti, Goodwin, Tanja; Pierola, Martha Denisse (2015. godine). "Export Competitiveness. Why Domestic Market Competition Matters. Viewpoint, Public Policy for the Private Sector." („Izvozna konkurentnost: Zašto je konkurentnost na domaćem tržištu važna. Gledišta, javne politike za privatni

sektor"). Grupacija Svjetske banke, Globalne prakse za trgovinu i konkurentnost, Bilješka br. 348.

Dostupno na adresi:

<http://documents.worldbank.org/curated/en/4321414681>

Konkurencija na domaćim tržištima bila bi takođe od kritične važnosti za podsticanje daljnje regionalne integracije sa Evropskom unijom. Kao dio politike EU za postepenu integraciju zapadnog Balkana u okviru Procesa stabilizacije i pridruživanja (Stabilization and Association Process - SAP), politika konkurentnosti je identifikovana kao ključni element u okviru kriterijuma za proširivanje iz 2016. godine.²

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Iako sve zemlje zapadnog Balkana imaju uspostavljene regulatorne okvire za konkurenciju, njihova implementacija je i dalje slaba. Zakoni o konkurentnosti su usvojeni u Albaniji 2003. godine,³ na Kosovu 2004. godine,⁴ u Srbiji⁵, Bosni i Hercegovini⁶, i BJR Makedoniji⁷ 2005. godine, a u Crnoj Gori 2006. godine⁸. Međutim, u Globalnom izvještaju o konkurentnosti za 2016. i 2017. godinu, sve te zemlje su rangirane nisko⁹ vezano za sve indikatore koji se odnose na

konkurentnost, posebno u vezi sa djelotvornošću njihovih antimonopolskih politika i stepena dominacije nad tržištem.

Ograničeno sprovođenje propisa protiv ponašanja koje je usmjereno protiv konkurentnosti utiče na djelotvornost politike konkurentnosti i pogrešno usklađuje podsticaje koji su dati tržišnim operatorima da bi radili u skladu sa propisima. Na primjer, na Kosovu nadležna institucija nije izdavala nikakve odluke od 2013. do 2016. godine, zbog nedostatka prikladnih internih procedura i ograničenog budžeta.¹⁰ U toku istog tog perioda, Albanija,¹¹ Srbija i Crna Gora su donijele između 5 i 10 odluka sa ograničenim iznosima sa tim povezanih kazni, npr. u Crnoj Gori je jedina odluka rezultovala kaznom od samo 36.000 EUR.¹² Druge oblasti odgovornosti imaju snažnije nivoe sprovođenja propisa: u BJR Makedoniji, za period od 2013. do 2015. godine, usvojeno je ukupno 18 odluka o kartelima i zloupotrebi dominacije, a kazne su iznosile 4,5 miliona EUR, a u Bosni i Hercegovini je bilo 16 odluka vezanih za prakse usmjerene protiv konkurentnosti, u okviru kojih su izrečene kazne u iznosu od 650.000 EUR.¹³

[89538318/pdf/97914-REPLACEMENT-FILE-VP-348-Export-Competitiveness-WEB.pdf](https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_strategy_paper_en.pdf)

² Vidjeti Komunikacija Evropske komisije o Politici proširivanja EU, 2016. godine. Dostupno na adresi: https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_strategy_paper_en.pdf

Vidjeti takođe, Radni dokumenti odobla komisije i izvještaji koji prave komunikacije Evropske komisije o Politici proširivanja EU za Crnu Goru, Srbiju, bivšu jugoslovensku republiku Makedoniju, Bosnu i Hercegovinu, te Kosovo, za 2016. godinu. Dostupno na adresi:

https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/countries/package_en

³ Vidjeti Albanija, Zakon br. 9121 od 28. jula 2003. godine o zaštiti konkurencije.

⁴ Vidjeti Kosovo, Zakon br.2004/36 o konkurenciji od 8. septembra 2004. godine.

Dostupno na adresi: <https://ak.rks.gov.net/repository/docs/Law-onCompetition.pdf> i Zakon br.03/L-229 od 8. oktobra 2010. godine o zaštiti konkurencije.

Dostupno na adresi: <https://ak.rks.gov.net/repository/docs/2010-229-eng.pdf>

⁵ Vidjeti UNCTAD, *Kolegijalni pregled srbijanskog zakona i politike o konkurentnosti*, 2011. godine, str.1 http://unctad.org/en/Docs/ditcclp2011d2overview_en.pdf Srbija, Zakon o zaštiti konkurencije, objavljen u Službenom glasniku RS, br. 51/2009 i 95/2013. godine.

Dostupno na adresi: <http://www.kzk.gov.rs/kzk/wp-content/uploads/2011/07/Law-on-Protection-of-Competition2.pdf>

⁶ Vidjeti Bosna i Hercegovina, Zakon o konkurenciji, na osnovu Člana IV (4) a) Ustava Bosna i Hercegovine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, na sesiji Doma naroda, koja je održana 29. juna 2005. godine, te na sesiji Predstavničkog doma, održanoj 29. juna 2005. godine.

Dostupno na adresi: <http://bihkonk.gov.ba/datoteka/zok-slg.pdf>

⁷ Vidjeti tekuću verziju zakona bivše jugoslovenske republike Makedonije, Zakon o zaštiti konkurencije. Službeni glasnik RM, br. 136/11 kojim je dodatno harmonizovan Zakon o zaštiti konkurencije. Službeni glasnik RM, br. 145/10 sa Zakonom o opštem upravnom postupku. Službeni glasnik RM, br. 38/05, 110/08 i 51/1.

Dostupno na adresi: <http://www.kzk.gov.mk/eng/law.asp>

⁸ Vidjeti Crna Gora, Zakon o zaštiti konkurencije od 1. januara 2006. godine, izmijenjen Zakonom o zaštiti konkurencije koji je objavljen u Službenom glasniku republike Crne Gore br. 44/12 od 9. avgusta 2012. godine.

Dostupno na adresi:

<http://www.azzk.me/1/doc/Engleska%20verzija/zakon-eng/New%20Law%20on%20Protection%20of%20Competition.pdf>

⁹ U Globalnom izvještaju o konkurentnosti WEF-a za 2016. i 2017. godinu nema podataka za Kosovo.

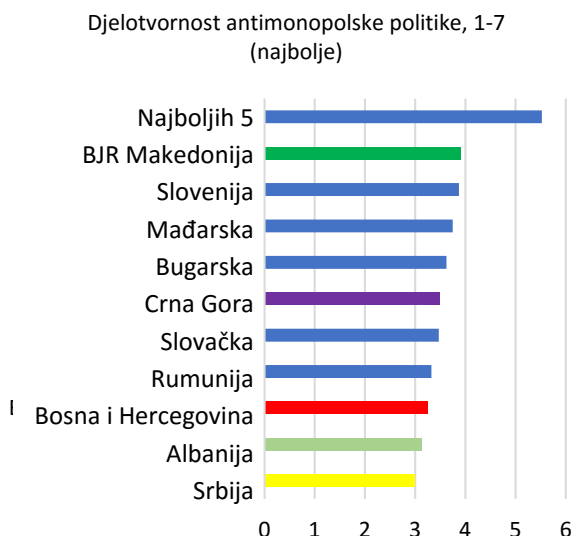
¹⁰ Vidjeti Kosovo Izvještaj za 2016. godinu, na strani 47.

¹¹ Vidjeti Albanija Izvještaj za 2016. godinu, na strani 45.

¹² Vidjeti Srbija Izvještaj za 2016. godinu, na strani 39 i Crna Gora Izvještaj za 2016. godinu, na strani 38,

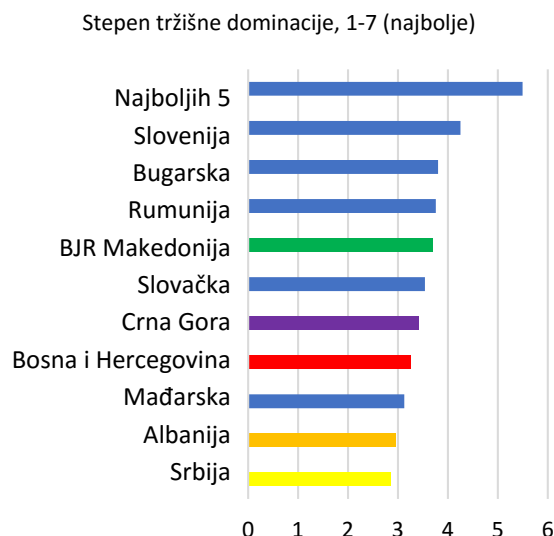
¹³ Vidjeti BJR Makedonija Izvještaj za 2016. godinu, na strani 39 i Bosna i Hercegovina, Izvještaj za 2016. godinu, na strani 45.

Slika 1: Djelotvornost antimonopolske politike

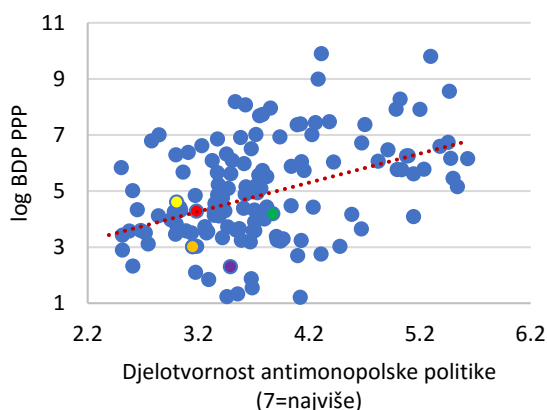
Izvor: WEF, Globalni izvještaj o konkurentnosti (2016-2017. godine)

Slika 2: Stepen tržišne dominacije

Izvor: WEF, Globalni izvještaj o konkurentnosti (2016-2017. godine)

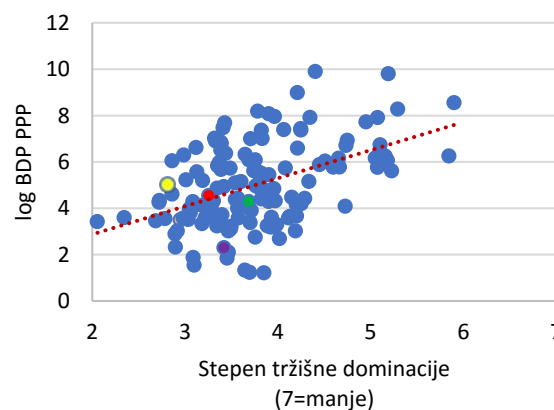
Slika 3: Djelotvornost antimonopolske politike i BDP (logaritamski)

Izvor: WEF, Globalni izvještaj o konkurentnosti (2016-2017. godine), Razvojni indikatori Svjetske banke, te procjene osoblja Svjetske banke.

Napomena: Albanija (narandžasto), Bosna i Hercegovina (crveno), BJR Makedonija (zeleno), Crna Gora (ljubičasto), Srbija (žuto). Kosovo nije uključeno u GCR.

Slika 4: Stepen tržišne dominacije i BDP (logaritamski)

Djelotvornost politike protiv kartela otežana je zbog neoptimalnog korištenja ključnih instrumenata za otkrivanje i krivično gonjenje kartela.¹ Sve zemlje zapadnog Balkana imaju uspostavljene zakone koji su usklađeni sa standardima EU, tj. sa članovima 101 i 102 TFEU. Međutim,

njihova sposobnost da prikupljaju direktne dokaze o ponašanjima koja su usmjerena protiv konkurentnosti i dalje je ograničena. Iako je većina zemalja uspostavila programe popuštanja u prethodnih par godina, počevši od Bosne i Hercegovine 2006. godine,² do sada nije izvještavano o nikakvim

¹ Karteli i horizontalni sporazumi rezultuju gubitkom dobrobiti za privredu u cjelini; na primjer, aranžmani za fiksiranje cijena među konkurentima izazivaju znatne troškove za društvo. U radu Connor (2010. godine) razmatrane su studije i sudske odluke na 381 tržištu sa

kartelima širom svijeta i procijenjena je dugoročna srednja dodatna naplata od 23% cijena iznad konkurentnih nivoa.

² Vidjeti Bosna i Hercegovina, Uredba o postupku za davanje imuniteta od plaćanja kazni, dostupno na adresi: http://bihkonk.gov.ba/datoteka/regulation_leniency_policy.pdf

slučajevima koji bi bili pokrenuti u skladu sa prijavama za popuštanje.³ Slično tome, inspekcije na licu mjesta su bile rijetke i do određene mjere nedjelotvorne.⁴

Sve zemlje su implementirale ex ante kontrolu spajanja u skladu sa Propisom o spajanjima EU, ali nadležne institucije imaju tendenciju da odobravaju sve odluke a da nikada ne izdaju pravne lijekove za ublažavanje negativnog uticaja transakcije na konkurenciju. To je slučaj u Albaniji, koja nije imala nikakvu odluku o zabranama u toku 2013. i 2014. godine, u Bosni i Hercegovini koja je imala tek nekoliko uslovnih odobravanja u toku istog perioda, Srbiji, koja je do sada imala četiri uslovna odobravanja i nijednu odluku o zabrani, te Crnoj Gori, koja je imala svoju prvu dubinsku istragu spajanja 2015. godine.⁵ Aktivno korištenje pravnih lijekova, kako strukturalnih, tako i onih koji se odnose na ponašanje, ključ je za svodenje na minimum negativnih efekata na konkurenciju koje ima koncentracija tržišta, a to ide u korist potrošača.

Iako okviri za državnu pomoć zasnovani na modelu iz EU postoje u svih šest zemalja zapadnog Balkana, implementacija je i dalje izazov. Albanija, BJR Makedonija, Kosovo, Crna Gora i Srbija su implementirali sistem državne pomoći koji je najvećim dijelom usklađen sa pravilima EU za državnu pomoć, dok Bosna i Hercegovina i dalje nema jasne kriterijume i uslove za odobravanje državne pomoći. Međutim, postoje značajne nepokrivene oblasti vezano za podzakonske akte o državnoj pomoći. Štaviše, sa institucionalnog gledišta, izgleda da su resursi za implementaciju tih okvira neadekvatni. Većina agencija za državnu pomoć treba da poveća svoj broj osoblja i budžet, kao što je slučaj za Albansku jedinicu za državnu

pomoć, tehnički sekretarijat za Komisiju za državnu pomoć (State Aid Commission - SAC) koja ima samo dva eksperta, te Komisiju za državnu pomoć Kosova (State Aid Commission - SAC) koja ima samo jednog člana osoblja koji je zaposlen, od planiranih šest. Štaviše, nadležne institucije koje su zadužene za pregledanje državne pomoći u Albaniji, Crnoj Gori, te Srbiji, nisu operativno nezavisne.⁶ Konačno, ima dokaza sa Kosova, iz Crne Gore, Srbije, te Bosne i Hercegovine o tome da se pomoć odobrava i da se o njoj ili ne izvještava ili se ona ne istražuje, kao što je bio slučaj na Kosovu, u sektoru telekomunikacija.⁷ Vezano za sprovođenje njihovog mandata za državnu pomoć, najaktivnija u regionu bila je SACC Crne Gore, koja je 2015. godine izdala 31 odluku, uključujući dvije u kojima je pomoć proglašena nezakonitom, te CSAC Srbije, koja je u periodu od 2013. do 2015. godine izdala 53 odluke, iako u nijednoj pomoć nije zabranjena. Druge nadležne institucije u regionu su imale mnogo diskretnije nivoe sprovođenja propisa, kao što je albanska SAC koja je 2014. godine usvojila sedam odluka, a u 2015. godini devet, ali nije izdala nijednu odluku kojom bi se nalagao povrat nezakonite pomoći, ili SAC Kosova, čije su aktivnosti bile ograničene na distribuiranje obrazaca za obavještanje za potencijalne davaoce pomoći.

Konačno, većina nadležnih institucija za konkurenciju na zapadnom Balkanu nema dovoljne resurse i stručna znanja za djelotvorno eliminisanje ponašanja koja su usmjerena protiv konkurencije i promovisanje konkurentnosti u ključnim sektorima privrede. U određenim slučajevima nadležnim institucijama nedostaje politička podrška za implementaciju njihovog mandata. Na primjer, Kosovska Komisija za konkurentnost (Kosovo Competition

³ Vidjeti Albanija Izvještaj za 2016. godinu, na strani 41, Bosna i Hercegovina Izvještaj za 2016. godinu, na strani 45, Kosovo Izvještaj za 2016. godinu, na strani 47, Crna Gora Izvještaj za 2016. godinu, na strani 38, Srbija Izvještaj za 2016. godinu, na strani 39 te Bivša jugoslovenska republika Makedonija Izvještaj za 2016. godinu, na strani 39.

⁴ Idem.

⁵ Vidjeti Albanija Izvještaj za 2016. godinu, na strani 41, Bosna i Hercegovina Izvještaj za 2016. godinu, na strani 45; Crna Gora Izvještaj za 2016. godinu, na strani 38,

⁶ Albanska Komisija za državnu pomoć (State Aid Commission - SAC), Crnogorska Komisija za kontrolu državne pomoći (State Aid Control Commission - SACC) te Srbijanska Komisija za kontrolu državne pomoći (Commission for State Aid Control - CSAC).

⁷ Vidjeti Kosovo Izvještaj za 2016. godinu, na strani 47, Crna Gora Izvještaj za 2016. godinu, na strani 38, Srbija Izvještaj za 2016. godinu, na strani 40 i Bosna i Hercegovina Izvještaj za 2016. godinu, na strani 45.

Commission - KCC), kolegijalno tijelo za odlučivanje koje rukovodi Kosovskim nadležnim organom za konkurenciju (Kosovo Competition Authority - KCA), nije bila u mogućnosti da donosi nikakve odluke u toku više od tri godine, sve dok 5 njenih članova nije bilo imenovano 2016. godine. Čak i sada je operativni budžet KCA smanjen, a ona i dalje nema kapacitet za sprovođenje istraga.⁸ Slično tome, Agencija za zaštitu konkurentnosti (Agency for the Protection of Competition - APC) Crne Gore nema ovlaštenje da izriče kazne, pošto o njima odlučuju prekršajni sudovi.⁹ Osoblje agencija se kreće od 39 zaposlenih u CPC Srbije do 13 u APC Crne Gore i KCC Kosova.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Osmišljavanje mehanizma za identifikaciju i eliminaciju propisa protiv konkurencije na nivou zemalja koja sadrži prepreke za regionalnu integraciju. Taj mehanizam bi predstavljao nadgradnju na Alatu za ocjenjivanje politika tržišta i konkurentnosti (Markets and Competition Policy Assessment Tool - MCPAT) koji je razvila grupacija Svjetske banke, kao i nadopunjavanje za instrumente koji su razvijeni u okviru drugih projekata kao što su BR4C (uključujući indikatore PMR koje je grupacija Svjetske banke izgradila u partnerstvu sa OECD-om za zapadni Balkan) i sektorska lista pitanja koja se primjenjuje na ključna tržišta za međuregionalnu konkurenciju, posebno u oblastima transporta, energetike, profesionalnih usluga i maloprodajne trgovine.

Prioritetna oblast 2: Razvoj i implementacija djelotvornih alata za sprovođenje propisa protiv kartela na regionalnom nivou. To bi moglo da

Imajući u vidu taj skup izazova, razvijanje neophodnih alata za implementaciju djelotvorne politike konkurentnosti na regionalnom nivou bilo bi ključno za promovisanje ekonomske integracije na zapadnom Balkanu i ugrađivanje principa konkurentnosti u sektorske politike. Grupacija Svjetske banke pruža tehničku podršku vezano za implementaciju reformi koje su povoljne za konkurentnost u više od 60 zemalja i nekoliko organizacija / procesa regionalne integracije u svim regionima svijeta. Ta podrška se pruža kroz blisko partnerstvo sa nadležnim institucijama za konkurentnost, tijelima za državnu pomoć, te resornim ministarstvima, te kroz redovne konsultacije sa ključnim interesnim stranama iz privatnog sektora.

uključuje objedinjene smjernice za popuštanje sa ciljem podsticanja prijave između zemalja i osiguravanje pravovremene saradnje među institucijama zapadnog Balkana nadležnim za konkurenciju. Program popuštanja koji dobro funkcioniše može da destabilizuje i otjera kartele, kroz stvaranje stalne prijetnje da bi bilo koji od njihovih članova mogao da istupi i prijavi se nadležnoj instituciji sa ciljem izbjegavanja plaćanja kazne.¹ Štaviše, objedinjene upute za napad u zoru mogle bi da promovišu djelotvornije inspekcije sa ciljem sakupljanja kako fizičkih, tako i elektronskih dokaza o kartelima, sa ciljem izgradnje solidnih istraga.

Prioritetna oblast 3: Implementiranje regionalne inventure državne pomoći sa ciljem praćenja pomoći o kojoj je izvještavano i ocjenjivanja njenog uticaja ex post.

Prioritetna oblast 4: Jačanje saradnje između nadležnih institucija za konkurentnost kroz podržavanje uspostavljanja strukturane mreže za razmjenu iskustava i podržavanje kolegijalnog učenja.

⁸ Vidjeti Kosovo Izvještaj za 2016. godinu, na strani 47.

⁹ Vidjeti Crna Gora Izvještaj za 2016. godinu, na strani 38.

¹ Miller (2009. godine) je otkrio da je program popuštanja u SAD-u doveo do smanjenje stope formiranja kartela za 59% i do povećanja stope otkrivanja kartela za 62%.

Reference

- Evropska komisija. 2016. godine. "Albania 2016 Report." („Izveštaj o Albaniji za 2016. godinu“) str. 41.
- . 2016. godine. "Bosnia and Herzegovina 2016 Report." („Izveštaj o Bosni i Hercegovini za 2016. godinu“) str. 45.
- . 2016. godine. "Communication on EU Enlargement Policy." („Komunikacija o politici proširenja EU“)
- . 2016. godine. "Kosovo 2016 Report." („Izveštaj o Kosovu za 2016. godinu“) str. 47.
- . 2016. godine. "Montenegro 2016 Report." („Izveštaj o Crnoj Gori za 2016. godinu“) str. 38.
- . 2016. godine. "Serbia 2016 Report." („Izveštaj o Srbiji za 2016. godinu“) str. 39- 40.
- . 2016. godine. "The former Yugoslav Republic of Macedonia 2016 Report." („Izveštaj o bivšoj jugoslovenskoj republici Makedoniji za 2016. godinu“) str. 39.
- Goodwin, Tanja i Martha Denisse Pierola. 2015. godine. "Export Competitiveness. Why Domestic Market Competition Matters. Viewpoint, Public Policy for the Private Sector." („Izvozna konkurentnost: Zašto je konkurentnost na domaćem tržištu važna – Gledišta, javne politike za privatni sektor“) str. 348. Svjetska banka.
- Kitzmuller, Markus i Martha Martinez Licetti. 2012. godine. "Competition policy: encouraging thriving markets for development." („Politika konkurentnosti: podsticanje cvjetanja tržišta za razvoj“) *Financial and private sector development (Razvoj finansijskog i privatnog sektora)*, bilješka br. 331. Svjetska banka.
- UNCTAD. 2011. godine. "Peer review of Serbian competition law and policy." („Kolegijalni pregled srbijanskog zakona i politike za konkurentnost“) str. 1.
- Svjetska banka. 2015. godine. "Export Competitiveness. Why Domestic Market Competition Matters. Viewpoint, Public Policy for the Private Sector." („Izvozna konkurentnost: Zašto je konkurentnost na domaćem tržištu važna – Gledišta, javne politike za privatni sektor“) str. 348.

Bilješku pripremili

Autori: Graciela Miralles Murciego, Camila Ringeling

Vodja programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Paulo Guilherme Correa

Ova bilješka predstavlja nadgradnju na pristupu i analitičkom radu Klastera za politike za konkurentnost Globalne prakse za trgovinu i konkurentnost Grupacije Svjetske banke. Dodatne reference vidjeti na adresi www.worldbank.org/en/topic/competitiveness/brief/competition-policy

ZAPADNI BALKAN: Bilješka o regionalnoj ekonomskoj integraciji br. 5

Diversifikacija finansijskih tržišta

Razvijanje regionalnih tržišta kapitala za bolju ekonomsku integraciju

PREGLED:

Globalna finansijska integracija je u toku posljednja dva desetljeća znatno povećana, što uključuje i zapadni Balkan. Međutim, finansijsko produbljivanje je bilo neujednačeno u različitim zemljama i sektorima i nedostaje mu diversifikacije. Imajući u vidu da su zemlje na zapadnom Balkanu relativno male u smislu ekonomske veličine i baze stanovništva, postoji ubjedljiva argumentacija za regionalnu integraciju tržišta kapitala. Tržišta kapitala mogu da igraju ključnu ulogu u nadopunjavanju finansiranja koje je koncentrisano u bankama. U tom kontekstu, regionalno tržište kapitala na zapadnom Balkanu moglo bi da pomogne da se: (i) otključa više investicija za sve kompanije, posebno mala i srednja preduzeća, te za infrastrukturne projekte, (ii) privuče više investicija u region iz ostatka svijeta, te (iii) finansijski sistem učini stabilnijim kroz otvaranje šireg spektra izvora finansiranja.

Koristi koje donosi regionalna integracija - Dokazi i globalna iskustva

Regionalna integracija predstavlja atraktivan prijedlog, posebno za male zemlje čija domaća tržišta kapitala ne nude neophodnu diversifikaciju prilika za investiranje investitorima ili izvora finansiranja kompanijama. Pored EU, projekti integracije postoje u svim drugim regionima, uključujući inicijative *America Central* (AMERCA) i *Mercado Integrado Latinoamericano* (MILA) u srednjoj i južnoj Americi, redom, inicijativu za Zajednicu istočne Afrike u Africi, te inicijativu *ASEAN* u Aziji. Međutim, samo je EU dosegla relativan stepen integracije tržišta kapitala. Ipak, prijedlog za uniju tržišta kapitala¹ naglašava da treba da se uradi više da bi se efikasno povezali investitori i štediše sa kompanijama i da bi se otključao potencijal tržišta kapitala za dugoročne investicije. U svim drugim regionima, projekti regionalne integracije su u mnogo ranijim fazama razvoja (vidjeti u Aneksu 1 dodatne informacije o globalnim iskustvima u razvijanju regionalnih tržišta kapitala).

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Nebankarski finansijski posrednici i tržišta kapitala u zemljama zapadnog Balkana su plitki i ponekad nepostojeći. Berze postoje u četiri od šest zemalja zapadnog Balkana, sa izuzetkom Albanije i Kosova, ali je vrijednost kojom se trguje mala. Tržišta kapitala su i dalje nedovoljno razvijena sa samo ograničenim brojem kompanija koje se kotiraju, a na sekundarnim tržištima nema likvidnosti. Na strani duga, uopšte gledano, tržišta vladinih obveznica pokazuju veći razvoj, dok su tržišta korporativnih obveznica i dalje zanemariva po veličini. Na strani potražnje, baza investitora je u svim zemljama i dalje uska. Uopšteno gledano, direktno učešće maloprodajnih investitora je veoma ograničeno, za razliku od situacije u Albaniji, gdje je njihov udio na tržištu vladinih hartija od vrijednosti prilično značajan (>10%). Institucionalni investitori (mjučual fondovi, penzijski fondovi i osiguravajuća društva), iako u porastu, nisu još dosegli značajnu veličinu, kako u smislu sredstava kojima upravljaju, tako i u odnosu na veličinu

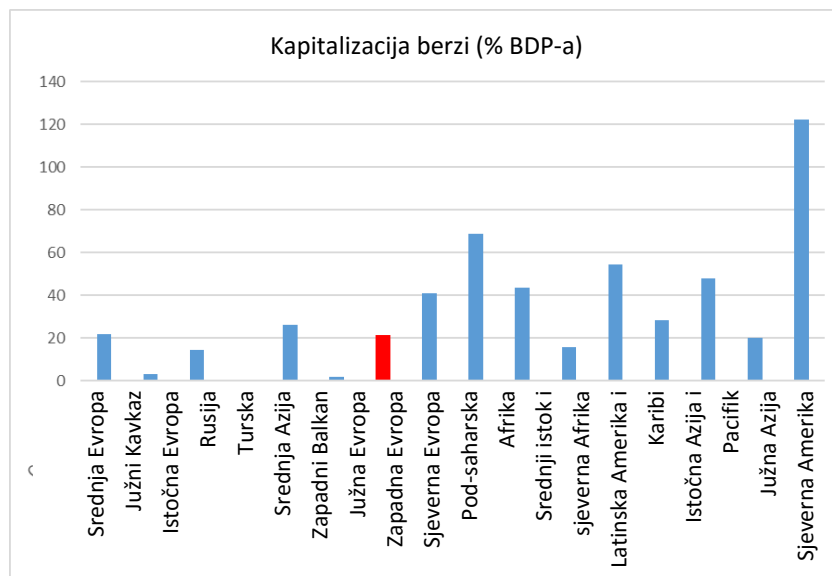
¹ 30. septembra 2015. godine Evropska komisija je usvojila akcioni plan kojim je propisano 20 ključnih mjera za postizanje istinskog jedinstvenog tržišta za kapital u Evropi.

Vidjeti na adresi: http://ec.europa.eu/finance/capital-markets-union/index_en.htm

privrede. Konačno, ne postoji jedinstvena valuta. Međutim, iskustva sa tržišta kapitala u Evropi pokazuju da proces integracije

može da počne čak i sa više različitih valuta; ali, u tom slučaju, dostupnost mehanizama za hedžing je od kritične važnosti.

Slika 1: Kapitalizacije berzi na zapadnom Balkanu i u drugim regionima

Izvor: Baza podataka Svjetske banke o globalnom finansijskom razvoju (World Bank Global Financial Development Database).

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Jačanje koordinacije i saradnje ključnih interesnih strana sa ciljem promovisanja diversifikacije finansijskih tržišta

Aktivnost 1.1: Formiranje „Radne grupe za razvoj tržišta kapitala“ koja bi se sastojala od kreatora politika i regulatora sa ciljem vođenja pitanja razvoja tržišta kapitala i jačanja koordinacije vezano za regulatorne i supervizijske režime u regionu i van njega (uključujući koordinaciju sa Radnom grupom Bečke inicijative za uniju tržišta kapitala)

Aktivnost 1.2: Sprovođenje ocjena na nivou zemalja o razvoju tržišta kapitala usmjerenih na identifikaciju nepokrivenih oblasti i prilika na bazi zemlja po zemlja prema koordiniranom pristupu Radne grupe (Radna grupa treba da odredi format za ocjenu)

Aktivnost 1.3: Na osnovu rezultata ocjena i nadgradnje na postojećim analizama, redom, Radna grupa treba da razvije regionalnu

strategiju za razvoj tržišta kapitala. Regionalna integracija bi trebalo da nadopunjuje napore zemalja zapadnog Balkana usmjerene na jačanje uloge tržišta kapitala na domaćem nivou. Tamo gdje integracija ima smisla, domaći planovi bi trebalo da budu u potpunosti integrisani u tu širu strategiju

Prioritetna oblast 2: Razvoj i implementacija strategije za razvoj regionalnog tržišta kapitala

Aktivnost 2.1: Podsticanje razvoja regionalnih proizvoda (npr. indeksa, regionalnih investicionih fondova)

Aktivnost 2.2: Poduzimanje mjera za jačanje regionalne baze investitora

Aktivnost 2.3: Harmonizacija regulatornih i supervizijskih standarda sa ciljem omogućavanja zaštite investitora i sprječavanje regulatorne arbitraže. Zemlje bi trebalo da imaju za cilj da zasnuju svoje (domaće / regionalne) pristupe na okviru EU, sa ciljem omogućavanja buduće integracije sa regulatornim okvirom za tržišta kapitala na nivou Evropske unije

Aktivnost 2.4: Razvoj rješenja za regionalnu integraciju tržišne infrastrukture, npr. elektronsko povezivanje domaćih berzi, elektronske platforme za trgovanje dužničkim hartijama od vrijednosti, te centralni repozitorijumi hartija od vrijednosti (central securities depositories - CSD)

Aktivnost 2.5: Stvaranje režima „pasoša“ po ugledu na EU koji obuhvata emitere, investitore i tržišne posrednike. Trebalo bi da se razmotri model po ugledu na onaj u EU, u kojem su uloženi napor za povezivanje državnih berzi i harmonizaciju zakonskih okvira i propisa u cijelom regionu, ali bez zahtijevanja da ijedna zemlja napusti svoje

državne berze ili svoja prava na regulisanje svojih domaćih tržišta. Umjesto toga, takozvani okvir „pasoša“ je uspostavljen tako da omogućava da emiteri, investitori i tržišni posrednici rade u državnim tržištima jednih i drugih, čime se stvara najvećim dijelom „zajedničko“ tržište, bez žrtvovanja bilo kakvih institucija ili nezavisnosti

Prioritetna oblast 3: Unapređivanje dostupnosti, transparentnosti i integriteta podataka o tržištu kapitala

Aktivnost 3.1: Objavljivanje svih zakona, propisa i pravilnika, podataka i drugih relevantnih informacija vezanih za tržište kapitala, kako na lokalnim jezicima, tako i na engleskom jeziku

Reference

Svjetska banka. 2016. godine. “Financial Sector Outlook: Financial Systems in Western Balkans – Present and Future.” („Pregled finansijskog sektora: Finansijski sistemi na zapadnom Balkanu - Sadašnjica i budućnost“)

Svjetska banka, MMF i OECD. 2015. godine. “Capital Market Instruments to Mobilize Institutional Investors to Infrastructure and SME Financing in Emerging Market Economies – Report for the G20.” („Instrumenti tržišta kapitala za mobilizaciju institucionalnih investitora u infrastrukturu i finansiranje malih i srednjih preduzeća u tržišnim privredama u razvoju – Izvještaj za G20“)

Više informacija o Uniji za tržišta kapitala vidjeti na internetskoj prezentaciji Evropske komisije na adresi: http://ec.europa.eu/finance/capital-markets-union/index_en.htm. De la Torre, Augusto,

Bilješku pripremili

Autori: Johanna Jaeger, Anderson Caputo, Zsolt Bango
Vodja programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Mario Guadamillas

Aneks 1: Izabrana iskustva vezana za integraciju tržišta kapitala

Evropska unija

Integracija tržišta kapitala u Evropi je dio šireg procesa političke, društvene i ekonomske integracije koja je ugrađena u regionalne povelje.

Integracija finansijskih tržišta uopšte, te tržišta kapitala konkretno, usidrena je u režim pasoša, u kojem se proizvodi koji imaju ovlaštenje u jednoj oblasti odgovornosti mogu da se nude u svim oblastima odgovornosti, a posrednici koji imaju licencu u jednoj oblasti odgovornosti mogu da pružaju usluge u svim oblastima odgovornosti, bez potrebe da dobiju dodatna ovlaštenja ili licence, a u slučaju posrednika bez obaveze da uspostavljaju podružnice.

Režim pasoša je podržan serijom direktiva EU i, u određenim slučajevima, propisima EU koji imaju za cilj harmonizaciju zahtjeva koji se primjenjuju na proizvode, obezbjeđivače tržišne infrastrukture i posrednike. Inicijalno se pristup oslanjao više na minimum harmonizacije (prema čemu su zemlje imale mogućnost da dodaju zahtjeve, što je bilo poznato pod ustaljenim imenom pozlaćivanje). Sada se pristup u sve većoj mjeri oslanja na maksimalnu harmonizaciju (prema čemu domaće nadležne institucije ne mogu da dodaju zahtjeve povrh onih koji su usaglašeni na evropskom nivou). Taj pristup maksimalne harmonizacije je imao za cilj smanjivanje na minimum potencijala za regulatornu arbitražu. Uopšteno gledano, postojeće direktive i/ili regulative pokrivaju sve ključne oblasti okvira tržišta kapitala (možda je glavna „nepokrivena oblast“ korporativno upravljanje kompanija koje se kotiraju na berzi). Međutim, ključne komponente okruženja koje to podržava još nisu harmonizovane, uključujući, na primjer, okvir za stečaj i poreski režim.

Inicijalno su supervizija i sprovođenje bili ostavljeni domaćim nadležnim institucijama, iako u direktivama i regulativama postoje odredbe koje zahtijevaju od zemalja da sarađuju i međusobno koordiniraju. Vremenom su se pojavila regionalna tijela. Inicijalno su domaći regulatori hartija od vrijednosti stvorili Komitet evropskih regulatora hartija od vrijednosti (Committee of European Securities Regulators - CESR), sa ciljem omogućavanja saradnje i koordinacije. U novijem periodu su stvorene regionalne nadležne institucije za finansijski sektor. Na strani tržišta hartija od vrijednosti, ta nadležna institucija je Evropska institucija za hartije od vrijednosti i tržišta (European Securities and Markets Authority - ESMA). ESMA sada ima direktne supervizijske nadležnosti u ograničenim oblastima (uglavnom supervizija agencija za kreditni rejting i trgovinskih repozitorijuma); međutim, ona ima ključnu ulogu u podsticanju supervizijskog približavanja (preko, na primjer, kolegijalnih pregleda) i pomaže nadležnim institucijama pri identifikaciji nadolazećih i sistematskih rizika.

U smislu tržišne infrastrukture, višestruke platforme za trgovanje postoje u isto vrijeme na regionalnom nivou, a istim instrumentom se potencijalno može trgovati na različitim platformama. Na nivou berzi moguće je pozvati se na proces konsolidacije / integracije berzi koji se desio uglavnom preko spajanja i pripajanja. To je slučaj, na primjer, sa Euronext-om, koji sada integriše tržišta Belgije, Francuske, Holandije, te Portugala i mjesto za kotiranje iz Ujedinjenog kraljevstva. U isto vrijeme, sa implementacijom MiFID 1, drugi tipovi platformi za trgovanje su se pojavili. Uopšteno rečeno, prepoznaje se činjenica da je pluralizam mjesta za trgovanje doveo do smanjivanja cijena trgovanja, ali prepoznato je i da visoki stepen fragmentacije tržišta predstavlja izazov vezano za transparentnost tržišta, formiranje cijena i zaštitu investitora. Ključni cilj MiFID2 je bio da se riješe te bojazni. U istom smjeru, nekoliko CSD postoji u isto vrijeme u različitim mjestima u regionu. Međutim, nedostatak interoperabilnosti, koji je posebno važan za period nakon trgovanja, i dalje je važno pitanje koje tek treba da se riješi.

Kanada

10 provincija i 3 teritorije u Kanadi odgovorne su za propise o hartijama od vrijednosti. Regulatori za hartije od vrijednosti iz svake od provincija i teritorija su se okupili sa ciljem formiranja Kanadskih administratora hartija od vrijednosti (Canadian Securities Administrators – CSA). CSA je prije svega odgovorna za razvijanje harmonizovanog pristupa regulisanje hartija od vrijednosti u cijeloj zemlji.

CSA okuplja regulatore hartija od vrijednosti iz provincija i teritorija radi razmjene ideja i rada na osmišljavanju politika i regulativa koje su konzistentne u cijeloj zemlji i osiguravanja nesmetanog rada kanadske industrije hartija od vrijednosti. Kroz saradnju na pravilima, propisima i drugim programima, CSA pomaže da se izbjegne poduplavanje rada i pojednostavljuje regulatorni proces za kompanije koje imaju za cilj da prikupe investicioni kapital i druge koje rade u industriji investiranja. U novijem periodu CSA je razvila „sistem pasoša“ preko kojeg učesnik na tržištu ima pristup tržištima u svim oblastima odgovornosti sa pasošem kroz rad sa svojim primarnim regulatorom, isključivo, te kroz poštivanje jednog skupa harmonizovanih zakona. To je veliki korak naprijed u unapređivanju regulatornog sistema za hartije od vrijednosti u Kanadi kroz obezbjeđivanje učesnicima na tržištu pojednostavljenog pristupa tržištima kapitala Kanade. Uticaj CSA na najveći broj Kanadana potiče iz njenih napora da pomogne u edukaciji Kanadana o industriji hartija od vrijednosti, berzama, te o tome kako da se investitori zaštite od prevara u investiranju i zloupotrebe tržišta uopšte.

Kao nezvanično tijelo, CSA funkcioniše kroz sastanke, konferencijske pozive i svakodnevnu saradnju među institucijama koje su nadležne za regulisanje hartija od vrijednosti. Predsjedavajući CSA se okupljaju lično na kvartalnoj osnovi svake dvije sedmice preko konferencijskih poziva i sastanaka Komiteta za koordinaciju politika. Izvor: internetska prezentacija CSA (www.securities-administrators.ca)

Latinska Amerika: MILA

MILA je prekogranična inicijativa koja se sada fokusira na integraciju tržišta kapitala Čilea, Kolumbije, Meksika i Perua. U svom povoju, oko 2008. godine, pokrivala je samo berze Čilea, Kolumbije i Perua, dok se Meksiko priključio MILA 2014. godine. Inicijativa je potekla iz berzi, ali je imala podršku regulatornih nadležnih institucija regiona. Pored toga, na svom samitu 2014. godine, ministri regiona su na samitu pacifičke alijanse izrazili podršku inicijativi MILA, kao ključnoj komponenti šire politike za slobodnu trgovinsku razmjenu između tim zemalja.

MILA je pokrivala samo tržišta kapitala i bila je uglavnom usmjerena ka trgovanju na sekundarnim tržištima, a posebno na razvijanje jedinstvene platforme za trgovanje, prema kojoj bi kompanijama koje se kotiraju na jednoj od berzi u regionu moglo da se lako trguje na preostalim berzama. Takva jedinstvena platforma za trgovanje postiže se pomoću tehnoloških alata, umjesto preko spajanja i pripajanja jedne berze drugoj. Međutim, očekuje se da će se pod pokroviteljstvom pacifičke alijanse ta inicijativa proširiti i dalje od tržišta kapitala.

U skladu sa svojim inicijalnim fokusom (tj. tržišta kapitala), inicijativa je razvijena prema pristupu u dva koraka: (i) u prvoj fazi pojavljuje se virtualno jedinstveno tržište kroz rutiranje naloga lokalnim posrednicima. Transakcije se dešavaju na tržištu na kom su hartije od vrijednosti kotirane, u skladu sa pravilima te berze, u lokalnoj valuti, te sa knjiženjem preko lokalnih brokera; (ii) u drugoj fazi bi integracija omogućila učešće iz daljine za brokere iz svake od zemalja u svim preostalim oblastima odgovornosti.

Inicijativa je trenutno u svojoj prvoj fazi. Implementacija prve faze zahtijevala je promjene zakona i propisa, kao i tehnološke promjene. Iz perspektive emitera, projekt je zahtijevao promjene u okviru propisa zemlje porijekla za omogućavanje nuđenja hartija od vrijednosti u preostalim zemljama domaćinima; međutim, i dalje postoje razlike u „lakoći“ kojom se hartije od vrijednosti iz svake od zemalja mogu nuditi i kotirati u drugim zemljama. Sa strane posrednika, implementacija prve faze nije zahtijevala znatne promjene okvira zakona i propisa, imajući u vidu da učestvovanje iz daljine još nije dozvoljeno. Međutim, zahtijevalo se uspostavljanje aranžmana saradnje između brokerskih kuća za rutiranje naloga. Na strani berzi, važne tehnološke promjene su bile neophodne da bi se došlo do virtualne jedinstvene platforme, koja je takođe podržana aranžmanima za saradnju između berzi. Na strani CSD, MILA je zahtijevala promjene u pravilima starateljstva, kako bi se dozvolili omnibus račun i kako bi se omogućilo starateljstvo preko granica, kao i aranžmani saradnje između CSD. Konačno, određene zakonske promjene su izvršene sa ciljem eliminacije određenih poreskih distorzija; međutim, i dalje ne postoji potpuno harmonizovani poreski režim.

MILA je dobila podršku kroz memorandume o razumijevanju koje su potpisale odgovarajuće nadležne institucije za superviziju. Prvi memorandum o razumijevanju potpisan je 2009. godine i u skladu sa njim su regulatorne nadležne institucije preuzele obavezu da će sprovesti sve neophodne radnje za implementaciju inicijative MILA. Memorandum o razumijevanju potpisan 2010. godine obezbijedio je osnovu za saradnju, koordinaciju i razmjenu informacije vezano za aktivnosti koje se dešavaju u MILA. Dodatak na memorandum o razumijevanju potpisan je 2012. godine sa ciljem produbljivanja nivoa koordinacije i saradnje kroz stvaranje supervizijskog komiteta sa mandatom da podstiče transparentnost i integritet tržišta MILA, određuje tehnološke i procesne zahtjeve za berze, CSD-e i posrednike, pregleda rizik strana u ugovorima, rizik kursnih stopa i rizik likvidnosti, te mehanizme za informisanje.

Srednja Amerika: AMERCA

AMERCA je imala za cilj integrisanje tržišta kapitala Kosta Rike, El Salvadora i Paname. Potekla je sa kraja posljednjeg desetljeća prošlog vijeka kao inicijativa tri berze. Od svog pokretanja projekt sa suočavao sa znatnim izazovima, kako iz perspektive privatnog sektora, tako i iz perspektive javnog sektora. Iako su se u principu tri berze saglasile da je integracija bila najbolji put ka naprijed, u praksi one nisu uspjele da se dogovore o uslovima za sporazum o saradnji između njih. Na regulatornom nivou projekt nije bio podržan od supervizijskih nadležnih institucija zbog postojanja materijalnih razlika u zakonskom i regulatornom okviru, te vezano za intenzitet programa supervizije tri nadležne institucije. U avgustu 2015. godine regulatorne nadležne institucije El Salvadora i Paname su najavile da namjeravaju da nastave sa radom na projektu integracije, na bilateralnoj osnovi.

Afrika: Tržišta kapitala Istočnoafričke zajednice

Slično slučaju Evrope, integracija tržišta kapitala istočno afričke zajednice predstavlja dio šireg projekta političke, društvene i ekonomske integracije Burundija, Kenije, Ruande, Tanzanije i Ugande. Povelja o uspostavljanju istočno afričke zajednice potpisana je 30. novembra 1999. godine i stupila je na snagu 7. jula 2000. godine, nakon ratifikacije u inicijalne tri države partnera – Keniji, Tanzaniji i Ugandi. Republika Ruanda i Republika Burundi su se priključile Povelji o EAC 18. juna 2007. godine i postale su punopravne članice zajednice sa stupanjem na snagu 1. jula 2007. godine.

Strategija za integraciju je velikim dijelom inspirisana iskustvima Evropske unije. Ona je usidrena u razvoju režima pasoša za emitere i posrednike. Takav režim je podržan direktivama koje je odobrilo vijeće ministara, koje propisuju minimalne uslove koje emiteri, posrednici i obezbjeđivači tržišne infrastrukture moraju da ispunjavaju. Vijeće ministara EAS je 2014. godine usvojilo ključni skup direktiva koje se odnose na emitere, CIS i posrednike. U praksi u direktivama važna pitanja nisu dovoljno detaljno propisana. To je, u velikoj mjeri, predstavljalo odraz poteškoća sa usaglašavanjem okvira koji bi trebalo da se primjenjuje na tržišta koja su na različitim nivoima razvoja. Ključni primjer odnosi se na zahtjeve za licenciranje posrednika za hartije od vrijednosti, a konkretno na minimalni kapital i solventnost koji se zahtijevaju. Za sada ti zahtjevi u velikom mjeri variraju među tim oblastima odgovornosti, a određivanje jednog jedinstvenog okvira je bilo ključni izvor bojazni. Prema tome, ispitivanje tog pristupa u praksi će doći nakon transponovanja direktiva, a uspješnost će pokazati stepen do kojeg će se uspješno riješiti bojazni vezane za regulatornu arbitražu i potencijalne rizike po zaštitu investitora i finansijsku stabilnost.

Nadležne institucije za superviziju hartija od vrijednosti tražile su način za povećavanje stepena koordinacije i saradnje kroz stvaranje udruženja, Istočno afričkih nadležnih regulatornih institucija za hartije od vrijednosti (East African Securities Regulatory Authorities - EARSA) 1997. godine. Pored toga, Komitet za razvoj tržišta kapitala (Capital Markets Development Committee - CMDC), koji se sastoji od glavnih izvršnih lica regulatornih nadležnih institucija i berzi, uspostavljen je 2001. godine. To je stalni komitet EAC-a, koji daje preporuke za politike vezano za regulisanje i integraciju tržišta kapitala. U novijem periodu su pokrenute diskusije o potencijalnom stvaranju regionalne nadležne institucije za superviziju.

Infrastruktura za trgovanje i kliring i sravnjivanje u istočnoj Africi je i dalje u velikoj mjeri fragmentirana sa četiri berze i sedam CSD sistema koji još nisu međusobno povezani. Cilj je da se oni učine interoperabilnim.

ZAPADNI BALKAN: Bilješka o regionalnoj ekonomskoj integraciji br. 6

Harmonizacija finansijskog izvještavanja za promovisanje regionalne integracije i rasta

Djelotvorni okviri finansijskog izvještavanja zasnovani na međunarodnim standardima generišu pouzdane i transparentne informacije koje su potrebne za integraciju regionalnih finansijskih tržišta i rast.

PREGLED:

Transparentno, pouzdano i uporedivo finansijsko izvještavanje omogućava investitorima i zajmodavcima da identifikuju izvodljive prilike za nuđenje finansiranja, a takođe pomaže kompanijama da dobiju finansiranje pod razumnim uslovima. Unapređivanje kvaliteta finansijskih informacija i povećavanje stepena njihovog prihvatanja i korištenja su ključ za rješavanje jedne od najvećih prepreka za rast za mala i srednja preduzeća (small and medium sized enterprises - SME) u regionu, odnosno nedostatak finansijski dostupnog finansiranja bez pretjeranih zahtjeva za obezbjeđivanje kolaterala. Djelotvorna implementacija međunarodnih računovodstvenih standarda pomoći će u proširivanju finansijskih tržišta i unapređivanju dostupnosti finansiranja iz regionalnih i globalnih izvora. Pomoći će i u osiguravanju pouzdanih informacija za supervizore na finansijskom tržištu, regulatore banaka, te poreske institucije, a podržaće mehanizme za stečaj i prava povjerilaca. Pored promovisanja finansijske transparentnosti, računovođe mogu da postanu vješti poslovni savjetnici koji pomažu malim i srednjim preduzećima da prevaziđu uobičajene izazove za rast. Regionalna saradnja i razmjena znanja mogu da pomognu zemljama da riješe te uobičajene izazove.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Finansijsko izvještavanje zasnovano na međunarodnim standardima i zahtjevima – uključujući Direktivu o računovodstvu EU, standarde MSFI i MSFI za mala i srednja preduzeća – od kritične je važnosti za regionalnu integraciju, dostupnost finansiranja i rast.¹ Usvajanje zajedničkih i međunarodno priznatih okvira finansijskog izvještavanja na cijelom zapadnom Balkanu će ojačati transparentnost i uporedivost korporativnih finansijskih informacija, što će olakšati preduzećima širenje operacija na cijeli region i na šira evropska tržišta. Kredibilitet

koji obezbjeđuje solidno finansijsko upravljanje daje bankama i drugim pružiocima vanjskog finansiranja razlog za povjerenje i sigurnost da mogu da pređu sa pozajmljivanja koje je čisto zasnovano na kolateralu na oslanjanje na finansijski učinak o kom se izvještava i gotovinske tokove, čime se proširuje dostupnost finansiranja i smanjuju odgovarajuća opterećenja. Za mala i srednja preduzeća koja traže finansiranje kapitala zasnovano na preuzimanju rizika, pouzdani standardi finansijskog izvještavanja mogu da smanje prepreke za investiranje.

Usklađivanje sa dobrim praksama EU i međunarodnim dobrim praksama će unaprijediti investicionu klimu i

¹ Međunarodni standardi finansijskog izvještavanja (International Financial Reporting Standards - IFRS) su vodič za to kako bi o pojedinačnim tipovima transakcija i drugih događaja trebalo da se izvještava u finansijskim izvještajima. MSFI su uspostavljeni sa ciljem obezbjeđivanja zajedničkog računovodstvenog jezika, tako da se poslovanje i računi mogu razumjeti u različitim kompanijama i različitim zemljama, a primjenjuju se u oko 140 zemalja; oni su prije svega

osmišljeni za kompanije koje se kotiraju na berzi i druge subjekte od javnog interesa. MSFI za mala i srednja preduzeća pokrivaju računovodstvo transakcija malih i srednjih preduzeća.

promovisati ekonomsku integraciju i finansijsku stabilnost. Za preduzeća iz zemalja zapadnog Balkana, usklađivanje okvira finansijskog izvještavanja sa zahtjevima EU koji su propisani u pravnim tekovinama EU i dobroj međunarodno priznatoj praksi, od kritične je važnosti za pravno aproksimiranje normativa EU. Usklađivanje sa međunarodnim standardima takođe stvara predušlove koji su neophodni za unapređivanje finansijskog izvještavanja na korporativnom nivou, sa ciljem ispunjavanja potreba investitora, pozajmljivača, povjerilaca u trgovanju, te vlasnika preduzeća. Štaviše, usklađivanje dovodi do djelotvornije regulacije, uključujući unapređenu regulaciju banaka sa ciljem ostvarivanja finansijske stabilnosti, kao i do pojednostavljivanja regulacije, uključujući smanjenje opterećenja koje predstavlja poštivanje poreskih obaveza.

Regionalno integrisana računovodstvena profesija ima neodvojivu ulogu u unapređivanju finansijskog upravljanja i dostupnosti finansiranja za mala i srednja preduzeća. Da bi uspješno upravljalo finansijama, da bi donosilo solidne poslovne odluke, te da bi se angažovalo u odnosima sa investitorima i pozajmljivačima, malo i srednje preduzeće treba solidne finansijske informacije, analize, te perspektivu zasnovanu na iskustvu. Računovodstvena profesija može da obezbijedi pomoć malim i srednjim preduzećima, kako vezano za pitanja poštivanja propisa, tako i za izazove finansijskog upravljanja i šira pitanja. Obučeni na univerzitetskom nivou, sa licencama koje izdaje profesija na osnovu međunarodnih zahtjeva, izloženi obavezi stalnog profesionalnog razvoja, te nadgledani kroz sistem javnog nadzora, računovođe mogu da pružaju usluge malim i srednjim preduzećima koje podržavaju učinak preduzeća, njihovu profitabilnost i rast. Regionalna saradnja, međusobno priznavanje kvalifikacija, regionalno harmonizovani univerzitetski nastavni plan i program sa međunarodnim priznanjem, kao i stalni profesionalni razvoj u skladu sa

međunarodno priznatim najboljim praksama mogu da pomognu u izgradnji kapaciteta profesije i stvore prilike za pružanje podrške poslovnim subjektima u cijelom regionu.

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Mala i srednja preduzeća ne obezbjeđuju uvijek pouzdane finansijske informacije, što otežava njihove perspektive za pozajmljivanje i privlačenje investitora. Investitori i banke tradicionalno smatraju da su mala i srednja preduzeća netransparentna² i da na zapadnom Balkanu imaju visok stepen nezvaničnosti. Vlasnici malih i srednjih preduzeća ponekad nemaju povjerenja u banke i poreske institucije, što može da negativno utiče na njihovu posvećenost transparentnosti. To ponekad dovodi do finansijskih izvještaja koji ne obuhvataju sve aktivnosti kompanije i ograničava dostupnost finansiranja, osim od investitora koji su članovi porodice. Banke i investitori moraju da se oslanjaju na visok stepen obezbjeđenja kroz kolateral, te pretjerani oprez, između ostalih opterećujućih načina da ocijene finansijske prilike, što dovodi do smanjivanja dostupnosti finansiranja. U toku finansijske krize banke su oduzele kolateral koji su im obezbijedili vlasnici preduzeća, a trauma iz tog perioda se nastavlja, stvarajući oklijevanje na strani nekih od vlasnika preduzeća da otkriju sve svoje poslovne aktivnosti.

Zakonsko prilagođavanje sa normama EU i međunarodno priznatom dobrom praksom je u toku, ali zahtijeva daljnje ulaganje napora. Sve zemlje i dalje treba da dodatno usklade svoje računovodstvene okvire i okvire revizije sa novim pravnim tekovinama EU. Nova Direktiva o računovodstvu (iz 2013. godine – implementirana u EU 2015. godine) i nova Direktiva o reviziji i sa njom vezana Uredba (iz 2014. godine – implementirana u EU 2016. godine) predstavljaju znatne izazove

² Globalni izvještaj o finansijskom razvoju za 2014. godinu: Finansijska inkluzija (Global Financial Development Report 2014: Financial Inclusion)

za djelotvornu implementaciju. Odgovornost za inspekcije kvaliteta revizije i obezbjeđivanje kvaliteta za revizore subjekata od javnog interesa (uglavnom banaka, osiguravajućih društava, te kompanija koje se kotiraju na berzi) mora da pređe sa profesionalnih računovodstvenih organizacija, koje su već pregledavale revizije, na druge subjekte – tijela za javni nadzor revizije – koji u tipičnom slučaju imaju malo kapaciteta, ili ih uopšte nemaju. Nova Uredba dovodi do jačanja nezavisnosti tijela za javni nadzor nad revizijom, ali zahtijeva velike napore za izgradnju prikladnih institucija i kapaciteta.

Finansijskim supervizorima često nedostaju dovoljni kapaciteti za monitoring, istraživanje i reagovanje na finansijske informacije koje obezbjeđuju subjekti koje oni regulišu. Finansijskim supervizorima u regionu često nedostaju neophodne vještine za pregledanje kvaliteta finansijskih izvještaja subjekata nad kojima sprovode nadzor u bankarskom sektoru, sektoru osiguranja i tržištima kapitala. U toku su naponi na jačanju vještina supervizora i povećavanju stepena neophodne saradnje između revizora i supervizora, ali preostaje još mnogo da se uradi. Regionalna saradnja i razmjena znanja mogu da pomognu pri povećavanju kapaciteta.

Neophodne su značajne investicije za povećavanje kvaliteta obrazovnih sistema i kapaciteta računovodstvene profesije. Univerziteti i profesionalna računovodstvena udruženja (professional accountancy organizations - PAO) treba da više sarađuju i da pređu sa klasičnih okvira obrazovanja na okvir sposobnosti, tako da osiguraju nesmetano kretanje studenata sa programa visokog obrazovanja na profesionalno obrazovanje i nakon toga na tržište rada. Šira i dublja integracija sa zemljama evropske oblasti visokog obrazovanja bi takođe pomogla pri priznavanju obrazovnih sistema zemalja.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Usvajanje i implementacija međunarodnih standarda u računovodstvu i reviziji

Aktivnost 1.1: Izmjene zakonskog okvira: Harmonizacija okvira izvještavanja je zajednički cilj zemalja zapadnog Balkana, koji će dovesti do pojednostavljanja propisa u skladu sa pravnim tekovinama i podržati poslovnu klimu regiona. Konkretno, podstiče se harmonizovani pristup za okvire računovodstva za mala i srednja preduzeća koji je u skladu sa međunarodno priznatom dobrom praksom; to će pomoći pri smanjivanju opterećenja propisima i unaprijediti kvalitet i pouzdanost izvještavanja.

Aktivnost 1.2: Izgradnja kapaciteta: Izazovi vezani za implementaciju i dalje su prisutni u smislu dostupnosti standarda na lokalnom jeziku, njihovo primjenjivanje u računovodstvenoj i revizorskoj profesiji, te sprovođenje propisa na strani regulatora. Da bi se riješili ti nedostaci, aktivnosti na izgradnji kapaciteta organizovane na nivou regiona pomažu pri iskorištavanju ušteda kroz veće količine i podstiču harmonizovane pristupe.

Aktivnost 1.3: Jačanje mehanizama za monitoring i sprovođenje propisa: Mehanizmi za monitoring i sprovođenje propisa u regionu su i dalje slabi. Imajući u vidu prilično malu veličinu privreda u regionu, okviri saradnje za djelotvornije mehanizme za monitoring i sprovođenje zakona bi trebalo da se istraže sa ciljem dijeljenja kapaciteta i stručnih znanja, što bi, na kraju, dovelo do povećanog stepena povjerenja u sisteme finansijskog izvještavanja na cijelom zapadnom Balkanu.

Prioritetna oblast 2: Povećavanje kapaciteta računovodstvene profesije za pružanje podrške malim i srednjim preduzećima u finansijskom upravljanju i poštivanju zakona

Aktivnost 2.1: Uspostavljanje snažne računovodstvene edukacije i stalnog profesionalnog razvoja. Računovodstvena profesija prelazi sa fokusa na odnosne

knjigovodstvene usluge i revizije na veći stepen savjetničkog rada kao podrške za mala i srednja preduzeća. Profesionalna računovodstvena udruženja (Professional accountancy organizations - PAO) u cijelom regionu podstiču se da zajednički razviju specijalizovanu edukaciju i obezbjeđuju je na regionalnom nivou, koliko je prikladno.

Aktivnost 2.2: Podrška priznavanju profesije tako da to donese koristi za mala i srednja preduzeća. Profesija u regionu se podstiče da prihvati dobre prakse i traži priznavanje kroz članstvo u međunarodnim udruženjima, koliko je prikladno. Regionalni poslovni forumi i druge inicijative za umrežavanje mogle bi da podrže uspostavljanje funkcionalnih mreža između poslovne zajednice i računovodstvene profesije, što bi dovelo do unapređene dostupnosti usluga poslovne podrške za mala i srednja preduzeća.

Prioritetna oblast 3: Usklađivanje okvira za finansijsko izvještavanje sa zahtjevima EU i međunarodno priznatom dobrom praksom

Aktivnost 3.1: Usklađivanje zakonskog okvira sa zahtjevima EU. Sve zemlje u regionu imaju za cilj ispunjavanje zahtjeva pravnih tekovina EU. Zajednički rad kroz

razmjenu iskustava i zajedničke aktivnosti omogućava i olakšava harmonizovane aktivnosti i politike.

Aktivnost 3.2: Smanjivanje opterećenja koje predstavlja poštivanje propisa za preduzeća i usaglašavanje zahtjeva finansijskog izvještavanja i oporezivanja. Zemlje se podstiču da rade sa ciljem iskorištavanja svih prilika za pojednostavljivanje koje se nude u okviru novih direktiva o računovodstvu i reviziji.

Aktivnost 3.3: Povećavanje kapaciteta supervizora u finansijskom sektoru za korištenje informacija o finansijskim izvještajima. Dijeljenje iskustava, te izgradnja stručnih znanja u cijelom zapadnom Balkanu za finansijske supervizore doprinosi jačanju finansijske stabilnosti kroz bolje procese supervizije.

Prioritetna oblast 4: Promovisanje regionalne saradnje

Aktivnost 4.1: Promovisanje regionalne saradnje i razmjene znanja. Radeći na zajedničkom cilju integracije sa EU, predstavnici vlada i na višem i na radnom nivou, profesija i druge interesne strane, podstiču se da istraže mogućnosti kao što su konferencije i događaji za učenje za razmjenu iskustava i identifikaciju harmonizovanih pristupa.

Reference

- Svjetska banka. 2017. godine. "Small and Medium Practices: The Trusted Advisors of SMEs." („Male i srednje prakse: Savjetnici u koje mala i srednja preduzeća imaju povjerenja“)
- . 2017. godine. "Accountancy Education: A Collection of Good Practices. Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Macedonia FYR, Montenegro and Serbia." („Obrazovanje u računovodstvu: Zbirka dobre prakse. Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, BJR Makedonija, Crna Gora i Srbija“)
- . 2016. godine. "Croatia's EU Accession: Case Studies on Reform and the Transposition of the Community Acquis." („Prikličenje Hrvatske EU: Studije slučaja o reformi i transponovanju pravnih tekovina zajednice“)
- . 2016. godine. "Accountancy Education: Benchmarking Study. Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Macedonia FYR, Montenegro and Serbia." („Obrazovanje u računovodstvu: Studija odrednica. Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, BJR Makedonija, Crna Gora i Srbija“)
- . 2016. godine. "Connecting Voices – Financial Information – Catalyst for Growth." („Glasovi koji povezuju – Finansijske informacije – Katalizator za rast“)
- . 2016. godine. "Montenegro – Corporate Sector Financial Reporting: Technical Note." („Crna Gora – Finansijsko izvještavanje za korporativni sektor: Tehnička bilješka“)
- . 2016. godine. "Practical Guide for PAOs on continuing professional development for accountants." („Praktični vodič za PAO o stalnom profesionalnom razvoju za računovođe“)
- . 2016. godine. "Banking Supervisors and External Auditors: Building a Constructive Relationship." („Supervizori banaka i vanjski revizori: Izgradnja konstruktivnog odnosa“)
- . 2015. godine. "Guide to Corporate Sector Accounting and Auditing in the Acquis Communautaire." („Vodič za računovodstvo i reviziju u korporativnom sektoru u pravnim tekovinama“)
- . 2015. godine. "A&A ROSC, Serbia." („ROSC za računovodstvo i reviziju za Srbiju“)
- . 2014. godine. "Global Financial Development Report: Financial Inclusion." („Globalni izvještaj o finansijskom razvoju: Finansijska inkluzija“)
- . 2014. godine. "A&A ROSC, Macedonia." („ROSC za računovodstvo i reviziju za Makedoniju“)
- . 2012. godine. "A&A ROSC, Kosovo." („ROSC za računovodstvo i reviziju za Kosovo“)
- . 2010. godine. "A&A ROSC, Bosnia and Herzegovina." („ROSC za računovodstvo i reviziju za Bosnu i Hercegovinu“)
- . 2007. godine. "A&A ROSC, Montenegro." („ROSC za računovodstvo i reviziju za Crnu Goru“)
- . 2006. godine. "A&A ROSC, Albania." („ROSC za računovodstvo i reviziju za Albaniju“)

Bilješku pripremili

Autori: Reinhard Haslinger, Pascal Frerejacque | *Šef CFRR:* Jarett Decker
Vođa programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Dan Boyce

ZAPADNI BALKAN: Bilješka o regionalnoj ekonomskoj integraciji br. 7

Jačanje institucija za regionalnu integraciju

Solidno rukovođenje kao temelj za ekonomsku integraciju i rast i ravnopravnost

PREGLED:

Rukovođenje je ključ za djelotvornu ekonomsku integraciju na zapadnom Balkanu pošto je temelj za harmonizaciju prihodnih politika, djelotvornu saradnju u poreskoj administraciji, te efikasno raspodjeljivanje ograničenih javnih resursa na strateške prioritete koji mogu da podstaknu rast i ravnopravnost. Fiskalna odgovornost i transparentnost mogu da podrže koordinaciju makroekonomskih politika. Zajednički napori na jačanju vladavine zakona mogu da igraju kritično važnu ulogu u omogućavanju privatnih investicija i razvoja regionalnih tržišta. Približavanje standardima rukovođenja EU i politika u oblasti ekonomske integracije bi omogućilo pristup fondovima za podršku u procesu priključenja EU, a konačno i apsorbovanje tih fondova. Unapređivanje sistema rukovođenja, posebno sistema koji omogućavaju unapređivanje u pružanju usluga – kao što je prekogranična razmjena vještina – te onih koji jačaju transparentnost i preuzimanje odgovornosti u izvršavanju javnih politika – kao što su poreska administracija i upravljanje javnim finansijama – važne su temeljne aktivnosti sa potencijalom za unapređenja u cijelom sistemu.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Empirijska veza između rukovođenja – procesa kroz koji državni i nedržavni akteri održavaju interakcije sa ciljem osmišljavanja i implementacije politika u okviru datog skupa zvaničnih i nezvaničnih pravila koja oblikuju i koja su oblikovana na osnovu moći – i razvoja davno je uspostavljena (Svjetska banka, 2017. godine). Temeljni element rukovođenja je uloga institucija – „pravila igre“ – u uslovljavanju načina na koji su ti odnosi organizovani. Zaista, u većini empirijskih studija utvrđeno je da je kvalitet institucija važan element za predviđanje povećanog rasta. Dok smjer uslovljenosti može varirati na nivou zemlje, temeljni nivo institucionalnog kvaliteta je neophodan za održan ekonomski rast. Realizacija prilika za regionalnu integraciju zahtijeva pristup na nivou cijelog regiona za jačanje tih politika i politika koje se odnose na poreze, fiskalnu transparentnost i regulatorne okvire.

Koordinirana prihodna politika predstavlja važan ishod ekonomske integracije. Ona kontroliše štetnu konkurenciju koja je izazvana diskrecionim

podsticajima i distorzijama tržišta koje rezultuju iz ekonomije u sijenci. Ekonomska integracija je važna za koordinirane napore u borbi protiv ekonomije u sijenci, kroz racionalizaciju poreskih politika, pojednostavljivanje zahtjeva za administriranje prihoda sa ciljem smanjivanja troškova poštivanja propisa, te regionalnu saradnju uprava za prihode. Koordinirana politika podsticaja osigurava da se odluke o investiranju donose isključivo na osnovu ekonomskih razmatranja, a ne na osnovu poreskih poticaja koji se mogu dobiti od jedne od partnerskih zemalja, u odnosu na drugu. Pored toga, saradnja između poreskih uprava pomaže pri rješavanju erozije poreske osnovice i prenošenja dobiti i omogućava djelotvornu razmjenu informacija i često zajedničke napore za ublažavanje rizika vezanih za prihode u prekograničnim transakcijama.

Standardi za fiskalnu transparentnost i saradnju među ministarstvima finansija predstavljaju još jedan povoljan ishod ekonomske integracije. Koordiniran pristup standardima fiskalne transparentnosti omogućava koordinaciju makroekonomskih politika i doprinosi sveobuhvatnijoj fiskalnoj transparentnosti koja pomaže zemljama da unaprijede

kreditni rejting i obezbijede bolju dostupnost finansiranja na međunarodnim tržištima. To drugo je posebno važno za privlačenje privatnih investicija za podršku rastu. Saradnja između ministarstava finansija omogućava djelotvorno učenje između kolega i prenos tehnoloških znanja, a time često omogućava postizanje boljih i brzih rezultata u jačanju sistema za upravljanje javnim finansijama u partnerskim zemljama. To takođe pomaže u djelotvornom planiranju i implementaciji javnih investicija u projektima koji unapređuju regionalnu trgovinsku i transportnu infrastrukturu.

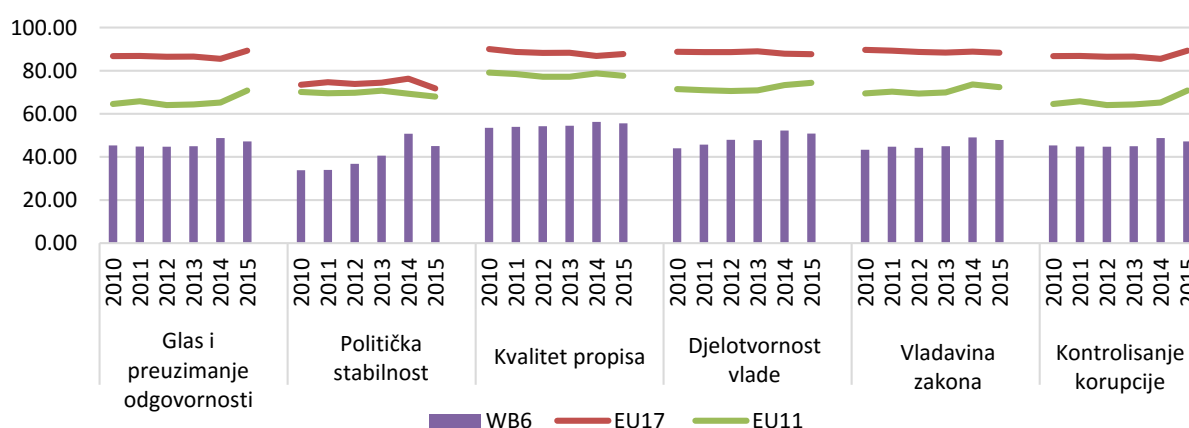
Fokusriranje na rukovođenje kao centralni dio regionalne integracije donijelo bi pozitivne efekte prelivanja. Mehanizam kolegijalnog pregleda u Africi, koji podržava Afrička unija je, na primjer, stavio naglasak na razvoj ciljeva za rukovođenje za cijeli region i sistema za pregledanje napredovanja ka tim nivoima indikatora. Iako je napredovanje ka približavanju bilo sporo, samo postojanje takvog sistema ukazuje na to da se smatra da je rukovođenje kritično važno za regionalnu ekonomsku integraciju. Važna odlika

priključivanja EU je unapređivanje okruženja za rukovođenje. Noviji naglasak na pristupu „temeljne stvari prvo“ implicitno poziva na to da se fokus stavi na izgradnju države i jačanje „infrastrukture države“ za obavljanje jezgra njenih funkcija. U tom smislu, zemlje zapadnog Balkana zaostaju za uporedivim zemljama koje su članice EU u odnosu na nekoliko indikatora rukovođenja (Slika 1).

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Struktura institucija u zemljama zapadnog Balkana je različita. Zemlje imaju različite tradicije upravljanja javnim sektorom; različite okvire zakona koji propisuju poslovne prakse, uključujući sprovođenje ugovora i stečajne procedure. Carinske prakse, poreski režimi, te pravila i propisi koji se odnose na dostupnost tržišta za robu i usluge iz susjednih zemalja nisu harmonizovani. U cijelom regionu, administrativni kapaciteti su ograničeni zbog nedostatka kapaciteta, nepostojanja sistema za zapošljavanje na osnovu kvaliteta, te slabih naknada za rad.

Slika 1: Zemlje u regionu zapadnog Balkana zaostaju za uporedivim zemljama članicama EU u odnosu na ključne indikatore rukovođenja

Izvor: Svjetska banka. 2016. godine. Indikatori rukovođenja širom svijeta (World Wide Governance Indicators), 2016. godine

Neadekvatni sistemi za planiranje i koordinaciju politika i slabi sistemi za upravljanje učinkom su otežali monitoring i sprovođenje obaveza koje je preuzela vlada. U tom kontekstu, integrisanje regionalnih

tržišta, razvijanje zajedničkog ekonomskog narativa i određivanje vizije za zajedničku institucionalnu strukturu zapadnog Balkana za obezbjeđivanje temelja za regionalnu ekonomsku strukturu predstavlja važan

izazov. Rješavanje tih izazova za rukovođenje i institucionalnih izazova je od kritične važnosti za postizanje vizije integrisanog ekonomskog bloka.

Ekonomska integracija će zahtijevati saradnju na prihodnim politikama sa ciljem izbjegavanja konkurencije. Saradnja na poreskoj administraciji bi mogla da obezbijedi jedinstveno okruženje za preduzeća, da riješi pitanje ekonomije u sijenci, erozije poreske osnovice i prenosa dobiti pomoću prekograničnih transakcija. Zemlje zapadnog Balkana bi mogle da harmonizuju poreske sisteme i dažbine, uključujući i razvoj koordinirane politike poreskih podsticaja i stvaranje ujednačenog terena za mala i srednja preduzeća na regionalnom tržištu. Albanija, Bosna i Hercegovina i Kosovo bi takođe imali koristi od usklađivanja režima PDV-a sa Šestom direktivom EU, koju su Makedonija, Crna Gora i Srbija usvojile kao temelj za svoje sisteme PDV-a. Modernizacija poreskih administracija odgovarajućih zemalja biće preduslov za uspješnu saradnju u oblasti poreza.

Izazov za ekonomsku integraciju nalazi se u sposobnosti regionalnih vlada da efikasno usmjeravaju javne resurse za podršku regionalnim strateškim prioritetima i uspostavljanju standarda fiskalne transparentnosti koji mogu da omoguće privatne investicije. To će zahtijevati jačanje sistema za upravljanje javnim finansijama u šest zemalja zapadnog Balkana. Neophodno je ulagati napore u rješavanje slabosti u budžetskom planiranju koje rezultuju slabim vezama između politika i budžeta. Štaviše, upravljanje javnim investicijama i dalje je nepovezano sa srednjoročnim fiskalnim planiranjem i budžetiranjem. Zemljama takođe nedostaju kapaciteti za strateško planiranje, što otežava adekvatno procjenjivanje javne potrošnje za pružanje podrške regionalnoj integraciji i programu Evropa 2020. Slaba kontrola preuzetih obaveza i potrošnje neadekvatna je za podršku efikasnom i transparentnom izvršavanju budžeta. Kao rezultat toga, kvalitet izvještavanja je slab, trezorski sistemi su fragmentirani i, u nekim od zemalja, važni elementi, kao što su

jedinstvene budžetske klasifikacije, i dalje nedostaju.

Pojedinačne zemlje u regionu su unaprijedile poslovno okruženje kroz pojednostavljivanje regulatornih procedura i smanjivanje opterećenja. Najambiciozniji naponi su uloženi u BJR Makedoniji, Crnoj Gori, te Srbiji (OECD/EU/EBRD/ETF/SEECEL, 2016). Međutim, širi skup alata za rukovođenje mora da se primijeni na regionalnom nivou za održavanje povoljnog regulatornog okruženja, kao i za osiguravanje preuzimanja odgovornosti, predvidljivosti, te transparentnosti u kreiranju politika kroz vrijeme. Pod-region je ostvario napredak u korištenju određenih alata za regulatorno rukovođenje, uključujući regulatorne konsultacije. Većina zemalja takođe ima odredbe za obaveznu Ocjenu uticaja propisa (Regulatory Impact Assessment - RIA), iako u Albaniji i BiH nedostaju detaljna metodologija za RIA i standardi kvaliteta. Crna Gora, BJR Makedonija i Srbija imaju jedinice koje su posvećene regulatornom nadzoru, ali njihova mišljenja o RIA ocjenama nisu obavezujuća (Vági i Kasemets, 2017. godine). Da bi se unaprijedila konkurentnost i da bi se osiguralo da vlada dobro funkcioniše, zemlje bi trebalo da dodatno ojačaju svoje sisteme regulatornog rukovođenja, ne samo kroz zakone i odredbe vezane za kvalitet, već i kroz mjere kao što su sporazumi o učinku na nivou ministarstava. RIA bi takođe mogla da bude bolje integrisana sa procesima strateškog planiranja, između ostalog u kontekstu velikih nagomilanih kašnjenja u implementaciji strateških dokumenata, što je primjetno u vezi sa novim zakonima.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Jačanje sistema za podršku ekonomskoj integraciji

Aktivnost 1.1: Kao nadgradnja na Regionalnu školu javne administracije, razvijanje standardnih programa obuke i sertifikacije za zaposlene u javnom sektoru sa ciljem omogućavanja razmjene osoblja za rješavanje nedostatka vještina ili stručnih znanja u susjednim zemljama

Aktivnost 1.2: Razvoj liste obavezujućih mjera na nivou cijelog regiona koja bi se pregledala na godišnjem nivou među kolegijalnim zemljama sa ciljem podsticanja kolektivnog apsorbovanja i implementacije usaglašenih praksi rukovođenja

Prioritetna oblast 2: Omogućavanje saradnje u politikama prihoda i administraciji prihoda

Aktivnost 2.1: Uspostavljanje regionalne grupe za kolegijalno učenje i saradnju vezano za prekogranične transakcije i borbu protiv ekonomije u sijenci

Aktivnost 2.2: Pružanje podrške reformama za usklađivanje politika prihoda sa EU, racionalizaciju poreskih podsticaja, osiguravanje da administracija prihoda bude efikasnija, te pojednostavljivanje administrativnih procesa sa ciljem smanjivanja troškova vezanih za poštivanje propisa i izvršavanje obaveza

Aktivnost 2.3: Uspostavljanje međuvladinog mehanizma za koordinaciju prihodnih politika za rješavanje nezdrave poreske konkurencije, poreskih podsticaja, te aktivnosti krijumčarenja

Prioritetna oblast 3: Jačanje fiskalne transparentnosti i saradnje u upravljanju javnim finansijama

Aktivnost 3.1: Uspostavljanje regionalne grupe za kolegijalno učenje ministarstava finansija sa ciljem dijeljenja znanja

Aktivnost 3.2: Uspostavljanje međuvladinog savjeta za fiskalnu transparentnost sa ciljem razvoja standarda za fiskalnu transparentnost

Prioritetna oblast 4: Jačanje regulatornog rukovođenja

Aktivnost 4.1: Produbljivanje i ubrzavanje razmjene znanja i kolegijalnog učenja o pitanjima regulatornog rukovođenja koju bi sprovodile institucije kao što su Regionalna škola javne administracije, kao i nezvanične mreže reformatora

Aktivnost 4.2: Osiguravanje regionalne regulatorne saradnje u oblastima koje mogu da obezbijede privatnom sektoru unapređenu predvidljivost politika u cijelom regionu, kao što su regionalni standardi za javne rasprave o politikama i zakonima koje promoviše Regionalno vijeće za saradnju

Aktivnost 4.3: Razvijanje regionalne kartice sa rezultatima za Dobre prakse regulacije, uključujući predložene aktivnosti, koje bi zemlje pregledale na godišnjem nivou na kolegijalnoj osnovi za podsticanje kolektivnog apsorbovanja i implementacije usaglašenih dobrih regulatornih praksi

Reference

- OECD/EU/EBRD/ETF/SEECCEL. 2016. godine. "SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2016: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe, SME Policy Index." („Indeks politika za mala i srednja preduzeća: Zapadni Balkan i Turska 2016. godine: Ocjenjivanje implementacije Zakona o malim poslovanjima za Evropu, Indeks politike za mala i srednja preduzeća") OECD Publishing.
- Owen, R.F. 2013. godine. "Governance and Economic Integration: Stakes for Asia" („Rukovođenje i ekonomska integracija: Udjeli za Aziju"). *ADB Working Paper Series*, br. 425: 10. Asian Development Bank Institute (Institut Azijske razvojne banke).
- Rodrik, D.A. Subramanian i F. Trebbi. 2004. godine. "Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development." („Institucije vladaju: Primat institucija nad geografijom i integracijom u ekonomskom razvoju") *Journal of Economic Growth*, br. 9: 131-165.
- Vági, P. i K. Kasemets. 2017. godine. "Functioning of the Centres of Government in the Western Balkans" („Funkcionisanje centara vlasti na zapadnom Balkanu"), *SIGMA Papers*, br. 53. OECD Publishing.
- Svjetska banka. 2017. godine "World Development Report. Governance and the Law." („Izvjestaj o razvoju u svijetu. Rukovođenje i pravo")

Bilješku pripremili

Autori: Raymond Muhula, Elena Georgieva-Andonovska
Vođa programa: Marco Hernandez | Menadžer prakse: Adrian Fozzard*

**Sa značajnim doprinosima koje su dali Nataliya Biletska, Hunt La Cascia, Elena Nikulina, Srdjan Svircev, Petter Lundkvist i Oleksii Balabushko*

Reforma pravosuđa za ekonomsku integraciju

Unapređenja u učinku sudova mogu da unaprijede regionalnu poslovnu klimu

PREGLED:

Podsticanje koherentnog regionalnog pristupa učinku pravosudnog sistema moglo bi da u znatnoj mjeri unaprijedi poslovnu klimu na cijelom zapadnom Balkanu. Zemlje zapadnog Balkana poduzimaju mjere za unapređivanje pravosudnog sistema, ali njihovi napori su fragmentirani i građani i preduzeća tek treba da osjete njihove rezultate. Kroz koordinaciju i saradnju, kao i sa regionalnom posvećenošću za srednjoročni period, te zemlje bi mogle da se na globalnom nivou predstavljaju kao region koji je otvoren za poslovanje, koji zaslužuje mjesto među državama članicama EU, kao mjesto povjerenja u vladu i vladavinu zakona.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Ekonomске koristi za regione sa djelotvornim pravosudnim sistemima su ogromne. Privrede sa djelotvornim pravosudnim sistemima – u kojima sudovi mogu da sprovedu ugovorne obaveze i rješavaju sporove na brz i pravedan način – pokazuju viši stepen ekonomskog razvoja ukupno. Takve privrede u opštem slučaju imaju razvijenija kreditna tržišta, brži rast malih firmi, više nivoe direktnih stranih investicija, te sigurnije poreske prihode. Za firme koje rade u tim privredama manje je vjerovatno da će biti u nezvaničnom sektoru, a vjerovatnije je da će imati inovacije, zapošljavati osoblje, angažovati se u prekograničnim poslovima, te postizati uštede na većim količinama. Unapređivanje učinka pravosudnog sistema na regionalnom nivou može da pomogne pri podsticanju inovacija, produbljivanju regionalne integracije, te unapređivanju poslovne klime za cijeli region.

U baltičkim zemljama, na primjer, koherentan pristup vladavini zakona je podstakao veći stepen povjerenja u vladu i povoljniju poslovnu klimu. Pravosuđe u zemljama je saradivalo sa svojim susjedima na jačanju svojih odgovarajućih pravosudnih

sistema. Oni su povećali stepen transparentnosti, koordinacije u prekograničnim pitanjima, pojednostavili procese tako da postanu povoljniji za korisnike, te iskoristili prednosti koje donose alati informacionih i komunikacionih tehnologija za pružanje usluga građanima i preduzećima u cijelom regionu, uključujući preduzeća koja rade u više od jedne zemlje. Nakon desetljeća stalnih reformi, baltičke zemlje predstavljaju pozitivnu sliku regiona koji je otvoren za poslovanje, sa brzim i pravednim sudovima koji rješavaju sporove i pridržavaju se prava i obaveza. Od 2005. do 2016. godine, u prosjeku, rangiranje u istraživanju Doing Business (Poslovanje) za lakoću sprovođenja ugovora za baltičke zemlje unapređeno je za više od 15 mjesta, a razmak između privreda sa najboljim i privreda sa najgorim rezultatima se suzio, što ukazuje na značajno približavanje. U svim indikatorima za vladavinu zakona učinak baltičkih zemalja je bio snažan, posebno u poređenju sa prosjecima za Balkan.

U svakoj od zemalja zapadnog Balkana reforma pravosuđa ima visoki stepen prioriteta, što je najvećim dijelom vođeno perspektivama priključivanja EU. Unapređivanje učinka pravosuđa je ključni stub strategije svake od zemalja za priključivanje EU. Međutim, taj vanjski podsticaj nije sam po sebi dovoljan, a među

fragmentiranim lokalnim interesnim stranama postoje različiti nivoi preuzimanja vlasništva nad tom reformom. I dalje postoji tendencija da kreatori politika u svakoj od zemalja križaju kućice na formularima i usvajaju zahtjeve koji se odnose na priključenje samo formalno, sa manje fokusa na tome kako da se sistem učini lakšim za korištenje za građane i preduzeća, tako da se poveća stepen povjerenja u institucije i stepen zadovoljstva njihovim radom.

Zemlje zapadnog Balkana mogu da iskoriste svoju zajedničku pravnu tradiciju za unapređivanje regionalne integracije i poslovne klime. Kroz unapređivanje pravosuđa, između ostalog i u prekograničnim sporovima, te regionalne sinergije bi mogle da otvore prostor za više regionalne trgovine, unapređivanje diversifikacije finansijskih tržišta i podsticanje ekonomskog približavanja. Kroz koordinaciju, saradnju i koherentan pristup moguće je unaprijediti poslovnu klimu za cijeli region, unaprijediti povjerenje u vladu, te povećati ekonomske prilike.

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

U cijelom zapadnom Balkanu, pravosudni sistemi imaju učinak koji je na mnogo nižem standardu od onog u njihovim susjednim zemljama koje su članice EU. Iako svaka zemlja ima svoj sopstveni pravni sistem, sve zemlje u regionu suočavaju se sa zajedničkim izazovima vezanim za učinak sudova i imaju zajedničke pravne i kulturne tradicije. Svaka od njih istražuje načine za unapređivanje učinka pravosuđa u skladu sa odrednicama EU.

Izazov br. 1: Sudovi u cijelom regionu su spori i neefikasni. Dugotrajni procesi i procedure izazivaju nepotrebna odgađanja i kašnjenja. Strane u procesu se pate sa razumijevanjem sistema koji je u isto vrijeme netransparentan i kompleksan i sa pronalaženjem puta kroz njega. U rezultujućim dvosmislenostima strane koje su moćnije zloupotrebljavaju procese i to uglavnom ostaje nesankcionisano. Stari slučajevi često ostaju nepraćeni –

rezultujuće nagomilavanje neriješenih slučajeva izaziva frustracije kako za stranke, tako i za sudove. Postoji nekoliko mehanizama za usmjeravanje malih slučajeva za mikro i mala preduzeća (micro and small businesses - MSME) na brzi kolosijek.

Izazov br. 2: Kvalitet i integritet pravosuđa je takođe izvor bojazni. Pravosuđe je i dalje ocrnjeno percepcijama o korupciji i neopravdanim uticajima, a iako se učinak u ovoj oblasti poboljšava, i dalje zaostaje za onim u državama članicama EU i regionalnim susjedima. Građani i preduzeća se žale na nepredvidljivost u donošenju odluka, što ih dovodi do toga da nisu u mogućnosti da prave razumne pretpostavke u poslovanju. Mnoge sudnice u cijelom regionu imaju dobar učinak, u skladu sa prosjecima za EU, ali ima i skupova sudova koji imaju loš učinak koji se negativno odražava na viđenje o svim ostalim. Ne postoje ni rudimentarni alati za standardizaciju kvaliteta u pružanju usluga, kao što su formati i liste pitanja za rutinske procedure. Nema regionalnih profesionalnih organizacija ili strukturiranih prilika za obuku. Postoje izolovane lokacije inovacija, često u sudovima koji su van glavnih gradova. Takve inovacije vođene su ličnim inicijativama ili sa podrškom donatora. Inovatori rijetko dobijaju priznanje, a lekcije koje se nauče se ne dijele na sistematski način i ne kopiraju u drugim sudovima ili u drugim zemljama. Kao rezultat toga, dobici su bili krhki i tek treba da pokrenu sistematske promjene u regionu. Neujednačenost naglašava potrebu za konsistentnijim i mjenim pristupom za jačanje vladavine zakona u regionu.

Izazov br. 3: Postoje značajne prepreke za dostupnost pravosuđa. Ljudima je teško da nađu zakonske informacije kao što su konsolidovani zakoni i propisi i sudske odluke. Postoji malo formata dostupnih laicima ili smjernica za građane i preduzeća koje bi oni mogli da koriste za se informišu o svojim pravima i obavezama, ili da zastupaju svoj slučaj u pregovorima ili sporovima, pred sudom ili u vansudskim postupcima. Mrežno dostupni alati za pristup informacijama ili uslugama su ograničeni, što sprječava ljude i

preduzeća da kontaktiraju sudove iz daleka. To predstavlja prepreku za prekogranična preduzeća i demotiviše prekogranično poslovanje.

Sve to pogoršava poslovnu klimu u regionu. Za preduzeća koja imaju slučajeve pred sudom, kašnjenja i nekonzistentnost u odlučivanju mogu da stvore neizvjesnost, koja direktno utiče na njihove poslovne operacije. Za preduzeća koja nemaju slučajeve pred sudom, njihov strah od suda ih sprječava da ulaze u poslove ili proširuju operacije. Strah ih takođe sprječava da potraže pravdu u slučaju da imaju neki spor. Mnoga preduzeća ostaju mala meta – mala su ili nezvanična i nesposobna da rastu. Kada imaju neki spor, ona izbjegavaju sudove i pregovaraju koliko mogu sa svim informacijama koje imaju na raspolaganju u sijenci zakona. Na kraju MSME najviše pate, pošto je vjerovatno da imaju manje moći u bilo kom pregovaranju, a izložena su zloupotrebi sudskih sporova na strani većih igrača.

U novijem periodu su zemlje zapadnog Balkana pokrenule sukcesivne reforme koje su izazvale mnogo potresa, ali proizvele ograničena poboljšanja za građane i preduzeća. U tim reformama su zemlje imale tendenciju da ponavljaju greške svojih susjeda, pošto je bilo malo prilika za znatne kolegijalne razmjene, struktuiran dijalog i učenje lekcija. U isto vrijeme, jednostavnije reforme usmjerene na korisnike, kao što su pojednostavljivanje poslovnih procesa, investiranje u osnovne informacione i komunikacione tehnologije, zatvaranje proceduralnih rupa, smanjivanje nagomilanih neriješenih slučajeva, te modernizacija upravljanja i administracije i slične inovacije, koje su bile uspješno usvojene u naprednijim pravosuđima, te regionima u razvoju, mogle bi da generišu mnogo veće efekte za građane i preduzeća.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Smanjivanje prepreka za informacije i osnaživanje građana i preduzeća tako da znaju sve o svojim pravima i da mogu da nađu put

kroz pravosudni sistem (između ostalog i iz daljine)

Aktivnost 1.1: Obezbjedivanje više informacija i boljih informacija na mreži, između ostalog o pristupu zakonima, sudskim odlukama, te informacija o sudskim procedurama i sudskim taksama (uključujući prevode na engleski jezik)

Aktivnost 1.2: Povećavanje stepena dostupnosti mrežnih alata i usluga sa ciljem pružanja podrške strankama pri pronalaženju puta kroz pravosudni sistem (između ostalog i iz daljine), uključujući elektronsko podnošenje zahtjeva, izračunavanje sudskih taksi, dobijanje novih informacija preko mreže o statusu slučaja i video konferencije za ročišta.

Aktivnost 1.3: Nuđenje vodiča za stranke koje zastupaju same svoj slučaj tako da poznaju svoja prava i pronalaze put kroz pravosudni sistem, uključujući liste pitanja, video materijale, te priručnike za zastupanje svog slučaja pred sudom

Prioritetna oblast 2: Unapređivanje efikasnosti sudova u prekograničnim slučajevima

Aktivnost 2.1: Unapređivanje mehanizama za pružanje usluga procesa i pozivanja na ročišta između zemalja u regionu, sa ciljem povećavanje predvidljivosti ročišta i smanjivanja kašnjenja

Aktivnost 2.2: Sužavanje internih procesa pred suđenje i zakazivanja u sudovima sa ciljem smanjivanja broja odlaganja, te osiguravanje prisustva svjedoka, uključujući vještake, sa ciljem smanjivanja kašnjenja

Aktivnost 2.3: Jačanje mehanizama brzog kolosijeka za slučajeve malih potraživanja, uključujući prekogranična mala potraživanja, kako se zahtijeva u skladu sa zakonom EU, tako da mala preduzeća mogu da rješavaju manje sporove brzo i pravično kroz sudove

Prioritetna oblast 3: Razvoj zajedničkog pristupa za unapređivanje učinka pravosudnih sistema u cijelom pod-regionu

Aktivnost 3.1: Angažman na struktuiranom dijalogu sa ciljem podjele rezultata novijih napora na reformama, analiziranja lekcija koje se mogu naučiti iz neuspjeha

prethodnih reformi, te međusobno razmjenjivanje i oplođavanje ideja i reformskih prijedloga

Aktivnost 3.2: Postizanje dogovora o jezgru skupa indikatora za učinak pravosudnog sistema za namjene praćenja prema odrednicama i za predstavljanje međunarodnoj / regionalnoj poslovnoj zajednici

Aktivnost 3.3: Podsticanje pozitivne konkurencije, na primjer kroz regionalni program nagrađivanja, u kojem bi se pravosuđa takmičila u smanjivanju prepreka, pojednostavljivanju procesa, te nuđenju usluga koje su koncentrisane na korisnike, sa ciljem poboljšavanja poslovne klime

Reference

- Mendelski, M. 2016. godine. "The EU's Rule of Law Promotion in post-Soviet Europe: what explains the divergence between Baltic States and Eastern Partnership countries?" („Promovisanje vladavine zakona EU u postsovjetskoj Evropi: šta objašnjava udaljavanje između baltičkih zemalja i zemalja istočnog partnerstva?") *Eastern Journal of European Studies*. Tom 7, Izdanje 2.
- Rodrik, D. et al. 2017. godine. "Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development." („Institucije vladaju: Primat institucija nad geografijom i integracijom u ekonomskom razvoju") *Journal of Economic Growth*, br. 9: 131-165.
- Svjetska banka. 2015. godine. "Rebalancing Bosnia and Herzegovina: a Systematic Country Diagnostic." („Ponovno uspostavljanje ravnoteže u Bosni i Hercegovini: Sistematska dijagnostika zemlje")
- . 2015. godine. "Serbia Systematic Country Diagnostic." („Sistematska dijagnostika zemlje za Srbiju")
- . 2016. godine. "Achieving Sustainable and Inclusive Growth Amidst High Volatility: a Systematic Country Diagnostic for Montenegro." („Postizanje održivog i inkluzivnog rasta u okruženju velikih promjena: Sistematska dijagnostika zemlje za Crnu Goru")
- . 2017. godine, u pripremi. "The Western Balkans: Revving Up the Engines of Growth and Prosperity." („Zapadni Balkan: Novo gorivo za mašine rasta i prosperiteta") *Western Balkans Regional Systematic Country Diagnostics Synthesis Report* (Sintetizovani izvještaj dijagnostike za zemlje za region zapadnog Balkana).
- . 2017. godine. "Doing Business: Equal Opportunity for All." („Poslovanje: Jednake prilike za sve")
- . 2017. godine. "World Development Report. Governance and the Law." („Izvještaj o razvoju u svijetu: Rukovođenje i vladavina zakona")

Bilješku pripremili

Autori: Georgia Harley

Vođa programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Adrian Fozzard

Poljoprivreda i regionalna ekonomska integracija

Napredovanje ekonomske integracije kroz transformiranje poljoprivrede na farmama i van njih

PREGLED:

Poljoprivreda može da igra važnu ulogu u ekonomskoj integraciji na zapadnom Balkanu, kako direktno (kao primarni sektor), tako i kroz svoje veze, unaprijed i unazad, sa ruralnom privredom (kroz prehrambeno prerađivački sektor). Ekonomska integracija može da bude pokretač modernizacije i konkurentnosti sektora, kroz istraživanje komparativnih prednosti u rezultujućoj bazi, kroz bogatstvo prirodnih resursa, dodavanje vrijednosti, te ljudski kapital zemalja. Međutim, potencijalne koristi koje donosi integracija nisu neposredne i trebalo bi da se poduzmu pažljive aktivnosti da bi se one omogućile u cijelom poljoprivrednom i prehrambenom sistemu i u ruralnoj privredi.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Ekonomska integracija može da pruži podršku razvoju ušteta na većim količinama u regionu koje svaka zemlja pojedinačno ne može da obezbijedi, imajući u vidu njihovu veličinu i veličinu većine proizvodnih jedinica u ruralnim oblastima. Da bi se kapitalizovale te regionalne uštete na većim količinama, zemlje će morati da razviju skup neophodnih uslova, kao što je regionalna koordinacija, sa ciljem osiguravanja stalnih obima proizvodnje, ujednačenosti standarda kvaliteta hrane, te mehanizama za monitoring tako da se može odgovoriti na potražnju na tržištu, čime bi se razvio kompleksan sistem dostavljanja poljoprivrednih proizvoda.

Ekonomska integracija može da stimuliše komparativne prednosti u poljoprivrednoj proizvodnji i može da pruži podršku modernizaciji sektora kroz unapređivanje specijalizacije i fokusa na obezbjeđivanju kvaliteta i količina. Integracija može takođe da redefiniše prostornu kompoziciju poljoprivredne proizvodnje i da doprinese razvoju pratećih usluga izvan farmi, kao što su prerada i

dodavanje vrijednosti, čime se jačaju temeljni lanci vrijednosti i ruralna privreda. To je važno za sveukupnu konkurentnost sektora, kako na farmama, tako i van njih.

Ekonomska integracija može da dovede do promjene modela mobilnosti rada koji se sada primjećuju u regionu. Umjesto migracije iz ruralnih oblasti u urbane oblasti, poljoprivredni proizvođači se mogu preseliti u druge ruralne oblasti, motivisani specijalizacijom i potražnjom za specifičnim vještinama. Prekvalifikacija i razvoj specifičnih vještina biće neophodni za reagovanje na potražnju i na farmama, ali uglavnom van farmi, niz prehrambene lance vrijednosti koji mogu da imaju koristi od povećavanja obima turizma u regionu i prekogranične trgovine. Različita radna mjesta mogu da budu stvorena u cijelom spektru regiona i spektru koji obuhvata poljoprivredno-prehrambeni sistem, u kojem neki ostaju na farmama, a drugi razvijaju usluge van farmi koje opslužuju lanac vrijednosti. Ti procesi bi mogli da dovedu do pomjeranja u strukturu tržišta rada, pri čemu bi više žena napustilo nezvanični sektor i angažovalo se u zvaničnom poljoprivredno-prehrambenom sektoru.

Ekonomska integracija može da omogući tokove informacija koji unapređuju otpornost i konkurentnost proizvodnog sektora i vode inovacije. Regionalni informacioni sistemi za praćenje poljoprivredne proizvodnje, sledljivosti i sigurnosti hrane, vremenskih prilika, cijena roba, te svih drugih važnih promjenljivih, mogu da unaprijede kapacitet za donošenje odluka među proizvođačima i da osnaže njihovu konkurentnost i otpornost na vanjske šokove. Zajednički informacioni sistem, kao javno dobro, može da bude od koristi svim proizvođačima i da razvije platformu za razmjenu kao podršku modernizaciji tradicionalnih sistema savjetodavstva i promoviše inovacije kako na farmama, tako i van njih.

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Ekonomska integracija će neizbježno dovesti do formulisanja konkurentnih prednosti u poljoprivrednoj proizvodnji, koje mogu da pomjere modele proizvodnje (i trgovine) sa određenih oblasti / zemalja na druge i mogu da izazovu socijalno nezadovoljstvo, bez obzira na ukupne dobiti na efikasnosti. Kada zemlje imaju slične geografske uslove, proizvode u opštem slučaju jednake proizvode, male su veličine i imaju slične dinamike ruralne radne snage, komparativne prednosti unutar regiona, iako su ekonomski korisne, mogu da budu sa socijalne i političke strane teške za sravnjivanje. Prednost koja se daje lokalnoj proizvodnji može da dovede do lokalnog protekcionizma unutar regionalne privrede.

Ekonomska integracija okuplja zajedno veliki broj heterogenih proizvodnih jedinica, kao i znanje i vještine proizvođača, što otežava razvoj zajedničkih politika koje su korisne za sve. Prelazni period, u kome se obezbjeđuju podsticajni okviri za prekvalifikaciju, ocjenu proizvodnog potencijala u odnosu na potražnju na tržištu, mogu da dovedu do smanjivanja ograničenja kojima procesi mogu da budu izloženi u ruralnom prostoru.

Djelotvorna mobilnost ruralne radne snage, sa ciljem usklađivanja sa komparativnim prednostima u proizvodnji u cijelom regionu, **mogla bi da bude ograničena zbog kulturnih i jezičkih razlika.** Visoka prosječna starost poljoprivrednih proizvođača takođe bi mogla da predstavlja ograničavajući faktor za mobilnost radne snage u ruralnim područjima i van njih. Prema tome, mobilnost bi mogla da bude u većoj mjeri sistemski, niz lanac vrijednosti, a u manjoj mjeri prostorna.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Unapređivanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sistema

Aktivnost 1.1: Donošenje znanja poljoprivrednim proizvođačima, korištenje informacionih i komunikacionih tehnologija, te podsticaji za inovacije, kroz razvoj zajedničkih, regionalnih informacionih sistema

Aktivnost 1.2: Povezivanje farmera sa tržištima kroz javno-privatna partnerstva (produktivne alijanse), uključujući i finansijski sektor

Aktivnost 1.3: Razvijanje ujednačenih standarda sigurnosti hrane i mehanizama za monitoring njihovog poštivanja

Prioritetna oblast 2: Unapređivanje otpornosti poljoprivredno-prehrambenog sistema

Aktivnost 2.1: Razvijanje profila klimatski pametne poljoprivrede za pojedinačne zemlje kao način za identifikovanje koraka za smanjivanje osjetljivosti na klimu, uz istovremeno unapređivanje proizvodnih ishoda i pružanje podrške zemljama u njihovim procesima NDC

Aktivnost 2.2: Razvijanje i usvajanje instrumenata za ublažavanje rizika, kao što su poljoprivredno osiguranje, sistemi ranog uzbunjivanja, kao odgovor na vanjske šokove (vremenske prilike, cijene)

Prioritetna oblast 3: Iskorištavanje potencijala poljoprivredno-

prehrambenog sektora za stvaranje radnih mjesta

Aktivnost 3.1: Razvijanje podsticaja za stvaranje radnih mjesta niz lanac vrijednosti

(prekvalifikacija, podrška za investicije u poljoprivredno-prehrambeni sistem), iskorištavanje ruralne zaposlenosti ali takođe stvaranje veza sa urbanim tržištima rada, uz istovremeno smanjivanje nezvaničnog sektora

Reference

Svjetska banka. Climate Smart Agriculture Profiles (Klimatski pametni poljoprivredni profili): http://sdwebx.worldbank.org/climateportal/index.cfm?page=climate_agriculture_profiles

Bilješku pripremili

Autor: Svetlana Edmeades

Vođa programa: Raymond Bourdeaux | *Menadžer prakse:* Julian Lampietti

Regionalna saradnja na razvoju vještina i politikama zapošljavanja

Razvoj regionalnog opservatorijuma tržišta rada sa ciljem dobijanja informacija za kreiranje politika na tržištu rada za ojačanu ekonomsku integraciju

PREGLED:

Vlade šest zemalja zapadnog Balkana (WB6) istražuju načine za povećavanje konkurentnosti i nivoa zaposlenosti u svojim državnim privredama, uz istovremeno pripremanje za integraciju sa Evropskom unijom u budućnosti. Slobodna mobilnost ljudi, ili rada, u jezgru je tih nastojanja. Imajući u vidu visoke stope nezaposlenosti u cijelom regionu, vlade žele da se kreću oprezno i trebalo bi da prvo izgrade mehanizme za ocjenjivanje potražnje za vještinama i njihove ponude – kroz regionalni opservatorijum tržišta rada – te kroz reformu politika tržišta rada, uz postepeno uklanjanje prepreka za mobilnost radne snage unutar regiona, a kasnije i dalje, izvan samog regiona.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Slobodna mobilnost rada u svim zemljama je pojedinačni i željeni ishod ekonomskih blokova. Najuspješniji slučajevi ekonomske integracije nemaju samo slobodnu trgovinu proizvodima i uslugama, već i slobodnu mobilnost produktivnih inputa: rada i kapitala.

Kako se proizvodnja robe i usluga kreće kroz prostor, slobodno kretanje rada je neophodno za maksimalno povećavanje povrata od novih investicija. Zemlje privlače direktne strane investicije sa ciljem iskorištavanja lokalnih resursa – uključujući prirodne resurse i rad / vještine. Te nove investicije mogu da promijene potražnju za vještinama u firmama. Sa jedne strane, za određenim lokalnim vještinama može da postoji veća potražnja. Sa druge strane, moguće je da postoji potreba za vještinama koje još nisu na raspolaganju u zemlji. Da bi nove firme do maksimuma povećale produktivnost, a time i povrat na nove investicije, od ključne je važnosti da su prave

vještine za tehnologiju koja je dostupna dostupne i da se dobro koriste.

Slobodna mobilnost ljudi takođe je važna za izbjegavanje pogoršavanja problema sa lokalnom nezaposlenošću. Kako se potražnja za vještinama mijenja kao rezultat ekonomske integracije i preraspodjele robe i usluga kroz prostor, nezaposlenost će se povećati među onima sa vještinama za kojima više ne vlada potražnja. U kratkoročnom periodu, uticaj ekonomske integracije na nezaposlenost će biti ublažen ako se ljudima dozvoli da preuzmu poslove na mjestima gdje postoji potražnja za njihovim vještinama, a ako se lokalnim vještinama da određeno vrijeme da se prilagode na novu potražnju za radom.

Regionalni opservatorijum tržišta rada bi mogao da predstavlja rješenje za reformu politika tržišta rada za ojačanu ekonomsku integraciju, tj. uravnoteživanje realnosti visokog nivoa nezaposlenosti uz istovremeno pripremanje za povećani stepen mobilnosti ljudi. Opservatorijum tržišta rada bi uključivao skup istraživača i kreatora politika koji identifikuju potrebe za

podacima, sprovode analizu, te komuniciraju o dokazima sa kreatorima politika u svakoj od zemalja i u ekonomskom bloku. To tijelo bi moglo da pomogne pri koordinaciji politika tržišta rada zemalja sa ciljem: (i) pripremanja za slobodnu mobilnost ljudi između zemalja, (ii) maksimalnog povećavanja koristi koje donosi ekonomska integracija, te (iii) upravljanja nenamjernim posljedicama integracije na državnim lokalnim tržištima rada (vidjeti prioritetne oblasti za aktivnosti).

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Tržišta rada u zemljama regiona WB6 karakterišu niske stope zaposlenosti i visoka nezaposlenost. Vlade se brinu da bi uklanjanje ograničenja za mobilnost ljudi moglo da dodatno oteža izazove na tržištu rada. Neaktivnost (40 procenata u 2015. godini) je posebno visoka među ženama, mladima, te ljudima sa niskim nivoom obrazovanja, a varira od preko 60 procenata na Kosovu do 36 procenata u BJR Makedoniji i Albaniji. Nezaposlenost (21 procenat 2015. godine) se kreće od preko 25 procenata u Bosni i Hercegovini do 17 procenata u Srbiji, ali sve zemlje pate od visokog procenta dugoročne nezaposlenosti – više od 70 procenata nezaposlenih su bez posla duže od godinu dana (Svjetska banka i WIIW, 2017. godine). Prema tome, mobilnost ljudi bi trebalo da bude postepena, da bi se izbjeglo stvaranje šokova, a dokazi o mogućim uticajima bi trebalo da se izgrade.

Do danas nema dobrog mjerila za vještine koje su dostupne u svakoj od zemalja ili o potražnji za vještinama u firmama. Znanja o skupu vještina ili o potražnji za vještinama u tim zemljama su na niskom nivou (Svjetska banka je doprinjela popunjavanju nepokrivene oblasti u znanjima u više zemalja iz regiona WB6 kroz ankete na nivou domaćinstava i poslodavaca, koje se zovu ankete za Vještine ka zapošljavanju i produktivnosti (Skills Towards Employment and Productivity - STEP)). Zemlje zapadnog Balkana su nekada sprovodile ankete o

profesionalnom zapošljavanju i strukturi plana, ali to je prekinuto. Neke od zemalja su nedavno ponovo pokrenule napore na prikupljanju takvih podataka.

Takođe nema ni monitoringa tokova migracija ili njihovih karakteristika. Dokazi o broju i karakteristikama tokova migracije su važni za kreiranje politika i odgovaranje na pogrešne ili neinformisane tvrdnje o koristima mobilnosti (npr. emotivna debata o „odlivu mozgova“ ili migraciji ljudi sa visokim nivoom vještina). Uspostavljanje sistema za monitoring migracije i sprovođenje anketa na nivou domaćinstava koje prelaze granice sa ciljem razumijevanja dinamike migracija i njenih karakteristika dobija na važnosti. Te strukture zahtijevaju vrijeme za razvijanje i analiziranje, pa bi, prema tome, zemlje trebalo da počnu da ih razvijaju unaprijed, prije povećavanja mobilnosti.

Sa ciljem smanjivanja nezaposlenosti, sve zemlje regiona WB6 rade na jačanju svojih javnih službi za zapošljavanje (public employment services - PES) i aktivnih programa na tržištu rada (active labor market programs - ALMP). Povećavanje obuhvata i djelotvornosti politika na tržištu rada su državni prioriteti za sve zemlje regiona WB6, što uključuje fokus na ključnim ciljnim grupama, smanjivanju demotivacionih faktora za zvanično zapošljavanje, te preusmjeravanju obuke u skladu sa potrebama poslodavaca. Iako su te politike u svom jezgru državne, među-regionalna saradnja bi pružila podršku kolegijalnom učenju i, moguće, povećavanju traženih nivoa. Pored toga, u zemljama regiona postoje različiti nivoi efikasnosti PES i ALMP. Konsistentnija postignuća će takođe da doprinesu smanjivanju nezaposlenosti u zemljama.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Iako su te aktivnosti važne za regionalnu integraciju zemalja zapadnog Balkana, one su takođe potrebne za integraciju sa EU.

Prioritetna oblast 1: Pripremanje za slobodnu mobilnost ljudi između zemalja

Aktivnost 1.1: Uspostavljanje regionalnog opservatorijuma tržišta rada kojeg bi činili regionalni eksperti koji rade na sakupljanju podataka, analizi tržišta rada, te prognoziranju

Aktivnost 1.2: Podrška za kreiranje politika zasnovanih na dokazima kroz prikupljanje solidnih i harmonizovanih podataka o lokalnim i regionalnim potrebama za vještinama

Aktivnost 1.3: Podrška za kreiranje politika zasnovanih na dokazima kroz prikupljanje solidnih i harmonizovanih podataka o tokovima i karakteristikama migracija (npr. kroz uspostavljanje registara migracija i proširivanje anketa na nivou domaćinstava i radne snage)

Aktivnost 1.4: Podrška za regionalnu koordinaciju državnih okvira kvalifikacija / međusobno priznavanje kvalifikacija

Aktivnost 1.5: Uspostavljanje radne grupe na visokom nivou (uključujući resorna ministarstva – ministarstvo unutrašnjih poslova, ministarstvo rada, ministarstvo obrazovanja itd.) koja bi definisala namjeravani obim mobilnosti, nivo liberalizacije, ciljnu grupu (npr. sektorski pristup zasnovan na kvalifikacijama / vještinama) te druge relevantne kriterijume (IOM i RCC, 2015. godine)

Aktivnost 1.6: Razvoj mehanizama / instrumenata za ublažavanje procedura za dobijanje radnih dozvola i viza. Neograničena mobilnost bi mogla da inicijalno dobije prioritet za određene profesije / zanimanja u kojima je migracija najpotrebnija (npr. zdravstvo, građevinarstvo, istraživači) (IOM i RCC, 2015. godine)

Prioritetna oblast 2: Maksimalno povećavanje koristi koje donosi ekonomska integracija kroz reformu državnih politika na tržištima rada

Aktivnost 2.1: Pružanje podrške za potražnju koju vode poslodavci za učenje u toku cijelog života (npr. kroz institute za učenje na nivou cijelih sektora, učenje zasnovano na radu)

Aktivnost 2.2: Obezbeđivanje smjernica za karijere za mlade i razvoj liste vještina koja bi se koristila za određivanje prioriteta za

izdavanje radnih dozvola uz pomoć podataka o lokalnim i regionalnim potrebama za vještinama (vidjeti aktivnost 1.2)

Aktivnost 2.3: Povećavanje brzine popunjavanja slobodnih radnih mjesta i kvaliteta uparivanja kroz prikupljanje podataka o lokalnim potrebama za vještinama (vidjeti prioritetnu aktivnost 1.2) i kroz koordinaciju između javnih i privatnih službi za zapošljavanje preko granica (vidjeti prioritetnu aktivnost 2.4)

Aktivnost 2.4: Ponovno promišljanje o nivou minimalne plate u odnosu na zemlje regiona WB6 i zemlje EU (npr. minimalna plata u Bosni i Hercegovini je 70 procenata dodane vrijednosti po radniku) sa ciljem smanjivanja stepena nezvaničnosti i povećavanja stvaranja radnih mjesta među radnicima sa niskim nivoima vještina

Aktivnost 2.5: Unapređivanje poslovne klime sa ciljem promovisanja stvaranja radnih mjesta i privlačenja poslovanja. Konkretno, nastavljajući deregulaciju na tržištu rada sa ciljem smanjivanja troškova zapošljavanja i otpuštanja, te promovisanje miješanja poslova

Prioritetna oblast 3: Upravljanje nenamjeravanim posljedicama integracije na tržištima rada u državama

Aktivnost 3.1: Usmeravanje podršaka na ključne ciljne grupe (mladi, žene, lica sa invaliditetom, te druge manjinske grupe) sa ciljem smanjivanja nezaposlenosti i neaktivnosti

Aktivnost 3.2: Smanjivanje demotivacionih faktora za zvanični i nezvanični rad (tj. eliminisanje veza između nezaposlenosti i zdravstvenog osiguranja, unapređivanje osmišljavanja programa socijalne pomoći)

Aktivnost 3.3: Povećavanje stepena korištenja i unapređivanje efikasnosti aktivnih politika na tržištu rada sa ciljem povećavanja nivoa vještina radne snage i zaposlenosti, posebno među grupama koje teško nalaze zaposlenje. To se takođe može postići kroz povećavanje razmjene znanja i koordinacije između javnih službi za zapošljavanje

Aktivnost 3.4: Uvođenje ili unapređivanje prenosivosti socijalnih davanja i penzija sa ciljem omogućavanja povratne migracije

Reference

International Organization for Migration and Regional Cooperation Council (Međunarodna organizacija za migracije i Regionalno vijeće za saradnju). 2015. godine. "Labour Mobility as a Factor of Development in South-East Europe." („Mobilnost rada kao faktor razvoja u jugoistočnoj Evropi“)

Svjetska banka i WIIW. 2017. godine. "Western Balkan Labor Market Trends 2017." („Trendovi na tržištu rada zapadnog Balkana 2017. godine“)

Bilješku pripremili

Autori: Stefanie Brodmann, Josefina Posadas,
Vodja programa: Timothy Johnston | *Menadžer prakse:* Andrew Mason

Visoko obrazovanje za napredne vještine i konkurentnost

Korištenje visokog obrazovanja za promovisanje konkurentnosti kroz unapređene ishode u nastavi i istraživanju

PREGLED:

Zemlje regiona WB6¹ se suočavaju sa istim izazovima, koji bi trebalo da se hitno rješavaju da bi se omogućilo da visoko obrazovanje i istraživanje postanu gorivo za razvoj naprednih vještina, konkurentnosti, te za rast zemalja regiona. Pitanja koja zahtijevaju da im se bez odlaganja posveti pažnja uključuju rukovođenje univerzitetima, efikasno korištenje sredstava i finansijskih instrumenata, te transparentnost kao osnovu za produktivno usmjeravanje sektora ka visoko kvalitetnoj nastavi, učenju, istraživanju i inovacijama. Objedinjavanje resursa na strateški način na regionalnom nivou – na primjer, kroz zajedničko organizovanje obezbjeđivanja kvaliteta – omogućiće zemljama da iznađu rješenja za te izazove.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

“Najprije... obrazovanje povećava ljudski kapital koji je ugrađen u radnu snagu, što povećava produktivnost rada i time tranzicioni rast ka višem uravnoteženom nivou obima proizvodnje... Drugo, obrazovanje bi moglo da poveća inovativni kapacitet privrede, a nova znanja o novim tehnologijama, proizvodima i procesima promovišu rast... Treće, obrazovanje bi moglo da omogući difuziju i prenošenje znanja što je neophodno za razumijevanje i obrađivanje novih informacija i za uspješno implementiranje novih tehnologija koje su osmislili drugi, što opet promoviše ekonomski rast.”

Hanushek i Woessmann (2008. godine)

Zajednički rad sa ciljem smanjivanja troškova i povećavanja kapaciteta: Danas se visoko obrazovanje u zemljama regiona WB6 obezbjeđuje u mnogo različitih institucija, uključujući i državne i privatne. Novije širenje je, međutim, bilo prije svega vođeno u područjima koja imaju niske troškove i niske povrate, kao što su društvene nauke i pravo. Oblasti kao što su medicina i inženjerstvo i dalje uključuju intenzivne troškove, a finansiranje visokokvalitetnog pružanja obrazovanja u svim oblastima predstavlja značajan izazov, posebno za male zemlje. Regionalna saradnja i pametan pristup specijalizaciji, između ostalog u podučavanju i učenju, od najveće je moguće važnosti za osiguravanje pružanja visokokvalitetnog visokog obrazovanja u regionu WB6.

¹ Region “WB6” ili “Zapadni Balkan 6” uključuje sljedeće zemlje: Albanija, Bosna i Hercegovina, BJR Makedonija, Kosovo, Crna Gora i Srbija. „Berlinski proces” pokrenut 2014. godine ima za cilj jačanje regionalne ekonomske saradnje i postavljanje temelja za održivi ekonomski rast u svim tim zemljama. Razmatrajući zajedničku istoriju i postojeće izazove u sektoru, Hrvatska, kao jedna od ključnih zemalja partnera za zemlje regiona WB6, bila bi posebno dobro pozicionirana za uključivanje u predložene regionalne aktivnosti koje se odnose na saradnju u oblasti visokog obrazovanja.

Objedinjavanje talenata i resursa sa ciljem maksimalnog povećavanja ishoda:

Objedinjavanje talenata i resursa sa ciljem maksimalnog povećavanja ishoda u efikasno obezbijeđenim formatima nosi znatne prednosti. Inovacije se mogu podstaći samo ako je uspostavljena kritična masa posvećenih radnika u akademskim krugovima, studenata, finansiranja i opreme, što zahtijeva napore koji idu i izvan državnog nivoa u regionu WB6.

Učenje iz iskustava drugih zemalja, na kolegijalnom nivou, koje imaju**Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana**

Prema novijem izvještaju MMF-a, "The Western Balkans: 15 Years of Economic Transition" („Zapadni Balkan, 15 godina ekonomske tranzicije“), prioritete oblasti za reformu na zapadnom Balkanu su: unapređivanje kvaliteta rukovođenja, povećavanje efikasnosti tržišta robe, reforma tržišta rada, jačanje ljudskog kapitala (dodani naglasak), te produbljivanje finansijskih sistema. The Economist (2015. godine)

Uslužne industrije su glavni pokretači unapređivanja BDP-a, ali stepen pažnje koji se poklanja obezbjeđivanju sa tim vezanih vještina bio je nekonzistentan.

zajedničku prošlost: Zemlje regiona se suočavaju sa spektrom izazova u sektoru visokog obrazovanja, uključujući, između ostalog, rukovođenje institucijama, transparentnost, te efikasno korištenje sredstava. Regionalna saradnja bi mogla da promoviše vitalno važnu razmjenu dobrih praksi, što bi omogućilo zemljama da nauče iz različitih iskustava (uz istovremeno uzimanje u obzir zajedničke prošlosti i postojeće saradnje, na primjer u kontekstu bolonjskog procesa kao polazne tačke) i iznađu rješenja za uporno prisutne probleme.

Kako uslužne industrije dobijaju na primatu u regionu, obrazovanje i istraživanje moraju da se prilagode da bi obezbjeđivali vještine koje su neophodne da bi svi radnici dobro prošli na tržištu rada. Opšte (ili „prenosive“) vještine su identifikovane kao ključne slabosti među licima koja su upravo diplomirala i među nezaposlenima u regionu, a institucije za obrazovanje nakon srednjih škola mogu da igraju životno važnu ulogu u obučavanju mladih za razvijanje takvih vještina (pored znanja i vještina koje se odnose na konkretno polje) te u obezbjeđivanju prilika za učenje u toku cijelog života za ponovno uspostavljanje vještina i unapređivanje vještina odraslih radnika. Nedostatak naprednih opštih i tehničkih vještina utiče na konkurentnost zemalja (preko ponude radne snage) i direktno i indirektno, pošto su napredne vještine potrebne i za promovisanje istraživanja i inovacija.

Tabela 1: Zapadni Balkan: dodana vrijednost po glavnim sektorima privrede, 2014. godine (izraženo kao % BDP-a)

	Usluge	Poljoprivreda	Industrija
Albanija	52,4	22,9	24,6
BiH	65,9	7,2	26,8
Kosovo	66,3	14,3	19,4
BJR Makedonija	63,1	11,6	25,2
Crna Gora	72,3	10,0	17,7
Srbija	60,5	9,3	30,2

Izvor: Svjetska banka (The Economist, 14. marta 2017. godine).

Obezbjeđivanje naprednih vještina na nivou visokog obrazovanja otežano je pitanjima vezanim za kvalitet i nedostatkom institucionalne efikasnosti.

Iako su se stope upisa znatno povećale u toku posljednja dva desetljeća, pravovremeno diplomiranje i dalje predstavlja izazov i višestruko zapošljavanje nastavnog osoblja i nedostatak motivacionih faktora za kvalitetnu nastavu i istraživanje ima negativan uticaj na kvalitet pružanja obrazovnih usluga.

Temeljni razlozi za primijećena pitanja vezana za kvalitet i efikasnost nalaze se u

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Usmjeravanje sektora i institucija

Aktivnost 1.1: Regionalna razmjena o razvoju sektorskih strategija i sa tim vezanim promjenama zakonskog okvira. Mnogi sektori visokog obrazovanja u regionu pate zbog nedostatka strateškog usmjeravanja. Jasne i usmjerene sektorske strategija treba da budu razvijene i sa tim vezane promjene zakona treba da se uvedu. Zemljama regiona WB6 treba regionalna razmjena i tehnička podrška za uspjeh u tom procesu

Aktivnost 1.2: Regionalna razmjena i tehnička podrška sa fokusom na reforme institucionalnog rukovođenja, konkretno posmatrajući mogućnosti za funkcionalnu integraciju institucija (što bi bilo podržano finansijskim reformama – vidjeti prioritetnu oblast 3)

Prioritetna oblast 2: Kvalitet i transparentnost pružanja usluga

Aktivnost 2.1: Skup regionalnih aktivnosti treba da bude definisan sa ciljem pomaganja pri povećavanju nivoa kvaliteta pružanja usluga. To bi moglo da uključuje povećan stepen mobilnosti akademskih radnika i studenata i razvoj centara izvrsnosti u nastavi i učenju (u koordinaciji sa povezanim inicijativama koje su fokusirane na istraživanje i inovacije, po mogućnosti

postojećem pristupu rukovođenju visokim obrazovanjem, njegovom finansiranju i obezbjeđivanju kvaliteta.

Fragmentiranim univerzitetima sa nezavisnim fakultetima nedostaju osnovni preduslovi za institucionalno usmjeravanje ka rezultatima (Linden i Arnhold, 2008. godine). U mnogim slučajevima nedostaju kvalitetni podaci na nivou institucija i sistema, što rezultuje niskim stepenom transparentnosti vezano za učinak institucija i sa tim vezani nedostatak podsticaja.

unutar okvira regionalne inicijative za izuzetnost koja bi mogla da se finansira kroz EC)

Aktivnost 2.2: Poređenje sa odrednicama za institucionalni učinak kroz skup regionalno razvijenih Ključnih indikatora učinka (Key Performance Indicators - KPI) – koji bi mogli da potencijalno budu integrisani sa projektom U-Multirank koji podržava EC

Aktivnost 2.3: Regionalna inicijativa kao podrška za vanjsko obezbjeđivanje kvaliteta (quality assurance - QA) – što bi u idealnom slučaju kao rezultat dalo regionalni program za QA. Zemlje regiona WB6 su uglavnom premalene za nezavisno organizovanje vanjskih QA (akreditacije, evaluacija), što bi, prema tome, moglo da se prenese na regionalni nivo. Kao minimum, mogao bi da se podrži povećan stepen razmjene informacija i iskustava u QA, kao i izgradnja kapaciteta eksperata za QA – u skladu sa Evropskim standardima i smjernicama za obezbjeđivanje kvaliteta (European Standards and Guidelines for Quality Assurance - ESG).

Prioritetna oblast 3: Uspostavljanje podsticaja kroz finansiranje zasnovano na učinku

Aktivnost 3.1: Razmjena znanja i tehnička podrška za reforme finansiranja visokog obrazovanja (higher education financing - HEF): Kako su pokazale novije inicijative Svjetske banke (npr. u povezanom regionalnom događaju na visokom nivou u HEF u Kotoru u Crnoj Gori u aprilu 2017.

godine), postoji ogromna potreba za razmjenom informacija i znanja o temama HEF. To bi trebalo da se omogući na regionalnom nivou

Aktivnost 3.2: KPI koji bi trebalo da budu razvijeni pod aktivnošću 2.2 mogli bi da služe kao osnova za probno sprovođenje finansiranja zasnovanog na učinku (performance-based financing - PBF) u zemljama koje napreduju sa implementacijom vezanih reformi. Iako će

HEF i dalje biti vođen programima na nivou država, poređenje iskustava zemalja koje napreduju na povezanim reformama stvorice jasne prednosti

Aktivnost 3.3: Ili kao alternativa ili kao dodatak na aktivnost 3.2, iz fondova EC mogla bi da se pruži podrška za regionalno objedinjavanje konkurentnih fondova, kao podrška aktivnostima kao što su one koje se mapirane u okviru aktivnosti 2.1, kao i 1.2, pošto bi finansijski podsticaji mogli da služe kao poluga za institucionalnu integraciju.

Reference

Hanushek, E. i L. Woessmann. 2008. godine. "The role of cognitive skills in economic development." („Uloga kognitivnih vještina u ekonomskom razvoju“) *Journal of Economic Literature*, 46(3): 607–668.

Linden, T. i N. Arnhold. 2008. godine. "From Fragmentation to Cooperation: Tertiary Education, Research and Development in South Eastern Europe." („Od fragmentiranosti do saradnje: Visoko obrazovanje, istraživanje i razvoj u jugoistočnoj Evropi“) Svjetska banka.

The Economist. 2015. godine. "Why are the Western Balkans Lagging Behind?" („Zašto zapadni Balkan zaostaje?“)

Bilješku pripremili

Autori: Nina Arnhold, Roberta Malee Bassett

Vođa programa: Timothy Johnston | *Menadžer prakse:* Cristian Aedo

Razvijanje otvorene i integrisane oblasti istraživanja i inovacija

Ka efikasnijem regionalnom sistemu inovacija za rast i stvaranje radnih mjesta

PREGLED:

Promovisanje ekonomskog rasta i stvaranja radnih mjesta na zapadnom Balkanu zahtijeva pomjeranje ka modelu rasta koji je u većoj mjeri zasnovan na produktivnosti, usmjeren ka izvozu i u kojem su istraživanje i inovacije suštinski važne komponente. Ipak, sistemi istraživanja i inovacija u regionu – koje karakteriše slab učinak istraživanja, slaba saradnja između nauke i industrije, te neadekvatan režim rukovođenja – u suštini su disfunkcionalni. Rad na uspostavljanju oblasti istraživanja i inovacija zapadnog Balkana doprinijeće promjeni te situacije kroz (1) jačanje ukupnog rukovođenja preko usvajanja programa, politika i institucija tipa EU, (2) omogućavanje boljeg korištenja raspoloživih ljudskih, kapitalnih i finansijskih resursa kroz izbjegavanje fragmentacije i viškova – između ostalog kroz pametnu specijalizaciju, te (3) stvaranje platforme za stalno promovisanje reforme politika na nivou zemlje.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Širom svijeta je u porastu svijest o ulozi inovacija u ekonomskom razvoju. EU je na prvim linijama fronta tog pristupa, promovišući razvoj evropske oblasti istraživanja i podstičući države članice da troše više i na bolji način na istraživanje i inovacije, pošto je to način da se podrži ekonomski rast i stvore prilike za zapošljavanje.¹ Kako zemlje zapadnog Balkana istražuju načine za prelazak u svom modelu rasta na pristup koji je u većoj mjeri vođen produktivnošću i orijentisan ka izvozu i za stvaranje prilika za zapošljavanje, posebno za mlade, sa fokusom na unapređivanje uticaja istraživanja i inovacija, što može da donese važne dividende. Na primjer, utvrđeno je da inovativne firme na zapadnom Balkanu rastu 15 procenata brže (prema prometu) i 8

procenata brže prema produktivnosti rada od neinovativnih firmi.²

Otvorena regionalna integracija u oblasti nauke i inovacija može da generiše važne dobiti u efikasnosti. Kao i kod trgovinske specijalizacije, specijalizacija istraživanja na oblasti sa naučnim komparativnim prednostima može da dovede do povećavanja produktivnosti istraživanja i da promoviše bolje raspodjeljivanje resursa – sa ljudskog kapitala na istraživačku infrastrukturu. Otvoren regionalni pristup istraživanju i inovacijama je posebno važan za omogućavanje ušteda na većim količinama, za izbjegavanje poduplavanja investicija i fragmentacije resursa. To je takođe konsistentnije sa pametnom specijalizacijom regiona – pošto komparativne prednosti nisu upakovane prema političkim granicama.

Zajedničko nasljedstvo nezavršenih reformi i zajednički strateški cilj – integracija sa EU – omogućavaju razvoj otvorene oblasti za istraživanje i

¹ Vidjeti, na primjer, strategiju inovacija za Evropsku uniju koja je uspostavljena u planu politika „Inovativna unija“, a to je inicijativa u okviru strategije Evropa 2020.

² Seker (2013. godine). Rashodi firmi na istraživanje i razvoj u znatnoj mjeri doprinose rastu prometa (za 14 procenata) i rastu produktivnosti rada (za 7 procenata).

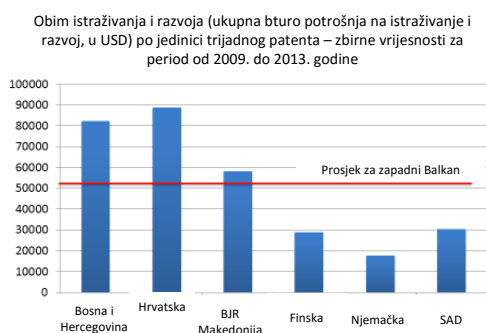
inovacije na zapadnom Balkanu. Pošto postoji tendencija da reformski programi zemalja budu slični, kolegijalno učenje i kolegijalni pritisak mogu da pomognu u napredovanju reformi u pojedinačnim zemljama. Nadnacionalni sporazumi koji se odnose na ovaj zajednički program mogu da pomognu da se ublaži rizik od preokreta

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Noviji naponi na integraciji istraživanja i inovacija na zapadnom Balkanu

Naponi zapadnog Balkana na integraciji u ERA i izgradnji snažne saradnje u oblasti istraživanja i inovacija nisu novi, a nekoliko tih napora je finansirala EU.¹ Među njima, zajednička izjava ministarske konferencije u Sarajevu, održane 2009. godine, bila je posebno relevantna zbog toga što su zemlje prihvatile obavezu razvijanja regionalne strategije za istraživanje i inovacije.² Ta strategija je nakon toga pripremljena između 2011. i 2013. godine i naknadno je dobila podršku svih ministara nauke i obrazovanja zapadnog Balkana u oktobru 2013. godine.³

Slika 1: Nizak stepen efikasnosti istraživanja i razvoja na zapadnom Balkanu

¹ Ta iskustva uključuju FP6 oblast istraživanja jugoistočne Evrope (FP6 Southern European Research Area - SEE-ERA.NET) i projekte FP7 WBC-INCO.NET. Program za preduzetništvo i inovacija na zapadnom Balkanu (Western Balkan Enterprise and Innovation Facility - EDIF). Evropska investiciona banka i Evropska banka za obnovu i razvoj, među ostalima, finansiraju regionalne inicijative u oblasti inovacija.

² Regionalni savjet za saradnju (Regional Cooperation Council) (2009. godine).

³ Tehničku podršku je implementirala Svjetska banka, a finansirala ju je Evropska komisija u koordinaciji sa EC, Regionalnim savjetom za saradnju i vladinim zvaničnicima iz

reformi. Izgrađena nad regulatornim i institucionalnim reformama koje su uokvirene u procesu pristupanja EU, „**Oblast istraživanja i inovacija zapadnog Balkana**“ bi podstakla regionalnu ekonomsku integraciju, u isto vrijeme produbljujući integraciju Evropske istraživačke oblasti (European Research Area - ERA) i Unije za inovacije EU.

Strategija – koja predstavlja kombinaciju detaljnih zajedničkih aktivnosti na politikama i izabranih zajedničkih regionalnih programa (investicija) sada se suočava sa problemima u implementaciji, zbog čekanja na ratifikaciju nekih od zemalja koje su učestvovala i nedostatka finansiranja.⁴

Nasljeđe nezavršenih reformi⁵

Tranzicija u tržišne privrede u toku posljednjeg desetljeća prošlog vijeka dovela je do pogoršavanja sistema istraživanja, koje je u nekoliko slučajeva bilo posebno teško. Sistemi istraživanja i inovacija u regionu (i) u opštem slučaju zaostaju u smislu izvrsnosti istraživanja, (ii) pokazuju slabe „veze“ sa privredom – kako u smislu prenosa tehnologija, tako i u smislu šire saradnje sa sektorom preduzeća, i (ii) pate od neadekvatnosti mehanizama za koordinaciju politika, monitoring i evaluaciju. Ukratko rečeno, sistemi za istraživanje i inovacije su relativno neefikasni, neprikladni za promovisanje rasta i stvaranja radnih mjesta. Na Slici 1 prikazana je niska produktivnost sistema istraživanja i inovacija u regionu izražena u iznosima investicija u istraživanje i razvoj

Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova, Makedonije, Crne Gore i Srbije (projektni upravni odbor). Tom timu su se priključili predstavnici vodećih univerziteta, istraživačkih instituta, te poslovnog sektora (savjetničko tijelo).

⁴ Do sada su Albanija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Crna Gora ratifikovale inicijativu.

⁵ Ovaj odjeljak je zasnovan na dijagnostičkim studijama koje su pripremljene u okviru Regionalne strategije za istraživanje i razvoj za zapadni Balkan za tehničku podršku za inovacije (TF0716310). Više detalja vidjeti u radu Svjetska banka (2013. godine).

koje su bile potrebne, po patentu koji je dobijen.

Faktori vezani za ulazne elemente i podsticaje pomažu pri objašnjavanju takvog učinka. Na jednoj strani, finansiranje za istraživanje je opalo i postalo nestabilno u većini zemalja. Veliki broj kvalifikovanih istraživača je emigrirao od sredine devedesetih, a infrastruktura za istraživanje je propala. Veze između istraživačkih instituta i preduzeća u državnom vlasništvu su eliminisane nakon tržišnih reformi, čime je eliminisan važan izvor finansiranja i potražnja za uslugama u tim javnim organizacijama za istraživanje. Sa druge strane, nedostatak dodjele prioriteta dodatno je fragmentirao korištenje već ograničenih resursa. Neadekvatna primjena pravila o vrednovanju za dostupnost finansiranja za istraživanje, istraživačke infrastrukture, te prilika za razvoj karijere dodatno je podstakla emigraciju mladih i talentovanih istraživača. Demotivacioni faktori politika, kao što je dominacija finansiranja za blokove / institucije (za razliku od konkurentnog), u kombinaciji da ograničenim stepenom autonomije javnih istraživačkih organizacija, u ozbiljnoj mjeri demotiviraju izvrsnost u istraživanju i saradnju sa sektorom preduzeća.

Put naprijed: Održavanje reformi u zemljama, uz istovremenu izgradnju funkcionalnog regionalnog sistema inovacija

Put naprijed koji se predlaže uključuje „dvosmjerni“ pristup. On predstavlja kombinaciju promovisanja reformi politika na nivou zemalja i zajedničkih investicija u izabrane regionalne inicijative. *Reforme politika* moraju da unaprijede uticaj istraživanja i inovacija na ekonomski rast i stvaranje radnih mjesta u dugoročnom periodu. *Regionalne investicije*

moraju da finansiraju regionalne programe i institucije koje bi mogle da pomognu u stvaranju funkcionalnog, otvorenog regionalnog sistema inovacija – uključujući i platformu za koordinaciju i napredovanje Oblasti istraživanja i razvoja zapadnog Balkana.

Te regionalne inicijative ne bi trebalo da zamijene programe reformi zemalja, niti da potcijene regulatorne promjene koje su neophodne za razvoj regionalne oblasti istraživanja i inovacija. Ipak, regionalni sporazum može da posluži kao kredibilan mehanizam za preuzimanje obaveza za razvoj i održivost reformi na nivou zemalja. Štaviše, kroz uvođenje stabilnosti finansiranja i dodjeljivanje resursa prema vrednovanju – uz istovremeno omogućavanje ušteda na većim količinama i fokusa usmjerenog na rezultate – regionalni programi bi bili pragmatiski, iako ograničen, način da se pokrenu inovacije i da se unaprijedi uticaj investicija u istraživanje na zapadnom Balkanu.

Te reforme politika su detaljno predstavljene u radu Svjetske banke (2013. godine) zasnovano na aktivnostima izgradnje konsenzusa i analizi sistema istraživanja i inovacija u regionu. U radu Svjetske banke (2013. godine) predstavlja se serija bilješki o konceptima za svaki od regionalnih programa, opisujući strukturu rukovođenja programima, predložene operativne procedure, kriterijume kvalifikovanosti, kao i očekivane ishode, izlazne rezultate, te troškove. U narednom odjeljku data je ilustracija nekih od tih aktivnosti, koje, pod uslovom da se za njih obnovi saglasnost vladinih nadležnih institucija i da se one neizbježno ažuriraju u odnosu na razvoj događaja u prethodne tri godine, predstavljaju dobru polaznu tačku za razvoj Oblasti istraživanja i inovacija na zapadnom Balkanu.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Da bi se napredovalo na stvaranju Oblasti istraživanja i inovacija na zapadnom Balkanu, prvi korak bi mogao da bude postojeća **Strategija** koja bi bila ratifikovana i revidirana u zemljama regiona. To uključuje ratifikaciju ili pregledanje: (i) uspostavljenih prioriteta u smislu zajedničkih reformi politika i zajedničkih regionalnih programa; te (ii) mehanizam za koordinaciju njihove implementacije – što je sada platforma koja se zove WISE (Western Balkan Research and Innovation Strategy Exercise – Analiza strategije za istraživanje i inovacije na zapadnom Balkanu).

Prioritetna oblast 1: Unapređivanje istraživačke osnove i uslova za izvrsnost u istraživanju

Aktivnost 1.1: Oglašavanje svih novih radnih mjesta za istraživače na portalu EU - EURAXESS

Aktivnost 1.2: Dodatno olakšavanje izdavanja viza za istraživače iz regiona

Aktivnost 1.3: Jačanje zapošljavanja zasnovanog na vrijednosti i napredovanja karijera u skladu sa Evropskom poveljom za istraživače i Kodeksom ponašanja za zapošljavanje istraživača

Aktivnost 1.4: Razvijanje **Regionalnog istraživačkog fonda** kao stabilnog i meritokratskog izvora konkurentnih grantova za saradničko istraživanje na zapadnom Balkanu, sa mogućnošću stavljanja naglaska na saradnju sa naučnom dijasporom u ključnim naučnim domenima i učestvovanju u programima Okvira EU

Prioritetna oblast 2: Promovisanje saradnje istraživanja i industrije i prenosa tehnologija

Aktivnost 2.1: Definisane zajedničke mape puta za regionalnu infrastrukturu

Aktivnost 2.2: Usvajanje principa Evropskog strateškog foruma za istraživačke infrastrukture (European Strategy Forum on Research Infrastructures - ESFRI) za upravljanje, finansiranje i dostupnost politika istraživačkih objekata

Aktivnost 2.3: Reforma režima intelektualne svojine za javno finansirano istraživanje sa ciljem poboljšavanja izvjesnosti

Aktivnost 2.4: Reforma pravila za napredovanje karijera sa ciljem podsticanja saradnje između nauke i industrije i akademskog preduzetništva

Aktivnost 2.5: Uspostavljanje programa za razvijanje **Regionalnih centara izvrsnosti / istraživačkih mreža** sa učešćem privatnog sektora, gdje god je moguće, te sa fokusom na prioritete koji su vezani za strategije regiona za pametnu specijalizaciju

Aktivnost 2.6: Uspostavljanje **Regionalnog programa za prenos tehnologija** koji bi se sastojao od tehničke podrške za organizacije za prenos tehnologija i regionalnog fonda koji bi bio posvećen dokazivanju konceptata i razvoju prototipova za regionalne poduhvate

Prioritetna oblast 3: Omogućavanje poslovnih investicija u istraživanje i inovacije i stvaranje start up preduzeća

Aktivnost 3.1: Pregled i harmonizacija propisa o finansiranju u ranim fazama (preduzetnički kapital) u skladu sa propisima EU

Aktivnost 3.2: Usvajanje **Regionalnog programa za spremnost za investiranje** sa ciljem pomaganja u generisanju projekata koji su „spremni za investiranje“ za investitore u ranim fazama

Prioritetna oblast 4: Jačanje rukovođenja politikama istraživanja i razvoja, između ostalog za regionalnu saradnju

Aktivnost 4.1: Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti statističkog sistema istraživanja i razvoja u zemljama

Aktivnost 4.2: Koordinacija donatorskog finansiranja za aktivnosti na istraživanju i inovacijama

Aktivnost 4.3: Uspostavljanje regionalnog programa sa jasnim ciljevima, ishodima i indikatorima za kretanje koji treba da budu implementirani

Aktivnost 4.4: Uspostavljanje rutinskog kolegijalnog učenja za nadležne institucije za

politike kako za oblast istraživanja, tako i za oblast inovacija, sa ciljem smanjivanja stepena fragmentacije i pristupa silosa

Aktivnost 4.5: Uspostavljanje i finansiranje **Regionalne platforme** za podsticanje regionalne integracije

Reference

Regional Cooperation Council (Regionalni savjet za saradnju). 2009. godine. "Developing a Regional Strategy on Research and Development in the Western Balkans." („Razvijanje regionalne strategije za istraživanje i razvoj na zapadnom Balkanu“)

Seker, M. 2012. godine. "An Evaluation of Innovation Activities in Western Balkans." („Evaluacija aktivnosti na inovacijama na zapadnom Balkanu“) Background study prepared for the World Bank Regional R&D Strategy for Innovation Technical Assistance Project (Pozadinska studija pripremljena za regionalnu strategiju za istraživanje i razvoj za projekt za tehničku podršku za inovacije). Svjetska banka.

Svjetska banka. 2013. godine. "Western Balkans Regional R&D Strategy for Innovation." („Regionalna strategija za istraživanje i razvoj na zapadnom Balkanu“)

Bilješku pripremili

Autor: Paulo Guilherme Correa

Vođa programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Paulo Guilherme Correa

Rodna pitanja i ravnopravnost na zapadnom Balkanu

Integrisanje za djelotvornost kroz jačanje ravnopravnosti na zapadnom Balkanu

PREGLED:

Osiguravanje da su prilike dostupne svim grupama u društvu, uključujući žene i mlade, zahtijeva ravnopravno obezbjeđivanje usluga i pristup tržištima tako da pojedinci mogu da se produktivno angažuju u društvu. Idući dalje od napora u pojedinačnim zemljama, izazovi sa kojima se vlade suočavaju u postizanju ciljeva ravnopravnosti mogu da se rješavaju djelotvornije ako se politike osmišljavaju na integrisan način u skladu sa regionalnim pristupom. Integracija omogućava da se materijalizuju uštede na većim količinama i da se iskorištavaju prednosti strateških nadopunjavanja u pomaganju ljudima da izgrade svoj ljudski kapital, pristup sredstvima, otpornost, te ekonomske prilike. Na primjer, tržišta rada mogu da funkcionišu djelotvornije i da učine investicije privlačnijim, što ima potencijal da podstakne zapošljavanje. Tržišta kredita i osiguranja su efikasnija ako je obim aktivnosti veći. Politike obrazovanja mogu da promovišu regionalno učenje i razmjenu znanja. Investicije u javna dobra daju veće društvene i ekonomske povrate.

Koristi koje donosi ekonomska integracija - Dokazi i globalna iskustva

Promovisanje ravnopravnosti u pristupu ekonomskim prilikama važno je za unapređivanje regionalne društvene kohezije i jačanje ekonomskog rasta za zapadni Balkan.¹ Regionalni pristup programu za ravnopravnost može da ojača djelotvornost politika, obezbjeđujući dobiti koje idu i dalje od programa za pojedinačne zemlje, kroz omogućavanje da se materijalizuju uštede na većim količinama i da se iskoristi prednost strateških nadopunjavanja. Za zemlje zapadnog Balkana, konkretno, imajući u vidu relativno mala domaća tržišta, ekonomska integracija i integrisano osmišljavanje politika mogu da pomognu pri stvaranju snažnijih i održivijih ekonomskih prilika za region i njegove ljude.

Konkretno, veći stepen integracije može da stvori sinergije pomaganjem zemljama da koordiniraju prave investicije sa ciljem stvaranja sposobne i zdrave radne snage, maksimalnog

povećavanja korištenja njihovog ljudskog kapitala, povećavanja stepena aktivnosti na tržištima kredita i osiguranja, te privlačenja investicija u region koje mogu da dovedu do povećavanja ekonomske proizvodnje i prilika za stvaranje radnih mjesta. Regionalni pristup može da takođe podrži zajednički cilj tih zemalja koji je vezan za priključenje EU: konkretno, rodna ravnopravnost, između ostalog u zapošljavanju, ključni je princip za države članice, a zemlje koje se priključuju moraju da ispune obaveze vezane za nediskriminaciju.²

Koristi koje donosi regionalna integracija za program ravnopravnosti mogu da se materijalizuju na veoma konkretne načine:

- **Kroz podsticanje perspektiva za rast, stvaranje radnih mjesta i preduzetništvo, kroz uštede na većim količinama iz većeg stepena integracije faktorskih tržišta i tržišta proizvoda.** Iskustva zemalja iz regiona srednje i istočne

¹ Svjetska banka (2005. godine), Bussolo i Lopez-Calva (2014. godine).

² Burri, Susanne i Sacha Prechal (2010. godine).

Evrope (Central and Eastern Europe - CEE) koje su članice Evropske unije naglašavaju prednosti za rast i približavanje.³

- **Kroz promovisanje širenja ideja, kao i regionalno učenje i razmjenu znanja** za promovisanje preduzetništva, istraživanja i inovacija, te dobrih praksi za rješavanje neravnopravnosti – imajući u vidu zajedničke karakteristike, kao što su temeljni pokretači tih jazova. Na primjer, Regionalni program OECD-a za latinsku Ameriku i Karibe, pokrenut 2016. godine, dobar je primjer regionalne inicijative koja ima za cilj promovisanje strateškog dijaloga o politikama, te širenje znanja i dobrih praksi u oblastima povećavanja produktivnosti, napredovanja na socijalnoj inkluziji, te jačanja institucija i rukovođenja.⁴

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Iako su zemlje na zapadnom Balkanu ostvarile napredak u promovisanje ravnopravnosti, određene grupe, a posebno žene, i dalje su u podređenom položaju pri pristupanju osnovnim uslugama, sredstvima ili prilikama na tržištu rada. Važni jazovi među rodovima, koji su povoljniji za muškarce, i dalje su prisutni u učešću u radnoj snazi, zapošljavanju, preduzetništvu, te vlasništvu nad zemljištem / imovinom,¹ a gotovo svaka treća mlada osoba na zapadnom Balkanu je izuzeta iz zapošljavanja ili obrazovanja (svaka šesta u EU).² Štaviše, domaćinstva sa niskim nivoom dohotka i etničke manjine zaostaju u znatnoj mjeri u odnosu na indikatore kao što su pohađanje škola, pismenost i dostupnost radnih mjesta.³

³ Rapacki i Prochniak (2009. godine).

⁴ Detalje vidjeti na adresi: <https://www.oecd.org/latin-america/regionalprogramme/>

⁵ ASEAN Integration Report 2015 (Izvještaj o integraciji za ASEAN 2015. godine). <http://www.asean.org/wp-content/uploads/images/2015/November/media-summary-ABIS/ASEAN%20Integration%20Report%202015.pdf>

¹ World Bank Policy Notes for the Western Balkan countries on Women's Access to Economic Opportunities (Bilješke

- **Kroz promovisanje regionalne koordinacije i investicija u javna dobra** sa ciljem rješavanja zajedničkih izazova u oblastima kao što su regionalna konektivnost, vještine, migracija, zdravstveni i klimatski rizici, što bi moglo da donese koristi posebno za isključene grupe. Regionalna koordinacija u okvirima politika i institucija takođe može da signalizira snažniju posvećenost i kredibilnost stranih investitora. Master plan za konektivnost sa region ASEAN (sa regionalnom šemom finansiranja), Strateški akcioni plan za razvoj malih i srednjih preduzeća (uključujući propise za poslovanje, regionalno poređenje sa odrednicama za metodologiju za kreditiranje malih i srednjih preduzeća), Okvir referenci za kvalifikacije za region ASEAN i program za slobodno kretanje radne snage sa vještinama, primjeri su takve regionalne koordinacije politika i investicija.⁵

Neravnopravnost može da bude skupa: ona može da ozbiljno oštetiti perspektive određenih grupa za napredovanje na gore u smislu ekonomske mobilnosti, kao i potencijal za ekonomski rast regiona. Konkretno, procjenjuje se da razlike u stopama aktivnosti radne snage između muškaraca i žena dovode do potencijalnih ekonomskih gubitaka od oko 18 procenata BDP-a u prosjeku u zemljama zapadnog Balkana, te do čak 28 procenata na Kosovu.⁴ Slično tome, preovlađujuća nezaposlenost mladih na cijelom zapadnom Balkanu može da ima dugotrajne efekte, pošto nezaposlenost u mlađem uzrastu ima tendenciju da odlaže ili sprječava akumulaciju vrijednih vještina koje se stiču na poslu, što se pretvara u niži stepen produktivnosti i slabiju akumulaciju ljudskog kapitala za mlade radnike kasnije u životu.⁵ Starenje stanovništva u najvećem

Svjetske banke za zemlje zapadnog Balkana o dostupnosti ekonomskih prilika za žene (u pripremi).

² Svjetska banka (2016. godine).

³ Prema anketi među Romima, romske žene u Srbiji imaju mnogo višu stopu nezaposlenosti (67 procenata) od neromskih žena (37 procenata), a jaz između romskih i neromskih muškaraca je manji, ali ipak značajan (39 procenata u odnosu na 21 procenat).

⁴ Cuberes i Teignier (2015. godine).

⁵ Svjetska banka (2016. godine)

dijelu regiona dodatno pogoršava hitnost potrebe za rješavanjem pitanja povećavanja stope učešća svih grupa u radnoj snazi.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Program za promovisanje ravnopravnosti u pristupu ekonomskim prilikama u regionu zapadnog Balkana, zajedno sa naporima na podsticanju stvaranja radnih mjesta, treba da bude fokusiran na uklanjanje prepreka i demotivacionih faktora sa kojima se suočavaju određene grupacije. Neke od zemalja zapadnog Balkana ažuriraju svoje zakonske okvire sa ciljem promovisanja rodne ravnopravnosti i poduzimaju mjere za unapređivanje sistema monitoringa vezanih za rodna pitanja. Pored toga, zemlje zapadnog Balkana su posvećene *Pozitivnom programu za mlade* inkluzivno preko Regionalnog ureda za saradnju mladih (Regional Youth Cooperation Office - RYCO). Ipak, taj program bi trebalo da se proširi tako da uključuje program za pružanje ravnopravnih ekonomskih prilika za žene, etničke manjine, te druge grupe koje su u podređenom položaju.

Prioritetna oblast 1: Inkluzivnija tržišta rada

Aktivnost 1.1: Unapređivanje dostupnosti sredstava i produktivnih ulaznih elemenata, kao što su zemljište ili krediti, za isključene grupe, uključujući žene, sa ciljem podsticanja preduzetničkog potencijala regiona

Aktivnost 1.2: Unapređivanje dostupnosti brige o djeci i starijima, što je posebno relevantno za mlade žene

Aktivnost 1.3: Uklanjanje demotivacionih faktora i prepreka koje su ugrađene u oporezivanje rada i propise koji mogu da ograniče prilike za zapošljavanje za određene grupe, posebno za radnike sa niskim primanjima, žene i mlade

Aktivnost 1.4: Povećavanje mogućnosti za zapošljavanje žena i mladih kroz djelotvorne politike na tržištu rada i adekvatno obrazovanje i obuku⁶

Prioritetna oblast 2: Međusektorski naponi na politikama sa ciljem unapređivanja razmjene informacija i znanja

Aktivnost 2.1: Uspostavljanje regionalnih mehanizama za razmjenu znanja sa ciljem promovisanja preduzetništva, istraživanja i inovacija, te učenje između zemalja o dobrim praksama i uspješnim intervencijama sa ciljem rješavanja neravnopravnosti u pristupu prilikama

Aktivnost 2.2: Unapređivanje monitoringa i evaluacije po svim dimenzijama pristupa ekonomskim prilikama, raspodijeljeno po grupama, za ocjenjivanje napredovanja i identifikaciju oblasti u kojima bi naponi na politikama na nivou zemalja i regiona trebalo da budu pojačani. Na primjer, povećana dostupnost informacija koje pomažu pri informisanju za donošenje odluka o školovanju i tržištu rada, te monitoring usklađenosti sa tekućim zakonskim okvirom protiv diskriminacije, može da unaprijedi funkcionisanje i inkluzivnost tržišta rada regiona

Aktivnost 2.3: Koordinacija politika sa ciljem rješavanja diskriminacije i uticaja na socijalne norme koje ograničavaju prilike za određene grupacije, posebno žene

⁶ Arias et al (2015. godine); Svjetska banka (2016. godine).

Reference

Arias, Omar S., Carolina Sánchez-Páramo, María E. Dávalos, Indhira Santos, Erwin R. Tiongson, Carola Grun, Natasha de Andrade Falcão, Gady Saiovici i Cesar A. Cancho. 2014. godine. "Back to Work: Growing with Jobs in Europe and Central Asia." („Nazad na posao: Rast sa radnim mjestima u Evropi i srednjoj Aziji") Svjetska banka.

Burri, Susanne i Sacha Prechal. 2010. godine. "EU Gender Equality Law Update 2010." („Ažuriranje zakon ao rodnoj ravnopravnosti u EU 2010. godine") European Commission Directorate-General for Justice (Generalna direkcija Evropske komisije za pravdu), Jedinica JUST/D/2, Theme Equal Treatment Legislation (Tema zakonskog okvira o ravnopravnom tretmanu).

Cuberes, David i Marc Teignier. 2015. godine. "How costly are labor gender gaps? Estimates for the Balkans and Turkey. Estimates for the Balkans and Turkey." („Koliko su skupi jazovi među rodovima? Procjene za Balkan i Tursku") *World Bank Policy Research Working Paper (Radni dokument Svjetske banke za istraživanje politika)* 7319.

Svjetska banka. 2016. godine. "Ten Messages About Youth Employment in South East Europe." („deset poruka o zaposlenosti mladih u jugoistočnoj Evropi") *Regular Economic Report for South East Europe (Redovni ekonomski izvještaj za jugoistočnu Evropu)*, Posebna tema 9S.

Bilješku pripremili

Autori: Maria Dávalos, Trang Van Nguyen, Alexandru Cojocaru
Vođa programa: Marco Hernandez | *Menadžer prakse:* Luis-Felipe Lopez-Calva

Regionalna širokopojasna infrastruktura

Korištenje postojećih sredstava u poređenju sa izgradnjom novih

PREGLED:

Zemlje regiona WB6 saglasne su da je regionalna širokopojasna konektivnost slaba i da treba da se dodatno razvije. Umjesto izgradnje nove širokopojasne infrastrukture, komercijalizacija na regionalnom nivou već razvijenih i rezervnih sredstava optičkih vlakana koje se nalaze u mrežama operatera za prenos električne energije (transmission system operators - TSO) na zapadnom Balkanu (WB6) pruža jedinstvenu priliku za ekonomsku integraciju u regionu i sa globalnom digitalnom ekonomijom. To je stvarna prilika za korisnu saradnju za TSO u zemljama i za vlade regiona WB6, ali implementacija zahtijeva istinski regionalni dijalog i sporazum.

Koristi koje donosi ekonomska integracija - Dokazi i globalna iskustva

Regionalna integracija je jedan od instrumenata za prevazilaženje socioekonomskih izazova sa kojima se suočava region WB6. Zbog svoje značajne veličine, integrisana regionalna tržišta stvaraju uštede na količinama, čime se lakše privlače direktne strane investicije (Foreign Direct Investment - FDI). Regionalna saradnja je takođe važna pošto može da pomogne u stvaranju regionalnih lanaca snabdijevanja (ili lakši pristup globalnim lancima snabdijevanja), smanji osjetljivost, te poveća otpornost na vanjske šokove svake od privreda koja je uključena.

Kao što je dokumentovano u *Izveštaju o razvoju u svijetu (World Development Report - WDR) za 2016. godinu o digitalnim dividendama, internet je i tema saradnje i novi alat za olakšavanje saradnje u drugim sferama*. Za razliku od svih drugih tipova infrastrukture, internet je istinski globalna mreža koja povezuje sve narode i kontinente u bešavnu globalnu digitalnu privredu, nudeći mnogo različitih novih prilika za vlade, privatne kompanije, te pojedince. Ako postoji jedna infrastruktura koja ima potencijal za međusobno povezivanje te tri grupe

interesnih strana i unutar regiona WB6, to je definitivno internet. Prilike za digitalnu saradnju koje nudi internetska konektivnost su ogromne. Na primjer:

a. Internet omogućava više prekogranične razmjene robe i usluga, omogućavajući potrošačima i preduzećima da pređu preko državnih granica. Štaviše, internet intenzivira trgovinu kroz omogućavanje da se više proizvoda izvozi na više tržišta, često za novije i mlađe firme. Ukupno, otkriveno je da 10-postotno povećanje stepena korištenja interneta u zemlji izvoznici povećava broj proizvoda kojima se trguje između dviju zemalja za 0,4 procenta. Slično povećanje stepena korištenja interneta u paru zemalja dovodi do povećanja vrijednosti bilateralne trgovine po proizvodu za 0,6 procenata.

b. Rast mrežnog tržišta poslova ubrzava integraciju zemalja u razvoju u svjetska tržišta, kroz pružanje podrške za stvaranje novih radnih mjesta i povećavanje produktivnosti radnika. Sposobnost interneta da smanji transakcione troškove povećava prilike za one koji se suočavaju sa preprekama u nalaženju zaposlenja ili produktivnih ulaznih elemenata. To promovise uključivanje žena, lica sa invaliditetom, te onih koji žive u geografski udaljenim oblastima. Uticaj ugovaranja

pružanja usluga sa vanjskim pružaocima donosi poslove zasnovane na internetu za siromašne i ugrožene.

Širokopojasna internetska infrastruktura u WB6 ne doseže do svih domaćinstava, preduzeća, te javnih institucija. Regionalna konektivnost je neujednačena. Prosječna stopa penetracije širokopojasne infrastrukture u regionu iznosi ~60 procenata (što treba uporediti sa gotovo univerzalnom pokrivenošću u zemljama regiona EU-28)¹, a njen rast stagnira od 2011. godine.² Velike investicije u proširivanje širokopojasne infrastrukture, koje se sastoje od oko 70-80 procenata skupih građevinskih radova i dugih procedura za dobijanje dozvola, predstavljaju osnovne prepreke za razvoj širokopojasne konektivnosti u zemljama i regionu. To je zaključak koji su podržale interesne strane u sektoru telekomunikacija u regionu WB6, kako iz javnog, tako i iz privatnog sektora.³ „Razvijanje regionalne širokopojasne infrastrukture za obezbjeđivanje brzog pristupa internetu“ je, prema tome, jedan od ciljeva koji su propisani u Strategiji jugoistočne Evrope za 2020. godinu (SEE2020).⁴ Postizanje tog cilja će značiti razmatranje prilika za uspostavljanje nove regionalne skeletne mreže.

Postoje snažne prilike za kapitalizaciju investicija koje su već izvršene preko široko rasprostranjene mreže optičkih vlakana (~14000 km) koju su u regionu uspostavili TSO. Velika većina novoizgrađenih i određene naslijeđene infrastrukture u regionu WB6 imaju instalirane kablove od optičkih vlakana, paralelno sa mrežom za prenos električne energije.⁵ Ti kablovi su međupovezani u regionu WB6 i sa svim susjednim zemljama (Grčka, Hrvatska, Bugarska, Mađarska, te Rumunija). Ta sredstva u obliku optičkih vlakana, kada se otvore za dijeljenje, obično se koriste na nivou od samo 5 do 10 procenata svojeg postojećeg kapaciteta, uglavnom za kontrolu mreže za internu

distribuciju energije i namjene monitoringa. Pošto su ti resursi nedovoljno iskorišteni, dio kapitalne i operativne potrošnje vezane za njihovu instalaciju i održavanje prenosi se na krajnje korisnike. Taj kapacitet bi mogao da se koristi na regionalnom nivou i TSO zemalja regiona WB6 bi mogli da ih zajednički ponude Telekom operaterima na komercijalnoj osnovi, što bi donijelo dodatne prihode za TSO.

Dijeljenje infrastrukture između sektora energetike i telekomunikacija smanjiće troškove telekomunikacijskih usluga, od čega će korist imati opšta javnost i životna sredina. Smanjivanjem neophodnosti skupih građevinskih radova i dugotrajnih procedura za dobijanje dozvola, Telekom operateri bi bili u mogućnosti da pružaju širokopojasne usluge po nižim cijenama i znatno brže. Smanjivanjem broja i obima projekata građevinskih radova, dijeljenje infrastrukture ublažava potencijalno prekidanje i preseljavanje ekonomskih i društvenih aktivnosti, premještanje i raseljavanje stanovništva, rizike po zdravlje i sigurnost, te negativan uticaj na životnu sredinu.

Dijeljenje infrastrukture bi obezbijedilo za TSO nove izvore prihoda i nove poslovne prilike za rast. Korištenje postojećih ili rezervnih sredstava omogućilo bi izbjegavanje nepotrebnih i skupih investicija i poduplavanje infrastrukture. Jasno je da takva prilika za ekonomsku integraciju treba da se ocijeni pažljivo. Svjetska banka sprovodi preliminarnu analizu koja razmatra potražnju, procjenjuje ponudu i identifikuje preporuke koje bi mogle da se sprovedu o tome da li bi i kako takva regionalna infrastruktura mogla da se komercijalizuje zajedno za sve vlade regiona WB6. Posebna prednost regionalnog pristupa je veličina – dovoljno veliko objedinjavanje kapaciteta i obuhvata bi privuklo više klijenata i stvorilo veće poslovne prilike koje inače ne bi bile dosežne za pojedinačne zemlje odvojeno.

¹ European Digital Progress report (Evropski izvještaj o digitalnom napredovanju), Evropska komisija, 2016. godine

² Telegeography (Telegeografija), 2016. godine

³ Zaključci sa sastanaka Svjetske banke sa ISP u zemljama regiona WB6, iz aprila 2016. godine

⁴ <http://www.rcc.int/files/user/docs/reports/SEE2020-Strategy.pdf>

⁵ Sadržavajući od 12 do 96 vlakana; dijelovi postojećih i/ili planiranih optičkih podzemnih instalacija (optical groundwire - OPGW)

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Postizanje saradnje i sporazuma između TSO o uslovima komercijalizacije infrastrukture predstavljaju aspekt takve ekonomske saradnje koji možda predstavlja najveći izazov. Jedina istinski regionalna infrastruktura optičkih vlakana u regionu WB6 pripada energetske sektoru i njena komercijalizacija, za namjene sektora telekomunikacija, mora da bude u rukama TSO – koji su nosioci energetske sektora u zemljama. Regulatorni okviri će morati da se reformišu kako bi omogućili takvo dijeljenje sredstava, a bojazni TSO o sigurnosti mreže i računovodstvu prihoda moraju se riješiti. Pored toga, organizacione strukture TSO će morati da prođu kroz promjene sa ciljem omogućavanja komercijalizacije viška sredstava optičkih vlakana. Informisanje procesa odlučivanja i obezbjeđivanje političke podrške za takvu inicijativu u energetske sektorima u regionu WB6 bilo bi ključ za uspostavljanje regionalne širokopojasne skeletne mreže preko mreža za prenos električne energije.

Pored postizanja komercijalnih sporazuma, TSO iz regiona WB6 bi morali da sarađuju na tehničkom svakodnevnom održavanju i poštivanju uslova sporazuma na nivou pružanja usluga. Nakon što se odobri pristup infrastrukturi optičkih vlakana, TSO će morati da preuzmu obaveze prema svojim klijentima na nivou pružanja usluga na regionalnom nivou. Postizanje sporazuma i sprovođenje saradnje između tehničkih timova TSO biće ključ za privlačenje, održavanje, te povećavanje potencijalne baze klijenata.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Regionalni dijalog o komercijalizaciji rezervnih kapaciteta optičkih vlakana

Aktivnost 1.1: Donošenje odluke o postojećoj regionalnoj platformi (npr. energetska zajednica, Regionalni savjet za saradnju) koja će biti korištena za dijalog o izvodljivosti i sporazumima o scenarijima za potencijalnu komercijalizaciju kapaciteta optičkih vlakana na regionalnom nivou između TSO i drugih interesnih strana u energetske sektoru

Aktivnost 1.2: Razvijanje plana i opisa projektnih zadataka za dijalog

Aktivnost 1.3: Postizanje sporazuma o scenariju i *modus operandi* za pristup dijeljenju regionalne infrastrukture

Prioritetna oblast 2: Regulatorna i pravna reforma sa ciljem omogućavanja komercijalizacije rezervnih kapaciteta optičkih vlakana u regionu WB6

Aktivnost 2.1: Identifikacija konkretnih regulatornih i pravnih ograničenja u svakoj od zemalja regiona WB6

Aktivnost 2.2: Planiranje i implementiranje neophodnih reformi okvira propisa i zakona sa ciljem omogućavanja komercijalizacije rezervnih kapaciteta optičkih vlakana u cijelom regionu WB6

Prioritetna oblast 3: Implementacija usaglašenog modela komercijalizacije rezervnih kapaciteta optičkih vlakana u regionu WB6

Aktivnost 3.1: Identifikacija potreba za infrastrukturom optičkih vlakana i opremom, ako postoje, koje su potrebne za komercijalizaciju rezervnih kapaciteta optičkih vlakana TSO u regionu WB6⁶

Aktivnost 3.2: Planiranje i implementiranje neophodnih unapređenja / proširenja infrastrukture u skladu sa aktivnošću 3.1 u prethodnom dijelu teksta

⁶ Dodatni kapaciteti, veze, međuveze, oprema za Gusto multipleksiranje podjele talasnih (Dense Wavelength Division Multiplexing - DWDM) itd.

Aktivnost 3.3: Osiguravanje resursa za podršku transakcijama i implementacija

komercijalizacije rezervnih kapaciteta optičkih vlakana svih TSO u regionu WB6

Reference

Svjetska banka. 2016. godine. "World Development Report 2016 on Digital Dividends." („Izvještaj o razvoju u svijetu 2016. godine o digitalnim dividendama“) str. 1-359.

———. 2017. godine. "Toolkit on Cross-Sector Infrastructure Sharing." („Instrumentarijum za dijeljenje infrastrukture između sektora“) str. 1-220.

Bilješku pripremili

Autori: Natalija Gelvanovska, Siddhartha Raja, Rhedon Begolli

Voda programa: Raymond Bourdeaux | *Menadžer prakse:* Jane Treadwell

ZAPADNI BALKAN: Bilješka o regionalnoj ekonomskoj integraciji br. 15

Regionalna inicijativa za žene u radu na online mreži (Women in Online Work - WoW)¹

Digitalna inkluzija nezaposlenih i nedovoljno zaposlenih žena kroz rad na mreži

PREGLED:

Region WB6 pati od slabog učešća žena u radnoj snazi i visokog nivoa nezaposlenosti žena. Žene se u cijelom regionu WB6 suočavaju sa sličnim preprekama za zapošljavanje, npr. nedostatkom prilika, nedostatkom relevantnih vještina, nemogućnošću da rade sa tradicionalnim radnim vremenom i rasporedom zbog porodičnih obaveza, itd. Male privrede regiona WB6 ne mogu da stvore mnogo prikladnih prilika za zapošljavanje za žene, ali to može da uradi brzo rastuća globalna industrija rada na mreži. Nezaposlene i nedovoljno zaposlene žene mogu da posebno iskoriste rad na mreži koji omogućavaju informacione i komunikacione tehnologije, zbog fleksibilnosti lokacije i rasporeda rada koje to pruža. Regionalni program obuke i mogućnosti za zapošljavanje koji ima za cilj mobilizaciju i povećavanje vještina nezaposlenih / nedovoljno zaposlenih žena u regionu WB6 za rad na mreži je i moderan i pragmatički. Aktivnosti su usmjerene na iskorištavanje globalnog tržišta rada za zapošljavanje na mreži i jačanje dostupnosti radnih mjesta koja su već stvorena. Štaviše, taj program će ojačati ponudu digitalnih vještina za lokalne privrede i donijeti korist za informatičke kompanije u WB6 koje se suočavaju sa nedostatkom vještina u oblasti informacionih i komunikacionih tehnologija.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Dokazi koji se pojavljuju ukazuju na to da je rast tržišta rada na mreži, kao što su platforme za rad na mreži, ima potencijal za ubrzanje integraciju zemalja u razvoju u svjetska tržišta, kroz pružanje podrške stvaranju radnih mjesta i povećavanju produktivnosti radnika. Razlog za to je sposobnost interneta da dovede do smanjivanja transakcionih troškova što, sa svoje strane, dovodi do povećavanja prilika za one koji se suočavaju sa ograničenjima u nalaženju zaposlenja ili produktivnih ulaznih elemenata. **Nezaposlene i nedovoljno zaposlene žene bi mogle da posebno iskoriste rad na mreži koji omogućavaju informacione i komunikacione tehnologije, zbog fleksibilnosti lokacije i rasporeda rada koji to obezbjeđuje.** Kroz preko 50 tržišta

rada na mreži, industrija rada na mreži brzo se širi kroz razvijene zemlje i zemlje u razvoju, a sve više analiza pokazuje da to ima pozitivan uticaj na žene.*

Na primjer, ocjena uticaja pilot projekta za WoW koji je sproveden u dvije opštine na Kosovu u toku 2016. godine i početka 2017. godine pokazala je da je preko polovine korisnica našlo zaposlene na mreži, a da su neke od njih postale i samostalno održive.** Pokazani uticaj na razvoj je uvjerio vlade Albanije i Crne Gore da to primijene i one su izrazile interes za tehničku podršku za sličnu pilot intervenciju. Donatorske agencije (Swiss-EYE Project by Helvetas Swiss Intercooperation i USAID-Empower Private Sector Project) su slično primijetile rastuću uspješnost finansiranje proširivanja aktivnosti WoW u novim opštinama na Kosovu.**

¹ Imenovani prema aktivnosti Žene u radu na mreži (Women in Online Work - WoW), pilot projekti koje je Svjetska banka sprovela u 5 opština na Kosovu u toku 2016. godine i početkom 2017. godine; Dva dijela pilot projekta WoW su bila da se pomogne ženama korisnicama da stvore prihode uz istovremeno testiranje mogućnosti prevazilaženja tradicionalnih prepreka za učešće u radnoj snazi i ekonomsku inkluziju kroz rad na mreži;

Koristi koje donosi aktiviranje nezaposlenih / nedovoljno zaposlenih žena u radu na mreži na regionalnom nivou vjerovatno će biti daleko dosežne.

Talenat koji je sada neadekvatno raspodijeljen u znatnoj mjeri ograničava ekonomski razvoj u regionu WB6. Procjenjuje se da bi, u prosjeku, BDP regiona mogao da bude 20 procenata viši kada bi žene učestvovala na tržištu rada jednako kao muškarci, pri čemu je 5 procenata tog gubitka BDP-a vođeno postojećim jazom u nivoima preduzetništva između žena i muškaraca. Rješavanje te radne neravnopravnosti kroz rad na mreži će, prema tome, rezultovati višim nivoima zaposlenosti i višim stepenom produktivnosti.**

Osmišljavanje i implementiranje regionalne inicijative za WoW će omogućiti zemljama da objedine napore u cijelom regionu WB6 za rješavanje tipičnih prepreka za uključivanje žena u radnu snagu i za zapošljavanje na mreži.

Zajednički naponi za rješavanje pitanja nižeg nivoa digitalne pismenosti među ženama nego među muškarcima, niže dostupnosti digitalne infrastrukture i programa oblike za digitalne vještine za žene, podstaci će međusobno oplodavanje relevantnih iskustava i rješenja između zemalja. Na primjer, Kosovo ima ogromna iskustva u implementaciji koje može da razmijeni, na osnovu nedavno sprovedenih pilot projekata WoW, a korisnice sa Kosova bi mogle da postanu uzori za druge žene u regionu, kroz dijeljenje svojih znanja o učestvovanju u toj inovativnoj obuci. Regionalni pristup će takođe dovesti do povećavanja stepena i vidljivosti rada na mreži u cijelom regionu i lokalnih radnika na mreži na međunarodnom nivou. Globalne kompanije za informacione i komunikacione tehnologije i ITES (posebno za ugovaranje poslovnih procesa sa pružaocima usluga izvana) mogle bi u većoj mjeri da uspostavljaju operacije u regionu, imajući u vidu povećanu ponudu kvalifikovane radne snage, koja ima jednak jezik, radnu kulturu, te slične demografske modele.

Sa stanovišta implementacije, regionalni pristup proširivanju inicijative WoW u

cijelom regionu WB6 izgleda efikasniji, pošto će on u znatnoj mjeri smanjiti troškove za zemlje koje učestvuju i povećati efikasnost izvršavanja zadataka kroz dijeljenje resursa i razmjenu i prelijevanje pozitivnih znanja. Kroz vrijeme, fragmentirani pristup implementaciji programa mogao bi da dovede do povećanih troškova (posebno komunalnih), nekonzistentnih pristupa monitoringu i evaluaciji, te administrativnih odlaganja izazvanih kompleksnim nabavkama koje su vezane za projekte informacionih i komunikacionih tehnologija, između ostalog. Konzistentan i u najvećoj mogućoj mjeri saradnički pristup za više zemalja mogao bi da donese više efikasnosti kroz uštede na količinama, stvarajući pozitivan začarani krug koji bi promovisao veći stepen učestvovanja korisnika u radu na mreži i u regionalnoj digitalnoj privredi.

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Vlade regiona WB6 će morati da donesu odluku o regionalnom vidu saradnje sa ciljem promovisanja regionalne ekonomske integracije kroz rad na mreži usmjeren na nezaposlene i nedovoljno zaposlene žene. Većina zemalja u regionu nema dovoljna iskustva u osmišljavanju i implementaciji programa obuke za informacione i komunikacione tehnologije na nivou zemlje, a kamoli za regionalne poduhvate. Bez obzira na snažan politički elan i razumijevanje potrebe za podsticanjem inicijativa koje promovišu digitalnu inkluziju žena, uspostavljanje modusa operandi za takvu inicijativu moglo bi da predstavlja prvi izazov.

Ako se to zamisli kao zajednička inicijativa među svim zemljama regiona WB6, regionalna inicijativa WoW bi mogla da bude sposobna da privuče znatna donatorska sredstva, ali bi, međutim, objedinjavanje tih resursa zahtijevalo značajne napore na koordinaciji za vlade, sa jedne strane, te za donatorsku zajednicu, sa druge. Ima mnogo aktivnih donatorskih programa u svakoj od zemalja. Iako su neki donatori

otvoreni za pružanje podrške inicijativi WoW u pojedinačnim zemljama kroz manje inicijative, uspostavljanje WoW na nivou regiona zahtijevaće značajne napore u koordinaciji donatorskih programa. Osim uspostavljanja parametara za saradnju i zajednički rad donatorskih programa, postizanje konsenzusa o prikladnom mehanizmu za finansiranje moglo bi da postane drugo pitanje koje otežava početak implementacije cijelog programa.

Konačno, krajnji uspjeh regionalne inicijative WoW mogao bi da bude pod uticajem ograničenja infrastrukture i ekonomske dostupnosti (nemogućnosti da se radi na mreži iz domaćinstva bez fiksirane širokopojasne konekcije / bez računara) ili nedovoljne konkurentnosti rada lokalnih žena, u poređenju sa globalnim konkurentima (npr. loše vladanje engleskim jezikom).

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Regionalni dijalog o inicijativi WoW u regionu WB6

Aktivnost 1.1: Donošenje odluke o postojećoj regionalnoj platformi (npr. Regionalni savjet za saradnju) koja bi se koristila za dijalog o izvodljivosti i sporazume o scenarijima za potencijalnu implementaciju inicijative WoW

Aktivnost 1.2: Razvijanje plana i opisa projektnih zadataka za dijalog

Aktivnost 1.3: Postizanje sporazuma o scenariju i *modus operandi* za regionalnu inicijativu WoW

Prioritetna oblast 2: Stvaranje povoljnog okruženja za rad na mreži u regionu WB6

Aktivnost 2.1: Pregled regulatornog okvira za samozapošljavanje i identifikacija

konkretnih prepreka za honorarni rad na mreži

Aktivnost 2.2: Planiranje i implementacija potrebnih regulatornih i zakonskih reformi sa ciljem omogućavanja honorarnog rada na mreži u regionu WB6

Prioritetna oblast 3: Implementacija regionalne inicijative za WoW

Aktivnost 3.1: Povećavanje stepena svijesti o prilikama za rad na mreži na nivou zemlje kroz partnerstva sa lokalnim ekosistemom informacionih i komunikacionih tehnologija: informacionih i telekomunikacionih firmi i akademskih krugova

Aktivnost 3.2: Ocjenjivanje konkurentnosti rada lokalnih nezaposlenih / nedovoljno zaposlenih žena na osnovu njihovog pristupa digitalnoj infrastrukturi, osnovne pismenosti / sposobnosti korištenja brojeva, vladanja engleskim jezikom, te nivoa postignutih obrazovnih kvalifikacija

Aktivnost 3.3: Iznalaženje kvalifikovanog pružaoca usluga obuke sa ciljem implementacije regionalnog programa obuke o skupu tržišno traženih tehničkih i opštih vještina, za kojima postoji potražnja na globalnom tržištu rada na mreži

Aktivnost 3.4: Obezbjedivanje stalne podrške za najuspješnije korisnice programa kroz dodatne regionalne radne seminare i obuke o samozapošljavanju i digitalnom preduzetništvu

Aktivnost 3.5: Povećavanje stepena svijesti o lokalno obučenoj radnoj snazi među globalnim platformama za rad na mreži kroz uspostavljanje stalnog dijaloga, organizacije zajedničkih događanja, natječaja, te programa brze obuke

Aktivnost 3.6: Osmišljavanje i implementiranje programa evaluacije uticaja za sprovedenu obuku, oslanjajući se na rigoroznu kvantitativnu i kvalitativnu metodologiju

Reference

* Svjetska banka. 2015. godine. "The Global Opportunity in Online Outsourcing." („Globalne prilike u ugovaranju pružanja usluga sa vanjskih pružaočima na mreži“)

**———. u pripremi. "Impact Assessment of the Women in Online Work (WoW) pilot, Innovative and Green Growth for Rural Kosovo Technical Assistance (P151939)." („Ocjena uticaja pilot projekta tehničke podrške za žene u radu na mreži, inovativnog i zelenog rasta za ruralno Kosovo“)

*** Davalos, M. i L. Chamussy. 2016. godine. "The Poverty and Equity Global Practice research on gender inequalities in WeBa." („Istraživanje globalnih praksi za siromaštvo i ravnopravnost o rodnim neravnopravnostima u regionu zapadnog Balkana“) Svjetska banka.

Bilješku pripremili:

Autori: Zhenia Viatchaninova Dalphond, Siddhartha Raja, Natalija Gelvanovska
Vođa projekta: Raymond Bourdeaux | *Menadžer prakse:* Jane Treadwell

Ka regionalnom energetsom tržištu

Unapređivanje efikasnosti, trgovine, i investicija u održivoj energiji

PREGLED:

Razvijanje regionalnog energetsog tržišta jača energetske sigurnost, unapređuje pouzdanost, te povećava ekonomsku dostupnost snabdijevanja energijom. Štaviše, regionalno tržište energije koje je u razvoju stvara prilike za povećavanje trgovine energijom i investicija u energiju, koje su u jezgru ekonomske integracije i razvoja u cijelom regionu. Da bi se ostvarile te koristi i da bi se stvorilo integrisano i konkurentno regionalno tržište energije, zemlje regiona WB6 bi trebalo da ponovo podstaknu program reformi i ubrzaju implementaciju zakona i propisa koji su usklađeni sa EU.

Koristi koje donosi ekonomska integracija – Dokazi i globalna iskustva

Jačanje sigurnosti i pouzdanosti snabdijevanja energijom kroz iskorištavanje diverziteta u bogatstvu energetske resursa u svim zemljama regiona WB6 predstavlja vodeći pokretač regionalne integracije. Sve zemlje zapadnog Balkana (WB6) su neto uvoznici energije. Ukupno gledano, uvoz energije (uglavnom nafte, naftnih derivata, te prirodnog gasa) predstavljaju oko 30 procenata ukupne primarne ponude energije u regionu. BiH ima najniži stepen zavisnosti od uvoza energije (oko 22 procenta), a BJR Makedonija ima najviši (oko 53 procenta). Međutim, značajni sopstveni energetske resursi, prije svega lignit¹ i hidroenergija – koji su geografski rašireni po regionu – omogućavaju zemljama regiona WB6 da pokrivaju svoje potrebe za električnom energijom praktično bez uvoza goriva. To obezbjeđuje snažne poticaje za regionalnu ekonomsku integraciju sa ciljem unapređivanja energetske sigurnosti i jačanja pouzdanosti snabdijevanja energijom u svim zemljama regiona WB6.

Uštede troškova na osnovu regionalno optimiziranih investicija i ojačane konkurencije na regionalnom tržištu²

donose koristi za potrošače kroz niže cijene i bolje usluge. Regionalno tržište koje dobro funkcioniše bi omogućilo uštede na količinama i investicije u regionalno optimalna energetska rješenja, u poređenju sa skupljim energetske projektima koji opslužuju manja tržišta u zemljama. Štaviše, integrisano energetske tržište bi smanjilo systemske troškove kapitala kroz smanjivanje margina rezervi za dati nivo pouzdanosti sistema. Sve zemlje regiona WB6 imaju značajan potencijal za privlačene investicija u regionalno optimalne energetske projekte koji bi mogao da smanji dugoročne marginalne troškove snabdijevanja energijom u cijelom regionu. Konkretno, širenje investicija u obnovljive izvore energije, uključujući infrastrukturu za hidroenergiju i prirodni gas, u znatnoj bi mjeri podržalo regionalnu ekonomsku infrastrukturu koja pomaže pri smanjivanju tržišnih rizika i, prema tome, omogućava jeftinije finansiranje, između ostalog od međunarodnih finansijskih institucija (International Financial Institutions - IFI) i iz fondova EU za podršku regionalnoj energetske infrastrukturi.

Regionalna trgovina energijom i integracija tržišta električne energije dovode do smanjivanja operativnih troškova sistema i ispuštanja, stvarajući snažne poticaje za regionalnu ekonomsku integraciju. Trgovina

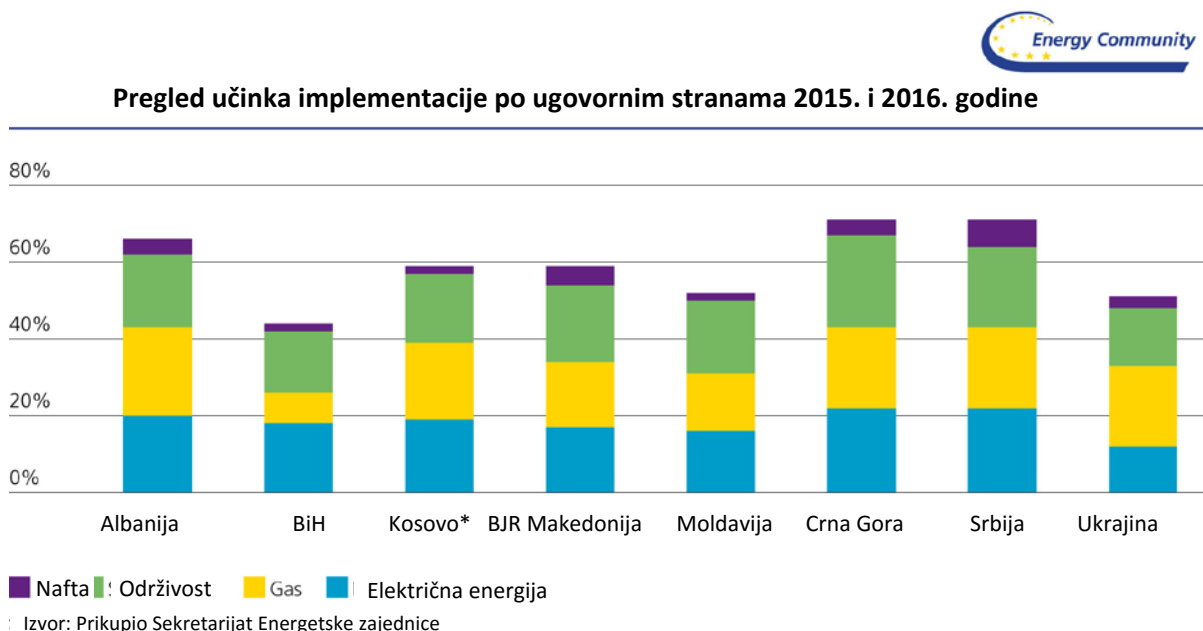
¹ Lignit predstavlja oko 50 procenata primarne ponude energije u regionu.

² Tržište električne energije regiona WB6 predstavljalo je oko 72 TWh, u vrijednosti od oko 3 milijarde EUR u 2015. godini.

električnom energijom među zemljama regiona WB6 je već znatna, zbog prirodne nadopunljivosti između njihovih elektroenergetskih sistema (tj. nadopunljivosti između proizvodnje koja je na osnovu uglja i hidro potencijala u ispunjavanju potražnje za električnom energijom). Sa izuzetkom BiH, koja je neto izvoznik električne energije, sve druge zemlje regiona WB6 imaju sezonske viškove i manjkove proizvodnje električne energije, koji se najbolje uparuju preko integrisanog tržišta električne energije. Zavisno od usvajanja mehanizama za određivanje cijena zasnovanog na životnoj sredini (kao što je određivanje cijena prema ugljeniku), tržište električne energije moglo bi da takođe smanji ispuštanja³ kroz davanje prioriteta jedinicama sa nižim troškovima sa stanovišta životne sredine. Prema tome, tržište električne energije koje dobro funkcioniše dovodi do smanjivanja operativnih troškova i ispuštanja u cijelom energetsom sektoru i stimuliše regionalnu ekonomsku integraciju.

Stvaranje otvorenog i konkurentnog regionalnog tržišta energije, u skladu sa obavezama koje su zemlje preuzele u okviru Povelje o energetske zajednici, podržava proces integracije sa EU. nakon potpisivanja i ratifikacije Povelje o energetske zajednici 2006. godine, te uspostavljanja regionalne Energetske zajednice (Energy Community - EnC), sve zemlje regiona WB6 su ostvarile značajan napredak u harmonizaciji svojih pravnih i regulatornih okruženja sa Internim energetske tržištem EU. Kao što pokazuje grafikon u nastavku teksta, stopa usklađenosti sa Trećim energetske paketom je relativno visoka u svim zemljama regiona WB6, iako je potrebno znatno dodatno raditi posebno u BiH, na Kosovu i u BJR Makedoniji. Nastavljanje napredovanja u stvaranju funkcionalnog regionalnog tržišta energije će pomoći svim zemljama regiona WB6 da napreduju u svojoj integraciji sa EU.

Slika 1: Napredovanje EnC u harmonizaciji zakona o energiji sa Trećim energetske paketom

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Izgradnja institucionalnih kapaciteta, unapređivanje korporativnog upravljanja, te ubrzavanje reformi u energetske sektoru zahtijevaju snažnu posvećenost i upornu podršku od vlada.

³ Zbog visokog udjela uglja u primarnom snabdijevanju energijom, ispuštanja CO₂ u regionu su oko 2,8 tona CO₂ po

toe, slično kao u Grčkoj, ali znatno više od 1,9 tona CO₂ po toe u Austriji i Sloveniji.

Bez obzira na znatan napredak koji je postignut u prethodnih nekoliko godina, potpuno konkurentno regionalno tržište električne energije tek treba da bude uspostavljeno. U novijem periodu su se zemlje regiona WB6 posvetile implementaciji akcionog plana za podsticanje razvoja spot tržišta i ostalih „mekih mjera“ za integraciju tržišta električne energije. Uspostavljanje Berze električne energije jugoistočne Evrope (Southeast European Power Exchange - SEEPEX) u Srbiji (2016. godine) predstavljalo je važan korak u implementaciji usaglašenog akcionog plana. Međutim, zemlje regiona WB6 i dalje su relativno spore u implementaciji usaglašenih mjera (uključujući prekogranično uravnoteživanje i raspodjelu regionalnih prenosnih kapaciteta), uglavnom zbog slabih institucionalnih kapaciteta i spore reforme monopolističkih (većinski) državnih preduzeća (state-owned enterprises - SOE), koja dominiraju u energetsom sektoru. Štaviše, nedostatak korporativnog rukovođenja i nadzora nad SOE često dovodi do slabe finansijske discipline, komercijalnih gubitaka, te mekih budžetskih ograničenja, a to su veliki izazovi za transformaciju energetskih komunalnih preduzeća tako da postanu djelotvorni igrači na tržištu.

Dvostruki izazovi energetskog siromaštva i visokog energetskog intenziteta zahtijevaju snažan fokus na povećavanje stepena energetske efikasnosti među svim kategorijama potrošača. Prosječna potrošnja energije u zemljama regiona WB6 (oko 1,6 toe (ekvivalenta tone nafte) per capita) iznosi manje od polovine potrošnje u zemljama EU (npr. Slovenija troši 3,2 toe per capita). Albanija ima najnižu potrošnju energije sa oko 0,8 toe per capita, dok BiH troši oko 2,0 toe per capita. Sa druge strane, energetski intenzitet ekonomije (toe po USD BDP-a) u zemljama regiona WB6 je tri puta viša nego u EU. Najniži energetski intenzitet je u Albaniji (0,2), a najviši u BiH (0,4). Sve zemlje regiona WB6 imaju za cilj prevazilaženje energetskog siromaštva i unapređivanje energetske efikasnosti, počevši sa relativno niske osnove. Prema

odredbama povelje o EnC, sve zemlje regiona WB6 su preuzele obavezu da postignu ciljni nivo ušteda energije od 9 procenata (do 2018. godine, na osnovu nivoa iz 2010. godine) i usvojile su Planove za energetska efikasnost za zemlje. Iako je povećavanje energetske efikasnosti ključno za štednju energije i modernizaciju privrede (npr. strukturalno pomijeranje ka uslugama i modernim tehnologijama), potražnja za energijom u zemljama WB6 će nastaviti da raste kako se dohoci budu povećavali i kako se energetska siromaštvo bude smanjivalo.

Energetska infrastruktura koja stari, postaje zastarjela i neefikasna, potkopava sigurnost i pouzdanost snabdijevanja energijom u cijelom regionu i usporava integraciju tržišta električne energije. Zbog hroničnog nedovoljnog investiranja u energetska infrastrukturu u posljednjih 30 godina, zemlje regiona WB6 se suočavaju sa rizikom brzog opadanja sigurnosti i pouzdanosti snabdijevanja električnom energijom. Više od 90 procenata postojeće energetske infrastrukture je razvijeno prije 1009. godine. U termo energetskim postrojenjima sa kapacitetom od oko 2.600 prestanak rada je zakazan do 2025. godine, a to predstavlja oko 15 procenata instaliranih kapaciteta u regionu. Neki od tih kapaciteta su već znatno smanjenog ranga (npr. dostupni kapaciteti u postrojenju Kosovo A su samo oko 300 MW, od 630 MW nominalnih kapaciteta). Studija o investicijama u proizvodnju električne energije koju je podržala EC (GIS, 2007. godine) identifikovala je regionalni plan širenja proizvodnje električne energije sa najmanjim troškovima, uključujući rehabilitaciju i/ili zamjenu postojećih kapaciteta modernim, energetski efikasnim tehnologijama u skladu sa standardima za životnu sredinu iz EU. Međutim, u toku posljednjih desetak godina postignut je veoma mali napredak u implementaciji regionalno optimalnih projekata za električnu energiju. U novijem periodu, Energetska zajednica i ugovorne strane su identifikovale „Projekte od zajedničkog interesa“ (PCI za gas, naftu i električnu energiju) u iznosu od 15 milijardi EUR, koji se smatraju prioritetom sa stanovišta sigurnosti snabdijevanja, adekvatnosti

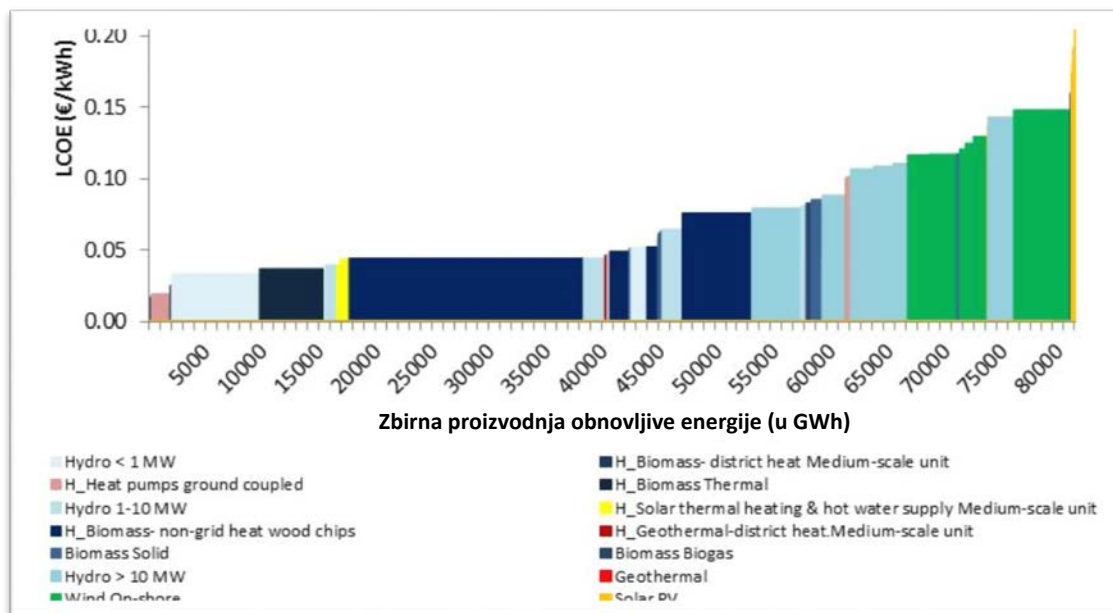
proizvodnje, te ciljeva koji se odnose na obnovljive izvore energije.

Potencijal obnovljivih izvora energije, posebno hidroenergije, u znatnoj je mjeri nedovoljno iskorišten u regionu WB6.

Sada je udio obnovljive energije u energetskej mješavini regiona WB6 oko 25 procenata, što se uglavnom odnosi na značajan udio hidroenergije. Oko 92 procenata postojećih hidroenergetskih potencijala (8.432 MW) izgrađeno je prije 1990. godine, a mnoga od tih postrojenja zahtijevaju rehabilitaciju za povećavanje kapaciteta i efikasnosti, kao i za jačanje bezbjednosti brana. Postojeći kapaciteti koriste samo oko 40 procenata regionalnog hidroenergetskog potencijala, a sve zemlje regiona WB6 imaju planove za daljnji razvoj hidroenergije, kako je okvirno predstavljeno u Strategiji za hidroenergiju regiona koji je podržala EC (2017. godine). Takođe, sve zemlje regiona WB6 su uspostavile inicijative za promovisanje korištenja energije vjetra i solarne energije preko „dolaznih tarifa“ (“Feed-in-Tariffs” - FIT). Kao što pokazuje grafikon u nastavku teksta, postoji značajan potencijal za proširivanje

korištenja hidroenergije, kao i biomase i solarne energije za grijanje na isplativ način. Imajući u vidu da se više od 40 procenata potražnje za termalnom energijom obezbjeđuje preko neefikasnih peći i kotlova na nivou zgrada koji su samo za grijanje (heat-only boilers - HOB) i koji koriste čvrsto drvo, procjenjuje se da bi se oko milion peći u domaćinstvima i desetine hiljada HOB u cijelom regionu moglo zamijeniti efikasnim rješenjima sa korištenjem biomase, što bi podstaklo ekonomske aktivnosti, uštedilo energiju, unaprijedilo životnu sredinu, te smanjilo stepen zavisnosti od električne energije za grijanje. Postoji i potencijal za prelazak postojećih DH kotlova koji koriste fosilna goriva na biomasu. Sa druge strane, važno je da zemlje regiona WB6 rade u skladu sa principima razvoja energetske resursa sa najnižim cijenama i da prvo istraže jeftinije opcije za korištenje obnovljivih izvora energije. Regionalna saradnja i integracija tržišta električne energije bi u velikoj mjeri pomogla pri omogućavanju razvoja potencijala obnovljivih izvora sa najnižim cijenama, uključujući prekogranične projekte.

Slika 2: Regionalna kriva snabdijevanja obnovljivim resursima sa najnižim cijenama za električnu energiju i grijanje

Niska stopa finansijske dostupnosti, neefikasne subvencije, te spor tempo reforme tarifa predstavljaju velike rizike za modernizaciju i razvoj energetskeg

sektora u regionu WB6. U većini zemalja regiona WB6, potrošnja na energiju predstavlja veliki procenat ukupne potrošnje domaćinstava. Najviši procenat

(13 procenata) je u Srbiji, a najniži (7 procenata) u BJR Makedoniji. Donjih 20 procenata najsiromašnijih domaćinstava su posebno osjetljiva i više od trećine njih se smatra energetske siromašnim. Nizak stepen ekonomske dostupnosti i neefikasne subvencije (koje obezbjeđuju opštu pokrivenost, bez kriterijuma) glavni su razlog za sporu reformu tarifa i nagomilavanje „kvazifiskalnih deficita“ („quasi-fiscal deficit“ - QFD) u energetsom sektoru, zbog toga što su tarife ispod nivoa koji obezbjeđuje povrat troškova, kao i slabe naplate i značajnih „komercijalnih“ (netehničkih) gubitaka. Na primjer, u 2014. godini, QFD u elektroenergetskom sektoru je iznosio oko 6 procenata u Albaniji i 2 procenta BDP-a u Srbiji. Kao rezultat toga, komunalna preduzeća u državnom vlasništvu u cijelom regionu nemaju finansijsku održivost i imaju slabu kreditnu sposobnost, što je velika prepreka za investicije koje su potrebne za unapređivanje efikasnosti i modernizaciju energetske infrastrukture.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Unapređivanje korporativnog rukovođenja i finansijske održivosti energetskih komunalnih preduzeća

Aktivnost 1.1: Jačanje finansijske discipline, eliminisanje komercijalnih gubitaka, te neplaćanja

Aktivnost 1.2: Unapređivanje rukovođenja, nadzora, te korporativnog planiranja u SOE

Aktivnost 1.3: Dovodjenje tarifa na nivo povrata troškova, uz istovremenu zaštitu siromašnih i osjetljivih potrošača sa dobro usmjerenim i fiskalno dostupnim subvencijama

Prioritetna oblast 2: Modernizacija i jačanje energetske infrastrukture

Aktivnost 2.1: Davanje prioriteta investicijama i unapređivanje predvidljivosti javnog finansiranja za ključne projekte, te razvijanje strategije za

partnerstva javnog i privatnog sektora u energetsom razvoju

Aktivnost 2.2: Operacionalizacija Regionalne strategije za hidroenergetsku kroz razvijanje (ili ažuriranje) planova za razvoj održive hidroenergije za izabrane riječne slivove

Aktivnost 2.3: Ažuriranje regionalnog plana za razvoj gasa

Prioritetna oblast 3: Razvijanje regionalnog tržišta električne energije koje bi bilo kompatibilno sa ENTSO-E

Aktivnost 3.1: Uspostavljanje spot tržišta i stalno trgovanje u toku jednog dana u cijelom regionu

Aktivnost 3.2: Prekogranično uravnoteživanje i regionalna saradnja u održavanju sistemskih bilansa

Aktivnost 3.3: Regionalno raspodjeljivanje kapaciteta među konekcijama među susjedima

Prioritetna oblast 4: Povećavanje resursa obnovljive energije

Aktivnost 4.1: Mapiranje resursa i ocjenjivanje potencijala obnovljivih izvora energije (renewable energy - RE)

Aktivnost 4.2: Regulatorni okvir za konkurentni razvoj potencijala RE sa najmanjim troškovima

Aktivnost 4.3: Podrška za unapređivanje održivosti i efikasnosti korištenja biomase za grijanje

Prioritetna oblast 5: Unapređivanje energetske efikasnosti (energy efficiency - EE)

Aktivnost 5.1: Uspostavljanje programa za EE na nivou zemalja za povećavanje stepena energetske efikasnosti

Aktivnost 5.2: Usvajanje propisa i razvoj institucija koje podržavaju implementaciju planova NEEAP

Aktivnost 5.3: privlačenje finansiranja iz privatnog sektora i komercijalnog finansiranja korištenjem revolving fondova za EE i drugih finansijskih rješenja (npr. ESCO) za podršku investicijama u EE

Reference

Sekretarijat energetske zajednice. 2016. godine. "Annual Implementation Report." („Godišnji izvještaj o implementaciji“)

Međunarodna agencija za energiju. 2016. godine. "World Energy Outlook, and World Energy Statistics." („Svjetske energetske perspektive, te svjetske energetske statistike“)

Macdonald, Mott. 2017. godine. "Draft Regional Strategy for Sustainable Hydropower in the Western Balkans." („Nacrt regionalne strategije za održivu hidroenergiju na zapadnom Balkanu“) EC WBIF.

Bilješku pripremili

Autori: Dejan Ostojic, Claudia Ines Vasquez Suarez

Vođa programa: Raymond Bourdeaux | *Menadžer prakse:* Sameer Shukla

Transportna povezanost

Bolja transportna povezanost je ključ za daljnju ekonomsku integraciju na zapadnom Balkanu

PREGLED:

Nedostatak adekvatnih i modernih sistema transportne povezanosti na zapadnom Balkanu otežava mogućnost trgovanja i premještanja ljudi na efikasan način, kao i za oslobađanje potencijala regionalne ekonomske integracije. Unapređivanje regionalne transportne povezanosti zahtijeva investicije u fizičku infrastrukturu, ali još važnije u rješavanje nefizičkih prepreka. Glavni izazovi za regionalnu transportnu povezanost su povećavanje (i) efikasnosti, (ii) pouzdanosti i (iii) održivosti sa stanovišta životne sredine za sveobuhvatnu mrežu SEETO. Ključne intervencije za unapređivanje efikasnosti mreže treba da se odnose na otvaranje željezničke mreže, inteligentne transportne sisteme (Intelligent Transport Systems - ITS), te granične prelaze. Povećavanje pouzdanosti mreže zahtijeva da se više pažnje posveti upravljanju sredstvima i bezbjednosti puteva. Konačno, jačanje održivosti zahtijeva povećavanje otpornosti mreže u odgovaranju na velike klimatske događaje, kao i implementaciju mjera za ublažavanje klimatskih promjena.

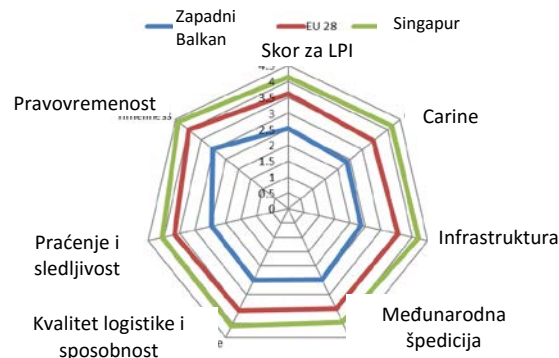
Koristi koje donosi ekonomska integracija - Dokazi i globalna iskustva

Transportna povezanost je od suštinske važnosti za otključavanje potencijala ekonomske integracije. Veći stepen ekonomske integracije među zemljama zapadnog Balkana, kao i između njih i EU, od suštinske je važnosti za ekonomski prosperitet. Transportna integracija je jedna od najdirektnijih putanja za takav prosperitet.

Međutim, nedostatak adekvatnih i modernih sistema transportne povezanosti na zapadnom Balkanu otežava mogućnosti za izvoz i efikasno premještanje ljudi. Bez obzira na investicije u Sveobuhvatnu mrežu SEETO¹ od oko 12 milijardi EUR od 2004. godine za stvaranje održive / pouzdane transportne infrastrukture i podržavanje povezanosti, široko je prepoznata činjenica da su stalni i značajni napori i dalje neophodni za

osiguravanje da transportni sistemi zapadnog Balkana na odgovarajući način podrže kretanje robe i ljudi, kao i konkurentnost regiona. Grafikon u nastavku teksta pokazuje učinak sektora transporta i logistike na zapadnom Balkanu, u odnosu na prosjeke za EU. Potencijalne koristi od smanjivanja troškova povezanosti su znatne, pošto bi uštede potencijalno premašivale 900 miliona EUR ili 1 procenat BDP-a regiona ako bi logistički troškovi bili usklađeni sa onima u EU.

Slika 1: Učinak logistike 2016. godine

Izvor: Svjetska banka, Connections to Compete (Konekcije za konkurentnost) (2016. godine).

¹ Transportni opservatorijum jugoistočne Evrope (South East Europe Transport Observatory - SEETO) uspostavljen je u Memorandumu o razumijevanju (MoU) koji su potpisale vlade Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, bivše jugoslovenske republike Makedonije, Crne Gore i Srbije i

Misija Ujedinjenih naroda na Kosovu i Evropska komisija 2004. godine. Sveobuhvatna mreža je definisana kao multi-modalna regionalna transportna mreža koja je osnova za implementaciju programa transportnih investicija

Unapređivanje regionalne transportne povezanosti na zapadnom Balkanu zahtijeva određene investicije u fizičku infrastrukturu, ali još važnije u rješavanje nefizičkih prepreka. Na primjer, inventar troškova za kamione koji uključuju međunarodna kretanja u zemljama zapadnog Balkana je više od deset puta veći od uporedivih troškova za kamione u EU. Pored toga, broj kamiona i vozača koji su potrebni je oko 5 puta veći od prosječnog broja u efikasnim zemljama EU, zbog kašnjenja na graničnim prelazima. Najveći

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

Glavni izazovi za regionalnu transportnu povezanost su povećanje (i) efikasnosti, (ii) pouzdanosti, i (iii) održivosti sa stanovišta životne sredine Sveobuhvatne mreže SEETO.¹ Rješavanje tih ne-infrastrukturnih prepreka za omogućavanje trgovine i transporta na zapadnom Balkanu će povećati kapacitet i funkcionalnost transportnih sistema i institucija. Visok stepen prioriteta trebalo bi da se da tim aktivnostima, ne samo zbog njihove relativno niske cijene implementacije, već i zbog visokog povrata i sinergija.

Jačanje efikasnosti mreže uključuje implementaciju aktivnosti za reformu željeznica sa ciljem povećavanja stepena korištenja sa stanovišta životne sredine povoljnog vida željezničkog transporta za velike udaljenosti i teške terete, razvijanje i implementiranje ITS strategija za harmonizaciju tehnologija, politika i procedura za smanjivanje troškova transporta, te jačanje modaliteta za granične prelaze sa ciljem smanjivanja dugog trajanja i visokih troškova vezanih za granice. Konkretnije:

a. **Izazovi u željezničkom sektoru:** Na tržištima željezničkih usluga na zapadnom Balkanu nema gotovo nikakve konkurencije.

dio troškova izvoza i uvoza je vezan za poštivanje graničnih propisa i za vrijeme koje se troši na granicama. Na primjer, izvozniku iz Kosova treba gotovo dva dana (42 sata) za poštivanje graničnih propisa i još dan i pol (38 sati) za poštivanje zahtjeva za dokumentacijom, u poređenju sa 7 sati i 3,8 sati u drugih pet zemalja zapadnog Balkana. Pored toga, kosovska firma će morati da plati 264 USD za izvoz, u poređenju sa prosjekom od 72 USD u drugih pet zemalja regiona. Smanjivanje tih transportnih i logističkih troškova na razumnije nivoe ojačalo bi regionalnu integraciju.

To je takođe praćeno u opštem slučaju niskim nivoima produktivnosti rada i intenziteta saobraćaja u regionu, koji su ispod prosjeka za EU. Očekivalo bi se da će otvaranje željezničkih tržišta konkurenciji i izgradnja kapaciteta u toj oblasti dovesti do povećavanja kapaciteta sektora i efikasnosti regionalne transportne povezanosti, kako su pokazala iskustva iz EU: Grube procjene troškova za otvaranje željezničkog tržišta i izgradnju kapaciteta procijenjene su u Ažuriranoj studiji REBIS na oko 45 miliona EUR za region WB6 na godišnjem nivou u toku perioda od 5 godina, što predstavlja prosječne troškove od manje od 2 miliona EUR godišnje po regionalnom učesniku. povrati na te investicije su, međutim, procijenjeni na 250 procenata.

b. **Korištenje inteligentnih transportnih sistema:** Korištenje informacionih i komunikacionih tehnologija na polju transporta, bez obzira da li se odnosi na infrastrukturu, vozila, ili korisnike, brzo postaje jedna od najvažnijih oblasti u EU za obezbjeđivanje unapređenja u kapacitetu mreže i time jačanje ekonomske produktivnosti. U zemljama zapadnog Balkana, ITS bi mogli da podrže unapređenja u upravljanju zagušenjima, otkrivanju nesreća i oporavku od njih, savjete za preusmjeravanje i drugačije rutiranje, putne informacije u realnom vremenu, te bolje procjenjivanje putovanja. Harmonizacija ili

¹ Prema Zajedničkom akcionom planu za zapadni Balkan koji je usvojen u toku Pariškog samita u julu 2016. godine.

interoperabilnost sistema je takođe od suštinske važnosti za neometan i siguran prekogranični transport i mogla bi da unaprijedi energetska efikasnost. Još jedna važna primjena za ITS je Evropski sistem upravljanja željezničkim saobraćajem (European Rail Traffic Management System - ERTMS) za pomaganje pri osiguravanju interoperabilnosti sistema za upravljanje vozovima.

c. **Kašnjenja pri prelasku granica:** Od kritične važnosti za prekogranična trgovinska i transportna kretanja je efikasnost prelaska granica. Međunarodna iskustva konsistentno pokazuju velike koristi koje se dobijaju kroz pojednostavljivanje i harmonizaciju procedura na granicama i kroz osiguravanje dovoljnih kapaciteta za upravljanje graničnom trgovinom. Izračunavanja¹ pokazuju da kamioni troše, zajedno, oko 26 miliona sati na tačkama graničnih prelaza (border crossing points - BCP) na zapadnom Balkanu. Zbog troškova prenosa inventara, troškova vezanih za vozila, te troškova vezanih za vozače, koji se pripisuju graničnim prelazima na zapadnom Balkanu iznosi više od 5 puta više od troškova u efikasnim zemljama EU. Povećavanje efikasnosti prelaska granica uključuje prekogranične sporazume u više oblasti, uključujući transport, carine, te graničnu policiju i moglo bi da zahtijeva ratifikaciju na parlamentima.

Unapređivanje pouzdanosti mreže. Dva važna izazova za imanje pouzdane mreže su moderne i održive prakse upravljanja sredstvima sa ciljem zaštite kvaliteta transportne mreže, te politike za bezbjednost transporta sa ciljem smanjivanja broja smrtnih slučajeva i nesreća, posebno u kontekstu povećanog obima saobraćaja.

a. **Očuvanje sredstava** bi trebalo da bude prioritet zbog velikog zaostatka u rehabilitaciji i visokih ekonomskih stopa povrata koje može da donese održavanje. 1

EUR potrošen na adekvatno održavanje može da uštedi 3 EUR u troškovima rada vozila i da smanji potrošnju energije i ispuštanja GHG. Štaviše, međunarodna iskustva su pokazala da, ako se pravovremeno održavanje ignoriše, troškovi popravljivanja puteva mogu da dosegnu nivo višestruko veće od troškova održavanja – 6 puta veće ako je period zanemarivanja 3 godine, a preko 15 puta veće ako je 5 godina.² Na zapadnom Balkanu, godišnje potrebe za rehabilitacijom puteva i željeznica, uključujući zaostatke, procijenjene su na oko 1 milijardu EUR za svaku od narednih pet godina. To je posebno važno za željezničku infrastrukturu, u kojoj su kapaciteti pruga dovoljni, ali slabi uslovi mreže otežavaju efikasno korištenje željeznica zbog čestih ograničenja brzine.

b. **Bezbjednost puteva:** Prosječna stopa smrtnih slučajeva po milion ljudi na zapadnom Balkanu iznosi oko jedne trećine više od prosjeka za EU28, a procjenjuje se da smrtni slučajevi i ozljede na putu koštaju čak 2 procenta BDP-a. Očekuje se da će se saobraćajni sudari i smrtni slučajevi dodatno povećati, kako se trgovinski i transportni tokovi budu povećavali, osim ako se ne implementiraju unapređenja bezbjednosti puteva. Davanje prioriteta bezbjednosti puteva je konzistentno sa ciljevima Trans evropske transportne mreže (Trans European Transport Networks - TEN-T) koja povezuje Evropu i kao jedan od ciljeva ima: „Osiguravanje bezbjednih, sigurnih i visokokvalitetnih standarda, kako za putnički, tako i za teretni transport“. Djelotvorno upravljanje bezbjednošću na putu uključuje rješavanje pitanja inženjerskog projektovanja, sprovođenja propisa, edukacije i hitnog reagovanja.

Jačanje otpornosti i održivosti, sa stanovišta životne sredine, Sveobuhvatne mreže. Rastuća važnost rješavanja klimatskih promjena, posebno nakon Pariškog klimatskog sporazuma 2015. godine i u svjetlu prirodnih katastrofa sa kojima se region suočavao u novijem

² S Burningham i N Stankevich, 2005, godine. Transport Note No. TRN-4: Why road maintenance is important and how to get it done (Transportna bilješka br. TRN-40: Zašto je

održavanje puteva važno i kako da se ono uradi). Svjetska banka, Washington D.C.

periodu³, zahtijeva da se pažnja jasno posveti klimatskim promjenama. Krična oblast za klimatske intervencije u transportu na zapadnom Balkanu je otpornost mreže, što će zahtijevati određeni stepen viškova u mreži prema najisplativijem načinu za rješavanje potencijalnih prekida na mreži. Ublažavanje klimatskih promjena može da se postigne povećanjem modalnog korištenja u većoj mjeri povoljnih, sa stanovišta životne sredine, vidova transporta, kao što su željeznički i vodni, boljim korištenjem među-modalnog transporta, te efikasnijom logistikom koja povećava intenzitet korištenja transportnih vozila.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Zemlje zapadnog Balkana su posvećene daljnjem jačanju regionalne saradnje, povećavanju stepena koherentnosti, te produbljivanju integracije vođeno jasnom perspektivom priključivanja EU i integracije u multilateralni trgovinski sistem koji obezbjeđuje okvir za angažman na članstvu u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, CEFTA- i SEETO, kao i kroz proces priključivanja EU. Srednjoročne aktivnosti u nastavku bazirane su na artikulisanim izazovima. One predstavljaju nadgradnju na Zajednički akcioni plan koji je region WB6 usvojio prošlog juna, a koji je bio usmjeren na kratkoročne ciljeve.

Reference

Svjetska banka. 2015, godine. "Regional Balkans Infrastructure Study (REBIS) Update: Enhancing Regional Connectivity: Identifying Impediments and Priority Remedies." („Regionalna studija infrastrukture za Balkan, ažuriranje: Jačanje regionalne povezanosti: Identifikacija prepreka i prioriternih lijekova“)

———. 2016. godine. "Joint Action Plan for Trade and Transport Facilitation." („Zajednički akcioni plan za omogućavanje trgovine i transporta“)

Bilješku pripremili

Autori: Baher El-Hifnawi, Raymond Bourdeaux

Voda programa: Raymond Bourdeaux | *Menadžer prakse:* Juan Gaviria

Prioritetna oblast 1: Jačanje efikasnosti SEETO mreža

Aktivnost 1.1: Postepeno otvaranje željezničkog tržišta na koridorima orijent – srednji Mediteran i Mediteran uz reciprocitet između zemalja regiona WB6 i zemalja članica EU

Aktivnost 1.2: Usvajanje strateškog okvira za implementaciju ITS na sveobuhvatnoj mreži, te početak implementacije

Aktivnost 1.3: Implementacija sporazuma za granične prelaze i IBM sporazuma na svim graničnim prelazima na Sveobuhvatnoj mreži

Prioritetna oblast 2: Unapređivanje pouzdanosti i bezbjednosti mreža SEETO

Aktivnost 2.1: Implementacija intervencija za bezbjednost puteva na osnovu završenih inspekcija / revizija Sveobuhvatne mreže SEETO

Aktivnost 2.2: Implementacija planova održavanja za jezgro mreže SEETO u toku

Prioritetna oblast 3: Jačanje održivosti SEETO mreža sa stanovišta životne sredine

Aktivnost 3.1: Usvajanje plana otpornosti Sveobuhvatne mreže i početak implementacije

Aktivnost 3.2: Finalizacija planova za usvajanje intervencija za klimatsko ublažavanje na Sveobuhvatnoj mreži i povećavanje efikasnosti mreže, te početak implementacije

³ Bosna i Hercegovina, BJR Makedonija, Srbija i Crna Gora su sve pogođene poplavama različite ozbiljnosti u toku prethodne 3 godine, uključujući najveće ikada poplave u Bosni i Hercegovini i Srbiji u 2014. Poplave u Srbiji su

izazvale štete i gubitke na nivou od 4,7% BDP-a, kao i 15% BDP-a u Bosni i Hercegovini, na primjer (Svjetska banka, Poplave u Srbiji, 2014.; Ocjena potreba za oporavkom u Bosni i Hercegovini, 2014.)

ZAPADNI BALKAN: Bilješka o regionalnoj ekonomskoj integraciji br. 18

Regionalna infrastruktura za industrijski otpad

Iskorištavanje regionalne integracije za eliminaciju naslijeđenog zagađenja

PREGLED:

Sektor upravljanja industrijskim i opasnim otpadom u cijelom regionu zapadnog Balkana zahtijeva ozbiljne reforme, kao preduslov za investicije u infrastrukturu za prečišćavanje i odlaganje i za omogućavanje angažmana privatnog sektora. Rješenja na nivou pojedinačnih zemalja su skupa, što rezultuje potrebama za subvencijama u javnom sektoru ili skupim izvozom izvan regiona. Rješenja na nivou regionalne infrastrukture koriste kao polugu količine i geografsku raspodjelu otpada, a stvaraju zajednički program ekonomske integracije propisa, politika i tarifa za cijeli region koji bi mogao da stabilizuje poslovno okruženje za tešku industriju i turizam, da privuče privatne investicije i da omogući novi uslužni sektor.

Koristi koje donosi ekonomska integracija - Dokazi i globalna iskustva

Sve zemlje zapadnog Balkana su razvile politike za upravljanje čvrstim otpadom i završile su proces transponovanja ključnih direktiva i uredbi EU u državne zakonske okvire. Dok je najveći dio investicija danas fokusiran na upravljanje domaćim otpadom, većina zemalja takođe je uložila napore na rješavanje pitanja industrijskog otpada, iako uglavnom u kontrolisanje istorijskih odlagališta i deponija za te materijale.

Iako domaće upravljanje otpadom zahtijeva rješenja na lokalnom nivou, isto nije tačno ni isplativo za opasni i industrijski otpad. Imajući u vidu veličinu balkanskih zemalja, obim otpada, te različite metode odlaganja, često nije isplativo razvijati posebno posvećenu infrastrukturu u svakoj od zemalja za ispunjavanje državnih zahtjeva za sve kategorije otpada. Ipak, pošto su sve zemlje u regionu sada usvojile relevantne pravne tekovine EU o upravljanju i transportu otpada, više zemalja već se priprema za investicije u državne centre za opasni otpad.

Regionalna rješenja za upravljanje otpadom dovešće do smanjivanja operativnih troškova sistema i stvaranja održivih tržišta za privlačenje angažmana privatnog sektora. Rješenja na nivou zemalja su druga najbolja opcija, imajući u vidu količine otpada koje su neophodne za opravdavanje kapitalnih investicija koje su neophodne za finansiranje skupe infrastrukture. Kako zemlje razvijaju svoje državne planove za različite tipove upravljanja otpadom i odlaganja otpada, te istražuju načine za izbjegavanje skupih transporta opasnih materijala na velike udaljenosti izvan regiona, izgradnja regionalne infrastrukture stvara uštede na količinama i povoljna je za životnu sredinu i privlačenje komercijalnih interesa.

Regionalna infrastruktura za opasni otpad će podržati regionalnu ekonomsku integraciju kroz pretvaranje negativne stvari za javnost u regionu u mehanizam za izgradnju trgovinskih odnosa u politički sigurnom prostoru (svi žele da se oslobode otpada, ali niko ne želi da sam plati za infrastrukturu za njegovo uništavanje). To će omogućiti zajednički okvir politika za omogućavanje uvoza i izvoza otpada, kao i zajednički tarifni režim koji omogućava investicije privatnog sektora. Štaviše, upravljanje otpadom – od

naslijeđenog zagađenja do tekućih industrijskih procesa – unaprijediće poslovnu klimu u cijelom regionu, a zajednički okvir politika će stvoriti regulatornu sigurnost u regionu, smanjujući time troškove i rizik poslovanja (uključujući troškove investiranja u jednoj zemlji, da bi se dobilo smanjenje tarifa u drugoj, što povećava relativne troškove poslovanja). To će takođe da unaprijedi mogućnosti za investiranje u regionu sa stanovišta turizma, imajući u vidu da je stvarnost, ili čak percepcija opasnog otpada u jednoj zemlji sa stanovišta njenih susjeda dovoljna da ošteti elastičan sektor, kao što je turizam.

Ključni izazovi za regionalnu ekonomsku integraciju zapadnog Balkana

U nedostatku adekvatnog upravljanja i infrastrukture, previše opasnog i industrijskog otpada se čuva na lokacijama širom Balkana, često kao mješavina sa otpadom ili domaćinstava, ili odlagano na nekontrolisan način. Određene zemlje su poduzele konkretne korake na unapređivanju upravljanja industrijskim i opasnim otpadom.¹ Određene zemlje aktivno izvoze u zapadnu Evropu, što je skup i transakcioni zahtjevan proces koji uključuje kompleksne i duge prekogranične aranžmane. Na primjer, sve opasne hemikalije koje se uklanjaju iz lokacija za gasifikaciju u okviru Projekta za iščišćavanje i povrat zemljišta na Kosovu izvezene su u spaljivače u zapadnoj Evropi, u nedostatku regionalnih alternativa. Slična iskustva su se pojavila u drugim operacijama iščišćavanja, kao na primjer u Albaniji, gdje je sve opasne materijale iz oblasti Porto Romano trebalo izvesti, po visokim cijenama i sa prekograničnim transportnim aranžmanima, sa velikim kašnjenjima. Sada (2017. godine), prema tenderskim procedurama, velike količine opasnog otpada iz brodogradilišta u Crnoj Gori takođe treba da budu izvezene.

¹ Hrvatska je razvila funkcionalan sistem upravljanja opasnim otpadom, Crna Gora je dobila finansiranje od Svjetske banke za planiranje i proces državnog odobravanja za infrastrukturu za upravljanje i odlaganje opasnog otpada, a Albanija je uspostavila državni centar u Elbasanu u kojem se specijalne kategorije otpada, nakon prepakiranja, mogu

Razvijanje politika za industrijski i opasni otpad, regulatorni nadzor i infrastrukturu u velikoj mjeri varira u različitim dijelovima Balkana, ali za većinu zemalja u ovom regionu treba izvršiti dodatne institucionalne i regulatorne reforme za razvijanje sektora kao podršku za nove zakone za upravljanje otpadom i transport otpada. Adekvatno i finansijski održivo upravljanje industrijskim i opasnim otpadom zahtijeva snažne zakonske aranžmane, dobro razvijenu infrastrukturu, podsticaje za angažman privatnog sektora u sakupljanju otpada, rukovanju otpadom i odlaganju otpada, te tarife koje su dovoljne za povrat troškova.

Ušteda troškova iz regionalno optimizovanih investicija i ojačanog angažmana privatnog sektora u sektoru industrijskog otpada od koristi su za potrošače iz javnog i privatnog sektora zbog nižih cijena i boljih usluga. To će takođe podstaći regionalnu saradnju i konektivnost između zemalja. Za namjene ušteda vremena i troškova, zajedničko obrađivanje opasnog otpada u licenciranim cementnim pećima² predstavlja izvodljivu opciju za proizvodnju određenog istorijskog i tekućeg opasnog otpada na cijelom Balkanu. Tekuće potrebe za investiranjem u regionu se ugrubo procjenjuju na 200 do 300 miliona EUR.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Identifikacija neophodne, najisplativije regionalne infrastrukture će zahtijevati regionalni plan za razvoj sektora opasnog otpada, diferenciran tako da rješava konkretna pitanja na nivou zemalja, na osnovu kog se može odlučivati o opcijama za investicije u infrastrukturu i regionalnu saradnju. Fokus studije bi bio sljedeći: Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, bivša jugoslovenska republika Makedonija, Crna

čuvati dok čekaju konačnu obradu. Kosovo se pripremila, uz podršku WBIF, sa inventurom opasnog otpada, klasifikacijom i državnim planom za upravljanje opasnim otpadom.

² Prema odredbama Direktive o integrisanom sprječavanju zagađenja i kontroli

Gora, Srbija, te Kosovo. Za Kosovo i Crnu Goru već postoje znatne informacije koje su dostupne o količinama i klasifikaciji opasnog otpada i dostupnim opcijama za tretman i objektima za odlaganje – ili o njihovom nepostojanju. Procjenjuje se da će takođe i za druge zemlje postojati potreba za određenim količinama sakupljanja primarnih podataka iz industrija o njihovim količinama i tipovima opasnog otpada.

Prioritetna oblast 1 (mjeseci 1-3): Razvijanje **zajedničkog razumijevanja za regionalnu infrastrukturu** kroz nadgradnju na postojeći dijalog u svakoj od zemalja o upravljanju otpadom (i sa ministarstvima za životnu sredinu i sa ministarstvima finansija).

Prioritetna oblast 2 (mjeseci 3-12). Prevođenje tog zajedničkog razumijevanja u **Regionalnu strategiju za upravljanje industrijskim i opasnim otpadom** koja će uključivati razlike u dostupnim podacima i tekućim kretanjima u svim zemljama, razmatrati potrebe koje su već identifikovane ili treba da budu identifikovane u okviru studije, te istraživati opcije za saradnju u svim zemljama zapadnog Balkana. Studija će takođe uključivati istraživanje mehanizama za

implementaciju regulatornih sistema na nivou zemalja, izgradnju kapaciteta za upravljanje, te uključivanje privatnog sektora u investicije i operacije.

Prioritetna oblast 3 (mjeseci 9-12): Korištenje Strategije za razvoj **Investicionog plana za infrastrukturu za regionalno upravljanje otpadom** sa procjenom troškova, koji će omogućiti zemljama, licima koja stvaraju otpad i operaterima koji upravljaju otpadom da donesu odluke o opcijama za koje postoje procjene koštanja, za izvoz otpada unutar regiona, umjesto razvijanja tretmana ili poduplavanja kapaciteta za odlaganje unutar svake od zemalja ili za istraživanje opcije za omogućavanje uvoza određenih kategorija otpada radi jačanja efikasnosti infrastrukture za upravljanje otpadom. Taj plan će uključivati finansijske i ekonomske stopa povrata za različite opcije.

Prioritetna oblast 4 (mjeseci 12-24): Korištenje Strategije i Investicionog plana za **uspostavljanje zajedničkog okruženja politika / regulatornog okruženja i rasporeda tarifa** u javnom sektoru u cijelom regionu, sa ciljem omogućavanja da predložena infrastruktura **privuče finansiranje kapitala**, posebno iz privatnog sektora.

Reference

Svjetska banka. 2006. godine. "Kosovo, Clean-up and Land Reclamation Project." („Kosovo, Projekt za iščišćavanje i preuzimanje“)

Svjetska banka. 2015. godine. "Kosovo, Strengthening Waste Management Technical Assistance." („Kosovo, tehnička podrška za jačanje upravljanja otpadom“)

Svjetska banka. 2015. godine. "Montenegro, Industrial Waste Management and Clean-up Project." („Crna Gora, Projekt za upravljanje i čišćenje industrijskog otpada“)

Bilješku pripremili

Autori: Katelijan Van den Berg, Mirjana Karahasanovic, Frank Van Woerden
Vodja programa: Raymond Bourdeaux | *Menadžer prakse:* Valerie Hickey

Integrirani razvoj sliva rijeke Save

Među-sektorsko i regionalno upravljanje vodama u slivu rijeke Save

PREGLED:

Ovaj program integriranog razvoja rječnog sliva za sliv rijeke Save podržat će regionalnu saradnju među pet zemalja sliva rijeke Save sa ciljem ubravanja ekonomske integracije i društvenog razvoja. Koordinirani program višenamjenskih i integriranih intervencija za jačanje plovnosti rijeke, upravljanja poplavama, zaštite životne sredine, te nautičkog turizma, također će da doprinese razvoju njenih hidroenergetskih potencijala i potencijala za navodnjavanje i da smanji rizike koji su vezani za poplave i suše koje se ponavljaju, uz istovremeno unapređivanje ishoda sa stanovišta životne sredine.

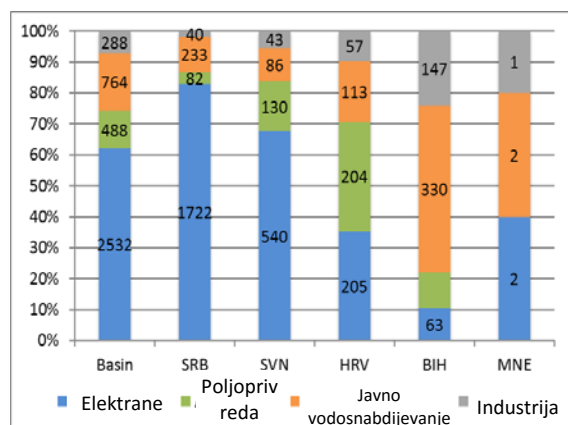
Koristi koje donosi ekonomska integracija - Dokazi i globalna iskustva

Ekonomska integracija oko sliva rijeke Save mogla bi da se realizuje, kroz kapitalizaciju njenog bogatog zemljišta i bogatstva vodnih resursa. Sliv rijeke Save, koji dijele Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora, dom je za 8,1 miliona ljudi i najveća je pritoka u sistemu rijeke Dunav. Sliv rijeke Save obezbjeđuje znatan procenat radnih mjesta u regionu (npr. 20,5 procenata zaposlenosti u Srbiji, 35,3 procenata u Hrvatskoj, te 54,4 procenata u Sloveniji). Poplave iz maja 2014. godine, koje su bile najveće poplave u prethodnom vijeku u slivu rijeke Save, uticale su na cijeli region, od Zagreba do Beograda. Ukupne štete iznosile su 1,3 milijarde EUR u Srbiji (4,7 procenata BDP-a), 2,0 milijardi EUR (15 procenata BDP-a) u Bosni i Hercegovini, te 200 miliona EUR u Hrvatskoj. Najteže pogođeni ekonomski sektori uključuju poljoprivredu, transport, proizvodne aktivnosti, energetiku, rudarstvo, komunikacije, te stanovanje. U tom kontekstu, integrirani pristup upravljanju vodama sliva rijeke Save, kojim se kombinuju potencijali sektora za proizvodnju energije u hidroenergetskim postrojenjima, poljoprivrede, vodnog transporta, te zaštite od poplava, mogao bi da bude veliki izvor ekonomskog razvitka.

Integracija različitih sektora u planiranje investicija i u upravljanje mogla bi da donese dodatne koristi. Pošto vodni resursi rijeke povezuju sve sektore i načine upotrebe, odluke vezane za investicije i raspodjelu vode moraju biti bazirane na sveobuhvatnoj analizi za sve zemlje i sektore. Odlučivanje na nivou zemalja o raspodjeli vode i investicijama u infrastrukturu uvijek će biti neuspješne u obezbjeđivanju postepenih koristi, dovodiće do investicija koje nisu optimalne, i stvaraće rizike sporova i tenzija. Sa druge strane, regionalna integracija upravljanja vodama preko državnih granica i za sve sektore koji zavise od voda dovešće do smanjivanja troškova investicija i ojačati koristi za sve zemlje, zahvaljujući rješenjima u kojima su svi pobjednici, uštedama na većim količinama, te sinergijama. Međunarodna komisija za sliv rijeke Save (International Sava River Basin Commission - ISRBC) je razvila planove i alate za upravljanje i stvorila optimalne uslove za pripremanje nove generacije intervencija koje će ojačati regulisanje tokova (akumulacija) u toku poplava i suša, unaprijediti plovnost, te bolje ublažiti vrhunce poplava kroz obezbjeđivanje više prostora za rijeku u oblastima prirodnog zadržavanja vode. Štaviše, na svojoj 46. sesiji, koja je 15. juna 2017. godine održana u Bledu u Sloveniji, ISRBC i 5 zemalja sliva su usvojili zajedničku izjavu o Akcionom planu za sliv rijeke Save kao katalizatoru za saradnju u regionu.

Održivo i integrisano upravljanje rijekama u cijelom regionu će otključati produktivne investicije. Energetski sektor dominira u tekućem korištenju vode u slivu, ali njegov budući razvoj radi ispunjavanja rastućih potreba za čistom energijom i radi poštivanja obaveza vezanih za smanjivanje ispuštanja zavisi od aktivne saradnje među zemljama i sektorima. Hidroenergetska postrojenja proizvode 37 i 32 procenta električne energije u Srbiji i Sloveniji, 50 i 51 procenata u BiH i Srbiji, a 76 procenata energije u Crnoj Gori. Sliv rijeke Save obezbjeđuje i hlađenje za 85 procenata termoenergetskih postrojenja u regionu. Intervencije za upravljanju rječnim slivovima moraju da se planiraju zajednički da susjednim zemljama kako bi se bolje identifikovali finansijski troškovi, troškovi vezani za životnu sredinu i socijalni troškovi i koristi, te kako bi se o njima bolje pregovaralo i kako bi se spriječili svi potencijalni sporovi izazvani prekograničnim uticajima. Taj pristup će stvoriti povoljnije uštede na većim količinama i ubrzaće proces priključivanja EU.

Slika 1: Sektorska potražnja za vodom u slivu rijeke Save po zemljama 2005. godine (izraženo u Mm³)

¹ Još jedno relevantno međunarodno iskustvo koje je podržala Svjetska banka je slučaj sliva rijeke Senegal u kojem je koordiniran razvoj planova i eksploatacija zajedničkih radova od kojih su koristi imale zemlje sliva (Mali, Mauritanija, Senegal i Gvineja). U tom slučaju stalna rječna komisija raspodjeljuje prava na vodu između država članica i sektora. Na strani dijeljenja troškova i koristi proizvodnje električne energije u hidroenergetskim postrojenjima i objekata za upravljanje poplavama između zemalja sliva iz

Višenamjenske integrisane investicije su dovele do višestrukih koristi. Fizički radovi i hidrauličke promjene koje se zahtijevaju za unapređivanje u višu klasu plovnosti i sigurnosti (kao što su jaružanje, kanali, radovi za regulisanje vodnog odlika i nivoa itd.) mogu da se osmisle tako da ublažavaju i rizike od poplava. Rijeka Sava je bila plovna niz 683 kilometra između Beograda i Rugvica (Hrvatska). Ukupan teret na godišnjem nivou koji je prevožen na rijeci Savi opao je sa 5,2 miliona tona prije sukoba (1990. godine) na 0,250 miliona tona 2012. godine. Obnavljanje kapaciteta vodnog puta na rijeci Savi imalo bi veliki efekat na smanjivanje troškova transporta za rudarstvo i poljoprivredne proizvode, a omogućilo bi i proširivanje turizma koji bi dolazio preko dunavskog koridora.

Svjetska banka je podržavala koordinaciju sliva rijeke Save između uzvodnih i nizvodnih oblasti, a to je ključ za jačanje pripremljenosti i otpornosti svih zemalja. Stalni dijalog i postepena saradnja između zemalja konsolidovala je ISRBC uz podršku Svjetske banke i donatora. Ti naponi su omogućili uspostavljanje Sistema za prognoziranje, upozoravanje i obavještanje na rijeci Savi, koji se upravo stavlja u rad, a rezultovali su u tekućim programima upravljanja rizikom od poplava za slivove rijeka Sava i Drina. Funkcija i razvojne strategije ISRBC predstavljaju nadgradnju nad konvencijama za sliv rijeke Dunav i instrumentima koji regulišu zaštitu voda i plovnost. Međunarodna komisija za zaštitu sliva rijeke Dunav (International Commission for the Protection of the Danube River - ICPDR) pomaže sa implementacijom Okvirne direktive za vode sa fokusom na zaštitu kvaliteta voda i upravljanje poplavama.¹

uzvodnog i nizvodnog dijela postoji slučaj povelje o slivu rijeke Kolumbija koji su potpisale Kanada i SAD. Dodatne informacije o ekonomskim koristima i prekograničnoj saradnji u oblasti voda mogu se naći u radu Namara, R i Giordano, M, "Economic Rationale for Cooperation in International Waters in Africa" („Ekonomska argumentacija za saradnju u međunarodnim vodama u Africi“), CIWA, Svjetska banka, 2017. godine

Ključni izazovi za ekonomsku integraciju na zapadnom Balkanu

Napredovanje ekonomske integracije će biti sporo sve dok se ne uspostavi dobar sistem za zajedničko planiranje i koordinaciju odluka o investicijama za stvaranje prikladnih podsticaja i demonstriranje korisne vrijednosti saradnje na regionalnom nivou u poređenju sa ponekad uskim nacionalnim interesima. Zemlje moraju da imaju više povjerenja vezano za postepene koristi koje će imati od regionalne saradnje. Dosadašnja iskustva u slivu rijeke Save, kao i u mnogim drugim rječnim slivovima širom svijeta, pokazala su da jednostrane i bilateralne intervencije koje se poduzimaju u izolaciji ne mogu da znatno i održivo podstaknu ekonomski rast. Investicije i novi ekonomski razvoj u ovom regionu će se desiti samo ako zemlje dosegnu više nivoe saradnje i integrisanog planiranja.

Desetljeća slabog održavanja i upravljanja uticala su na plovnost vodnog puta na rijeci Savi. Drastično smanjenje saobraćaja na vodnom putu utiče na konkurentnost regionalne privrede zbog visokih troškova transporta važnih roba koje se proizvode u regionu i slabe konektivnosti. Dugoročni sporazum za integrisani razvoj vodnog puta na rijeci Savi i za povećavanje kapaciteta na koridoru od Beograda do Zagreba promovisaće investicije u kritično važne sektore, kao što su rudarstvo, poljoprivreda, industrija i turizam.

Nedostatak djelotvorne saradnje i neadekvatno donošenje odluka u toku hidrometeoroloških ekstremnih događaja (poplava i suša) izazvalo je znatne ekonomske štete za kritično važne sektore, kao što su poljoprivreda, energetika, turizam i transport, između ostalih. Ublažavanje rizika od poplava zahtijeva dijeljenje hidrometeoroloških podataka o posmatranjima i pouzdan sistem prognoziranja količine padavina i tokova rijeka. Informacije o mapiranju rizika od poplava neophodne su za adekvatno planiranje korištenja zemljišta i zaštitu

zemljišta, koje treba da obavljaju zemlje sliva uz pomoć ISRBC.

Jačanje institucionalnih kapaciteta za sprječavanje sporova na osnovu dijeljenja podataka i znanja oko ISRBC. Radne grupe i bilateralne komisije za vode, kao što su one koje postoje za rijeke Savu, Neretvu i Drinu, pokazale su se kao veoma djelotvorne u stvaranju povjerenja i sigurnosti među zemljama. Ta pozitivna iskustva su ukazala na potrebu da se nastavi sa dodatnim podržavanjem i proširivanjem tekućeg dijaloga sa ciljem izgradnje konsenzusa o potencijalnim rješenjima za dijeljenje troškova i koristi koje donose intervencije u oblastima hidroenergetske proizvodnje i upravljanja poplavama između zemalja iz uzvodnog i nizvodnog dijela sliva.

Harmonizacija zakonskog i institucionalnog okvira za koordinaciju implementacije aktivnosti prema različitim oblastima odgovornosti i subjektima (opštinski, državni i regionalni nivo). Uspješna implementacija aktivnosti koje uključuju različite zemlje, subjekte i ministarstva mogla bi da dovede do bolje harmonizacije propisa i administrativnih zahtjeva i procesa sa ciljem svođenja na minimum sukoba u toku implementacije.

Upravljanje neujednačenim finansijskim i institucionalnim kapacitetima za implementaciju aktivnosti po zemljama sliva koje se zahtijevaju za uravnotežen ekonomski razvoj. Implementacija plana te prirode zahtijevala bi dovoljno budžetskih alokacija u ministarstvima i opštinama koje su uključene u implementaciju, što možda ne bi bilo tako lako. Inače bi plan mogao da se suoči sa odlaganjima u implementaciji.

Ograničeni resursi i administrativna iskustva za poštivanje direktiva EU koje se odnose na vode i politika u procesu priključivanja EU. Zemlje članice imaju istorijat ograničenog korištenja fondova EU, a posebno na lokalnom nivou. preporučuju se mjere za povećavanje administrativnih kapaciteta za korištenje tih resursa koji su na raspolaganju.

Prioritetne oblasti za srednjoročne aktivnosti

Prioritetna oblast 1: Konsolidacija sistema planiranja i razvoja sliva rijeke Save sa ciljem ubrzanja ekonomske integracije i investicija

Aktivnost 1.1: (do juna 2018. godine) Pripremanje novog plana za upravljanje slivom rijeke Save koji je usmjeren na povezivanje upravljanja vodnim resursima i rječnim slivom sa integrisanim i održivim socioekonomskim razvojem zemalja sliva, što bi bilo pripremljeno u okviru Okvirne direktive EU za vode

Aktivnost 1.2: (do februara 2019. godine) Integrirano planiranje investicija na vodama na regionalnom nivou, sa ciljem stvaranja socioekonomskih koristi, smanjivanja rizika vezanog za periode niskih tokova i plavnih događaja, te osiguravanje zaštite životne sredine i njenog jačanja. Planiranje i implementacija tih višenamjenskih investicionih planova bi mogla da uključuje akumulacije za razvoj hidroenergetskih postrojenja i navodnjavanje u poljoprivredi, upravljanje poplavama, te obnavljanje životne sredine i njenu zaštitu

Aktivnost 1.3: (do decembra 2018. godine) Implementacija programa mjera zasnovanog na solidnim analizama kompromisa scenarija, javnim konsultacijama, te ocjenama uticaja na životnu sredinu i socijalnu sferu sa ciljem omogućavanja dobro usmjerenih investicija u sektore hidroenergetike, transporta i poljoprivrede uz podršku EU. Ta platforma će omogućiti dijalog o kritično važnim investicionim odlukama koje su vezane za znatno proširivanje sektora hidroenergetike, transporta i poljoprivrede uz istovremeno jačanje i zaštitu životne sredine, kao i smanjivanje otpora koji se odmah javljaju prema većim ulaganjima

Aktivnost 1.4: (do juna 2019. godine) Konsolidacija platforme za razvoj znanja i razmjenu podataka za institucionalizaciju prekogranične saradnje i informisanje odluka o investiranju i pregovora pod krovom Savske komisije (ISRBC)

Prioritetna oblast 2: Unapređivanje plovnosti vodnog puta na rijeci Savi

Aktivnost 2.1: (do jula 2019. godine) Razvijanje integrisanog plana za jačanje plovnosti vodnog puta na rijeci Savi kao dio indikativnog produžetka transportnog koridora TEN-T Rajna – Dunav EU na zapadni Balkan. Jačanje plovnosti uključuje unapređivanje dionice između Beograda i Brčkog u klasu Va, a dionice između Brčkog i Siska u klasu IV. To zahtijeva završavanje: (i) detaljnog projekta, (ii) povezanih ocjena uticaja na životnu sredinu i društvo, i (iii) deminiranja obala rijeke Save

Aktivnost 2.2: (do decembra 2019. godine) Razvijanje strategije za upravljanje sredstvima za rijeku Savu sa ciljem osiguravanja željene plovnosti

Aktivnost 2.3: (do decembra 2019. godine) Uspostavljanje sistema za sakupljanje, tretman i odlaganje opasnog i brodskog otpada na rijeci Savi

Prioritetna oblast 3: Monitoring poplava i upravljanje poplavama

Aktivnost 3.1: (do jula 2019. godine) Pripremanje programa za upravljanje poplavama uključujući strukturalne i nestrukturalne mjere za ublažavanje rizika od poplava u slivu, posebno uz glavni tok rijeke Save. Program za upravljanje poplavama će uključivati radove koji će biti koordinirani u okviru programa za vodni put na rijeci Savi sa ciljem optimizacije investicija i ekonomskih efekata i transporta i zaštite od poplava

Aktivnost 3.2: (do decembra 2019. godine) Program za prognoziranje suša i upravljanje podacima o sušama će biti dodatno razvijen, kao nadgradnja na postojeće programe, uključujući unapređivanje GIS sistema za rijeku Savu

Aktivnost 3.3: (do decembra 2019. godine) Ocjena tekućih i potencijalnih kapaciteta akumulacija na južnim pritokama sa ciljem ublažavanja rizika od poplava i suša i unapređivanja proizvodnje električne energije u hidroenergetskim postrojenjima

Prioritetna oblast 4: Razvijanje i zaštita životne sredine

Aktivnost 4.1: (do jula 2019. godine) Monitoring i razvijanje zaštićenih prirodnih područja uz koridor rijeke Save sa ciljem

zaštite regionalnog biodiverziteta, zdravlja i vodnih ekosistema, za vodenih tijela

Aktivnost 4.2: (do decembra 2018. godine) Ublažavanje uticaja porasta potražnje za vodom vezanih za rast privrede i potrebe za jačanjem kvaliteta životne sredine, kao i za ispunjavanje obaveza u skladu sa Okvirnom direktivom za vode, smjernicama Natura 2000 i Direktive za staništa

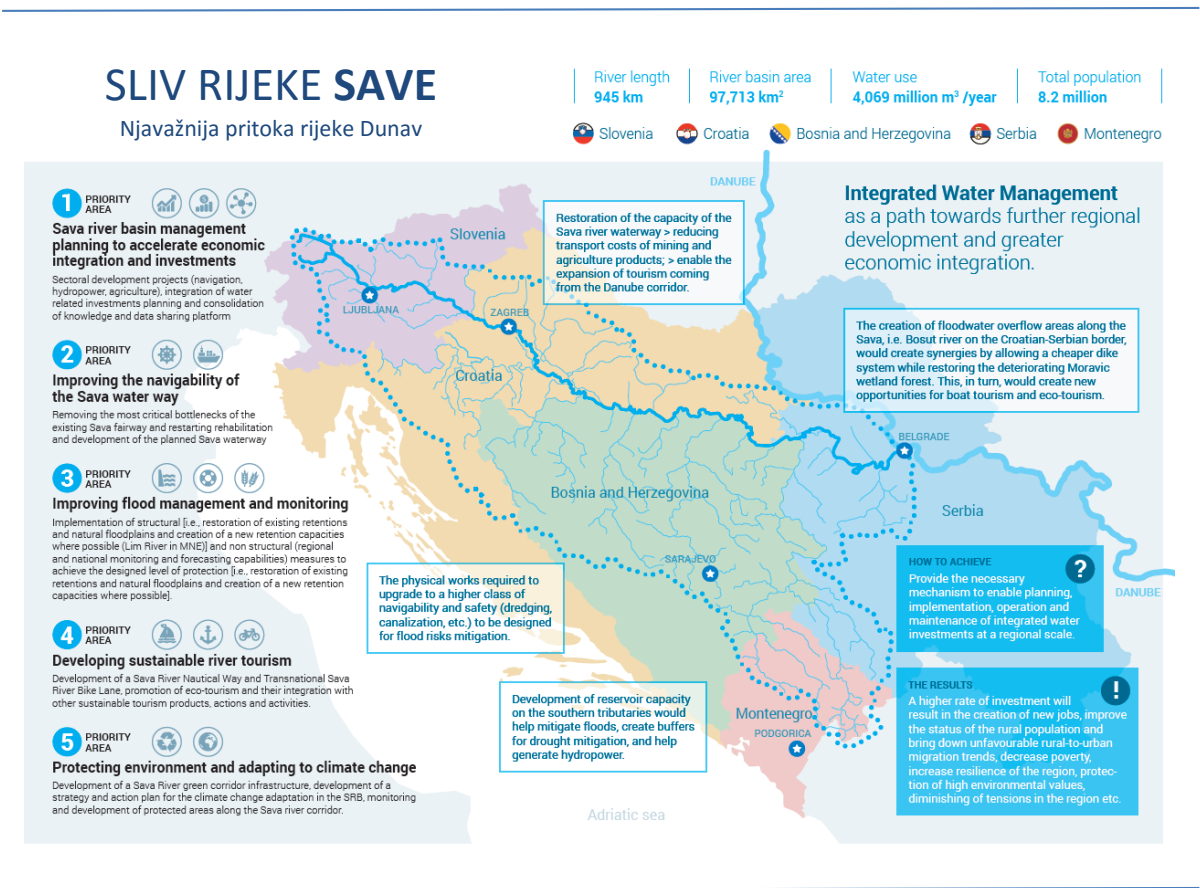
Aktivnost 4.3: (do jula 2020. godine) Razvijanje područja za istek i zadržavanje za poplavne vode uz rijeku Savu. Osmišljavanje konkretnih intervencija za zaštitu, obnavljanje i stvaranje područja za zadržavanje i plavnih dolina, čime se stvara osnova za povećavanje rječnog turizma i ekološkog turizma, kao na primjer u blizini

ušća rijeke Bosut na hrvatsko-srpskoj granici, što bi stvorilo sinergije omogućavanjem korištenja jeftinijih sistema nasipa uz istovremeno obnavljanje močvarne šume Moravić koja je u propadanju

Prioritetna oblast 5: Razvijanje master plana za nautički i ekološki turizam na rijeci Savi

Aktivnost 5.1: (do jula 2019. godine) Unapređivanje kapaciteta turističke infrastrukture kao što je instalacija pontonske mreže za turistička plovila niz rijeku Savu, razvijanje staza za bicikle uz rijeku Savu itd.

Slika 2: Mapa sliva rijeke Save

Reference

Namara, R. i M. Giordano. 2017. godine. "Economic Rationale for Cooperation in International Waters in Africa." („Ekonomska argumentacija za saradnju u međunarodnim vodama u Africi“) CIWA, Svjetska banka.

UNECE. 2016. godine. "Reconciling resources uses in transboundary basins: assessment of the water-food-energy ecosystems nexus in the Sava River Basin." („Sraunjivanje korištenja resursa u prekograničnim slivovima: ocjena čvorišta voda-hrana-energija u ekosistemima u slivu rijeke Save“)

Bilješku pripremili

Autori: Javier Zuleta, Igor Palandzic

Vođa programa: Raymond Bourdeaux | *Menadžer prakse:* David Michaud

Grupacija Svjetske banke
Ured u Beču
Praterstrasse 31 - 21. sprat
1020 Beč, Austrija
Telefon: +43 (0)1 2170 797, Fax: +43 (0)1 2170 701
Website: www.worldbank.org/eca/vienna